

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
HALK SAĞLIĞI ANABİLİM DALI

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İÇİN RİSK FAKTÖRLERİNİN
BELİRLENMESİ; ÇOCUK İŞÇİ VE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN
SAĞLIK DURUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

UZMANLIK TEZİ

DR. BİNALİ ÇATAK

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. ALİ İHSAN BOZKURT

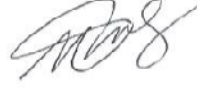
DENİZLİ-2006

İş bu çalışma jürimiz tarafından HALK SAĞLIĞI ANABİLİM DALI'nda
TIPTA UZMANLIK TEZİ olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN Prof. Dr. Ali İhsan BOZKURT

ÜYE Prof. Dr. Hüseyin POLAT

ÜYE Doç. Dr. Mehmet BOSTANCI

ÜYE Doç. Dr. Mehmet ZENCİR

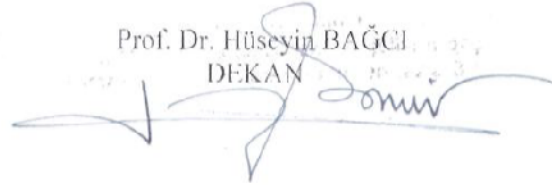
ÜYE Yrd. Doç. Dr. Ahmet ERGİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

11/9/2006

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI
DEKAN

TEŐEKKÜR

Tezimin ve asistanlık sürecimin her aŐamasında beni yönlendiren ve katkıda bulunan değerli hocalarım, baŐta tez danıŐmanım Prof.Dr. Ali İhsan BOZKURT olmak üzere Doç.Dr.Mehmet BOSTANCI'ya, Doç.Dr.Mehmet ZENCİR'e, Yrd.Doç.Dr. Aysun ÖZŞAHİN'e, Yrd.Doç.Dr. Ahmet ERĖİN'e, Öğretim Görevlisi Özgür SEVİNÇ'e, Uzm.Dr.Esma ALKIŐ'a; ayrıca tez süresince bilgi, deneyim ve yardımlarını esirgemeyen Prof.Dr. Korkut BORATAV'a, Prof.Dr.Onur HAMZAOĞLU'na teŐekkür ederim. Araştırma sırasında destek ve yardımlarından dolayı Araştırma Görevlileri Dr. Elif TURHAN'a, Dr. Tuğçe TOKER'e. , Dr. M. Kaan SÖNMEZ, Dr. Aydın TAPALI ile bölüm sekreteri Murat ERĖL'e ve Vali Necati Bilican Meslek Eğitim Merkezi ile araştırmanın yapıldığı liselerdeki yönetici, öğretmenler ve anket süresince sabırlarını esirgemeyen ÇOCUK İŐŐİ ve OKUYAN ÇOCUKLARA teŐekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
1-GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER	2
2.1. ÇOCUKLUK KAVRAMI VE ÇALIŞMA YAŞAMINDA ÇOCUK	2
2.1.1. ÇOCUKLUK KAVRAMI	2
2.1.2.ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ	3
2.1.3. DÜNYADA ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN BOYUTLARI	4
2.1.4. TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ	5
2.1.5. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI VE ULUSAL	
YASAL ÇERÇEVE	6
2.2.ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ	8
2.2.1. ÜRETİM, BÖLÜŞÜM VE TÜKETİM İLİŞKİLERİ	10
2.2.2. GÖÇ VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ	13
2.2.3. AİLE YAPISINDAKİ DEĞİŞİM	15
2.3. ÇALIŞMANIN ÇOCUK SAĞLIĞI ÜZERİNE ETKİLERİ	16
3.GEREÇ VE YÖNTEM	18
4.BULGULAR	27
4.1.AİLENİN SOSYAL SINIF/GRUBUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ	29
4.2.AİLEDE İKİNCİL KONUMDAKİ İŞGÜCÜ DURUMU	30
4.3.AİLENİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	34
4.4.AİLENİN GÖÇ DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ	38
4.5.AİLENİN SAHİP OLDUĞU YAŞAM ARAÇLARI	40
4.6.AİLE İÇİ EGEMENLİK İLİŞKİSİ	47
4.7.AİLE İÇİ ŞİDDET	48
4.8.ÇOKLU ANALİZE GÖRE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ BELİRLEYİCİLERİ	53
4.9. ÇOCUK İŞÇİ VE OKUYAN ÇOCUKLARIN SAĞLIK VE BAZI TEDAVİ	
HİZMETLERİNDEN YARARLANABİLME DURUMLARI	56
5.TARTIŞMA	61
6-SONUÇ VE ÖNERİLER	71
7.ÖZET	72
8.SUMMARY	73
9.KAYNAKLAR	75
10.EKLER	80

TABLolar ÇİZELGESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo-1	:Örnekleme çıkan meslek bölümleri ve öğrenci sayıları	19
Tablo-2	: Kontrol grubuna alınacak liselerin tabakalanması ve çalışmaya alınacak öğrenci sayısı	20
Tablo-3	: Örnekleme çıkan liseler ve çalışmaya alınacak öğrencilerin liselere göre dağılımı	20
Tablo-4	:Çalışmaya alınan çocuk işçi ve okuyan çocukların dağılımı	27
Tablo-5	:Çocuk işçi ve okuyan çocukların yaş ve cinsiyet dağılımı	28
Tablo-6	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk babalarının sosyal statüsü	29
Tablo-7	Çocuk işçi ve okuyan çocuk babalarının kamu ve kamu dışı kurumlarında çalışma durumları	30
Tablo-8	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerine gelir getiren kişi	31
Tablo-9	:Annenin çalışma durumu	31
Tablo-10	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk annelerinin çalışma biçimi	32
Tablo-11	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerinde çalışan kardeş	32
Tablo-12	:Çocuk işçilerin ve okuyan çocukların kendi ev işlerini yapma ve istediğinde ev işlerini yapmayı bırakabilme durumu	33
Tablo-13	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ebeveynlerinin yaş ortalamaları ve standart sapmaları	34
Tablo-14	:Çalışan çocuk ve okuyan çocuk ebeveynlerinin eğitim durumu	35
Tablo-15	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerinin bazı sosyodemografik özellikler	37
Tablo-16	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerinin şuanda yaşadığı yer	38
Tablo-17	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerinin göç durumu	39
Tablo-18	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerin göç geldiği yerler	39
Tablo-19	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerin göç nedenleri	40
Tablo-20	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ebeveynlerinin sosyal güvence durumu	41

Tablo–21	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerinin ek gelir ve borç durumu	42
Tablo–22	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerin oturduğu kontun mülkiyeti, tipi, oda sayısı ve oda başına düşen kişi sayısına göre dağılımı	44
Tablo–23	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerinin yaşadığı konutta bulunan konut kolaylıklarının dağılımı	45
Tablo–24	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerinin bazı tüketim mallarına sahip olma durumu	46
Tablo–25	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerinde sözü geçen kişi	47
Tablo–26	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ebeveynleri arasında sözel ve fiziksel şiddet durumu	48
Tablo–27	:Sözel şiddete maruz kalan ebeveynlerin dağılımı	49
Tablo–28	:Çocuk işçi ve okuyan çocuk ebeveynleri arasındaki şiddet nedenlerinin dağılımı	49
Tablo–29	:Çocuk işçi ve okuyan çocuklara verilen cezanın niteliği	50
Tablo–30	:Çocuk işçi ve okuyan çocukları cezalandıran kişinin niteliği	51
Tablo–31	:Çocuk işçi ve okuyan çocukların cezalandırılma nedenleri	51
Tablo–32	:Çocuk işçi ve okuyan çocukların evi terk etme durumu	52
Tablo–33a	:Çocuk işçiliği risk faktörleri için oluşturulan modeller	54
Tablo–33b	:Lojistik regresyon analizine göre çocuk işçiliğinin belirleyicileri	55
Tablo–34	:Çocuk işçi ve okuyan çocuklarda algılanan sağlık düzeyi	56
Tablo–35	:Çocuk işçi ve okuyan çocuklarda son 15 günde sağlık problemi olma durumu	57
Tablo–36	:Çocuk işçi ve okuyan çocuklarda son 15 gündeki sağlık problemleri	57
Tablo–37	:Çocuk işçi ve okuyan çocukların sigara içme durumları	58
Tablo–38	:Çocuk işçi ve okuyan çocukların son 1yıl içinde tedavi hizmetlerine ulaşabilirlik	59
Tablo–39	Çocuk işçi ve okuyan çocukların tedavi hizmetlerinden yararlanamama nedenleri	60

ŞEKİLLER ÇİZELGESİ

<u>Şekil No</u>	<u>Şekil Adı</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil-1	:Gelir Bölüşümü ve Çocuk İşgücünün Piyasaya Sürülmesi	11

KISALTMALAR

İLO	: İnternational Labour Office
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
IWGCL	: International Working Group on Child Labour
İPEC	: International Programme on the Elimination of Child labour
MEM	: Meslek Eğitim Merkezi
OR	: Odd Ratio (Olasılıklar Oranı)
GA	: Güven Aralığı (Confidence Interval)

1.GİRİŞ

İçinden geçmekte olduğumuz dönem var olan eşitsizlikler ve haksızlıklar arasında çocukların karşı karşıya kaldıkları eşitsizlikler ve haksızlıklar en katlanılmaz, en kötü ve en acımasız olanıdır. Bu katlanılmazlık, eğitimden, sağlıktan ve oyundan yoksun olarak ağır sömürü koşulları altında çalışan çocuk işçilerde somutlaşmaktadır. 21.yüzyılın başında hem merkez hem de çevre kapitalist ülkelerde oldukça yaygın olan çocuk emeği birçok araştırmacının, sosyal bilimcinin ve akademisyenin gündemindedir (1).

Merkez ülkelerdeki araştırmalar, çocuk işçiliğinin, bu ülkelerde, görece yüksek ekonomik gelişmişlik/refah düzeyi, uzun temel eğitim süreleri, teknolojik gelişmişlik ve yasal düzenlemelerin ve denetimin varlığı ile önemli ölçüde kontrol altına alındığını belirtmektedirler. Çocuk işçiliğinin daha yaygın olduğu çevre ülkelerde ve ülkemizde yapılan araştırmalarda ise çocuk işçiliğinin tanımı yapılmakta, çocukların çalıştıkları sektörler saptanmakta, çalışma biçimleri belirlenmekte, ilgili ulusal ve uluslararası sosyal hukuk irdelenmekte ve çalışma ortamının özellikleri tespit edilip sağlık üzerine etkileri değerlendirilmektedir (1).

Hemen hemen bütün çocuk işçiliği araştırmalarında göz ardı edilen, üretim ilişkileri ve bu ilişki sonucu oluşan üretimin getirilerinin toplumsal sınıflara/gruplara göre paylaşımı mekanizmasıdır. Bu paylaşım mekanizmasının yarattığı adaletsizliğin ise, çocuk işçiliğinin asıl nedeni olduğudur.

Bu çalışmanın temel amacı; ailenin sosyal statüsü ve bazı sosyodemografik özelliklerinin çocuk işçiliği üzerine olan etkisini değerlendirmektir. Çalışmada ayrıca, çocuk işçiler ile okuyan çocukların sağlık durumları ve sağlıktan yararlanma durumları karşılaştırılmıştır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. ÇOCUKLUK KAVRAMI VE ÇALIŞMA YAŞAMINDA ÇOCUK

2.1.1. Çocukluk kavramı

Her ne kadar Birleşmiş Milletler tarafından çocuğun tanımı konusunda evrensel bir ölçüt oluşturulmaya çalışılmışsa da (erken reşit olma durumu hariç, 18 yaşını doldurmamış her insan çocuktur), çocuk tanımı büyük güçlükler göstermektedir. Kimi çevreler çocuğu biyolojik olarak, “*yaşa göre*” tanımlamaya çalışırken (2), kimi çevreler ise çocukluğu biyolojik bir kategori değil “*toplumsal bir kurgu*” olarak tanımlamaktadır (3).

Batılı tarihçilere göre çocukluk oldukça yeni bir kavramdır ve çocukluk düşüncesi son 400 yıla ait bir Avrupa icadıdır. Daha önce, çocuk, annesinin, dadısının ya da beşiğini sallayan kişinin sürekli ilgisi olmadan yaşayabilmeye başlar başlamaz, yetişkinler toplumuna ait oluyordu. Rönesans’tan önce çocuklar çağdaş sanatta küçük yetişkinler olarak betimleniyorlardı ve bu, onların toplumdaki rolünü yansıtıyordu (4). Yedi yaşındaki bir erkek çocuk, savaşmak ve âşık olmak kapasiteleri hariç her yönüyle bir erkekti. Bizim anladığımız ölçülerde bir ayıp duygusu da yoktu; erişkinler çocukların yanında cinsel konulardan söz etmeleri normal sayılmaktaydı (3).

Onyedinci yüzyılla birlikte çocukluk kavramı gelişmeye başladı. Postman’a göre bu kavramın gelişmesinde temel etken matbaanın icadıdır. Matbaanın icadından 200 yıl sonra, 16–17. yüzyılda çocukluk kavramı oluştu. Matbaanın yaygınlaşmasıyla bilgi yazılı ve hiyerarşik bir nitelik kazandı. Yetişkinlik kademeli bir öğrenim süreci ile kazanılan bir kategori olurken, çocukluk da henüz bu yetişkinlik evresini tamamlamamış süreç olarak algılanmaya başladı. Artık çocuklar, yetişkinlerin dünyasından kovulurken, onlara yerleşebilecekleri yeni bir dünya bulma gereği doğdu. Onların yenedünyası çocukluk dünyası olacaktı (3).

Bu dünyada çocukluk; zayıflık, akıldışlılık, çaresizlik ve bağımlılık gibi negatif özelliklerle birleştirildi. Genç insanların hayatına çocukluğun gelişmesiyle birlikte gelen önemli değişiklikler arasında cinsel ilişkilerin azaltılması, çalışma dünyasından uzaklaştırılmaları ve giderek artan bir şekilde eğitime ve okula yöneltilmeleri yer aldı (4).

Ancak çocukluk dünyasında gelişen bu değişimler, bütün çocuklar tarafından eşit bir şekilde ve aynı anda yaşanmadı; cinsiyet ve sınıf, gelişmelerin hızını etkiledi. İlk çocuklar orta sınıfın erkek çocuklarıydı, çünkü çocukluk kadınlara uygulanmıyordu. Gelişen burjuvazi yalnızca kendi oğullarının bu yenilikçi tarzda eğitilmesini istiyordu; çünkü böylelikle toplumdaki hızlı gelişen teknolojik değişimlerle başa çıkabilirdi. Kızlar gelecekte yapacakları işi evde öğreniyorlardı; dolayısıyla okulların verdiği eğitim ve öğretime ihtiyaçları yoktu. Dahası kızların dışlanması bütün toplumsal sınıfları kapsıyordu; iyi ailelerin kızları daha aşağı sınıfların kızlarından daha iyi eğitilmiş değildi (4).

Aynı şekilde madenlerde, fabrikalarda ve imalathanelerde çalışan işçi sınıfı çocuklarının da okuma yazmaya ihtiyaçları yoktu, bu nedenle en azından başlangıçta çocukluk dışında bırakıldılar. Çocukluk, özellikle ilk zamanlarda sınıf ayrımcılığına tabiydi. Ancak işçi sınıfının mücadelesi sonunda kitle eğitimi, işçi sınıfını da içine aldı; 19. ve 20. yüzyılların toplumsal hukuku onların içki içmelerini, kumar oynamalarını ve cinsel hayatlarını daha sıkı bir denetim altına aldı (4).

2.1.2.Çocuk işçi kavramının tarihsel gelişimi

Çocukların çalıştırılması yalnızca günümüze özgü bir uygulama değildir. Çocuk emeğinin, sanıldığı gibi aksine uzun ve karmaşık bir tarihi vardır, hatta geriye gidildikçe, çocukların daha yaygın biçimde çalıştırıldıklarından söz edilebilir (5). Örneğin “Sümerlerde çocuk, kadın çalışanlar gibi tam gün çalışıp yarım ücret alıyorlardı. Gene bir tablette, çalışarak ailesinin geçimini sağlayan Sümerli çocukların olduğu anlatılmaktadır (6). Köle emeği üzerine kurulu Roma ve Antik Yunan’daki çocukların durumu da Sümerli çocuklardan farklı değildi. Roma’da en güç durumdakiler madende çalışanlardı. Madencilik zorunlu olarak babadan oğla geçiyordu; babanın kaderi çocuğunda kaderini belirliyordu (7). Öyle ki Latince proles çocuk demektir; Roma vatandaşları çeşitli servet sınıflarına ayrılırken, proletarya adı, vatandaşların çocuklarından başka servetleri olmayan

yoksul kesimini belirtmek için kullanmışlardı (8). Ortaçağda da durum çocuklar açısından değişmedi. Ortaçağda çocukluk 7 yaşında biterdi. Çünkü çocuklar, erişkinlerin söyleyebildiği ve anlayabildiği şeyleri bu yaşta söyleyebilir ve anlayabilirdi (3). Büyüklerle iletişim kurmayı başaran çocuk, ya senyörün tarlasında ya da kentte zanaat atölyesinde bulurdu kendini (9).

Ancak “çocuk işçiliği” kavramı çok eskilere uzanmaz. Sanayileşmenin başlangıcına, yani 19. yüzyılın başlarına dek böyle bir kavramdan söz edilemez. Kavramın ortaya çıkışında, çocuk emeğinin nitelik değiştirmesinin kuşkusuz önemli bir payı vardır. Sanayileşme, sanılanın aksine, çalışan çocuk sayısında önemli artışlara neden olmamıştır, ancak sanayileşmenin çocuk emeği ve istismarının niteliğinde büyük dönüşümlere yol açtığı bir gerçektir. Anılan dönemde daha çok yetişkin erkeklere özgü olan “emek-yoğun” işler artık makineler aracılığıyla kadın ve çocuklar tarafından da kolayca yapılabilir hale geldi. Öte yandan, kırsal kesimde tarımla meşgul olan ya da kentlerin çevresinde faaliyet gösteren küçük işletme sahipleri sanayi kapitalizmi karşısında varlıklarını koruyamayarak dağıldılar. Bu kitlelerin büyük imalathane ve fabrikalara işçi olarak başvurmaktan başka çareleri yoktu. Böylece çocuklar, tarihte ilk kez geniş kitleler halinde “kurumsal” işgücü konumuna düştüler. İşte çocuk çalışması bu aşamadan sonra çocuk işçiliğine dönüştüğü söylenebilir (5).

2.1.3. Dünyada çocuk işçiliğinin boyutları

İLO'nun son verilerine göre, gelişmekte olan ülkelerde 5–14 yaş grubundaki çalışan çocuk sayısı 250 milyondur. Bu çocukların 120 milyonu tam, 130 milyonu da yarım süreli işlerde çalışmaktadır. Çalışan çocukların %61'i Asya'da, %32'si Afrika'da, %7'si Latin Amerika'dadır. Avrupa'da 1.5 milyon çocuk çalıştığı tahmin edilmektedir (10). Örneğin Endonezya'da yaklaşık 5 milyon çocuk ev işlerinde para karşılığında çalıştırılmaktadır (11).

Her ne kadar çocuk işçiliği gelişmekte olan ülkelerin sorunu gibi gözükse de, sanayileşmiş ülkelerin birçoğunda da mevcuttur. Sadece İtalya, İspanya, Yunanistan gibi gelişmiş ülkeler de bile binlerce çocuk çalıştırılmaktadır. ABD'de binlerce çocuk tarımda,

tarım işletmelerinde, ticarete, konfeksiyonda, gıda ve hizmet sektöründe çalışmaktadır (10, 11).

2.1.4. Türkiye’de çocuk işçiliği

Türkiye’de çocuk işçiliğine ilişkin, birçok kurum ve kuruluş tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bunların içinde en kapsamlı olanı IPEC programı çerçevesinde, 1999 yılında yapılan Çocuk İşgücü Anketidir. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün yaptığı 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 6–17 yaş grubunda 16 milyon 88 bin çocuk bulunmakta olup; kurumsal olmayan sivil nüfusun %25.4’nü oluşturmaktadır. Yaklaşık %60’ı kentlerde yaşayan bu çocuk nüfusunun %51’ni erkekler oluştururken, %49’nu kızlar teşkil etmektedir. Çocukların okula devam oranı %86.9’dur. Ancak kızlarda okula devamlılık durumu (%85.3) erkeklerden daha düşüktür (%91.0). Okula devam eden çocukların %71.1’i hiçbir işte çalışmazken, %1.6’si ekonomik işlerde, %27.3’ü ev işlerinde çalışmaktadır. Okula devam etmeyen çocuklarda ise ekonomik işler (%23.8) ve ev işlerinde çalışan çocukların oranı (%29.7) artarken, hiçbir işte çalışmayan çocuk oranı (%46.4) düşmektedir. Okula devam etmeyen çocukların, okula devam etmeme nedenlerinin büyük kısmını çocuğun okula ilgi duymaması (%30.8) ve ekonomik nedenler (%30.3) oluşturmaktadır. Özetle ülkemizdeki 6-17 yaş grubundaki çocukların %4.5’i ücretli bir işte çalışmaktadır (12).

Çocuk işçi ailelerinin bir çok özelliği benzerlik göstermektedir. Çalışan çocuk aile reislerinin eğitim durumu incelendiğinde, büyük kısmı “ilkokul ve altı eğitime” sahiptir (%93.8). Çalışan çocuk ailelerinin %83.3’ü ev sahibidir ve bu evlerin %42.0 apartmandır. Evlerin yaklaşık %30’unda tuvalet evin içinde değildir. Ayrıca bu konutların yaklaşık %10’nunda banyo, %5’inde mutfak, %16’sında şebeke su sistemi, %88’inde sıcak su ve %97’sinde kalorifer bulunmamaktadır (12).

Diğer yandan, çalışan çocuklar konusunda çalışma yapan kimi çevreler; ülkelerin resmi rakamlarının gerçeği yansıtmadığı görüşündedirler. Derrien’e göre; “resmi rakamlar olgunun yalnızca görünen, kabullenilen ya da kabullenilebilen bölümünü kapsamaktadır.

Bu sayıları buzdağının görünen bölümü ile (buzdağının yalnızca %10'u su yüzeyindedir) karşılaştırabiliriz.” (11)

Zeytinoğlu ise DİE'nin yaptığı Çocuk İşgücü Anketi'ne dair kuşkusunu şu şekilde dile getirmektedir: “DİE'nin Çocuk İşgücü Araştırmasında kurumsal olmayan sivil nüfus hakkında bilgi toplanmıştır. Hanelerden toplanan veriler okul, yurt, ıslahevi, yetiştirme yurdu gibi kurumlarda ve sokakta yaşayan çocukları kapsamamaktadır. Ayrıca bilindiği gibi çocuk işgücü son derece esnek ve hareketli bir işgücüdür. Oysa DİE'nin çocuk iş gücü araştırmasında da, çocukların çalışma durumları bir haftalık bir referans dönemi esas alınarak incelenmiştir. Böyle kısa bir referans dönemi alınmış olmasının, değişen aralıklarla çalışan, çeşitli nedenlerle sık sık iş değiştiren, mevsimlik olarak çalışan, hem okuyup hem çalışan birçok çocuğu kapsam dışında bırakma olasılığı çok fazladır” (13).

Her ne kadar kuşku ile bakılsa ve eksik olarak karşılanırsa bile, rakamlar ülkemizde ciddi bir çocuk işçiliği olgusunu göstermektedir.

2.1.5. Çocuk işçiliği ile ilgili uluslararası ve ulusal yasal çerçeve

Çalışan çocukla ilgili ulusal ve uluslararası yasalar ve sözleşmeler, çocuğun çalışması ve çocukluğun yaş sınırlarını farklı tanımlamışlardır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası ve aynı örgütün 5, 7, 10, 13, 15, 16, 33, 58, 59, 60, 77, 78, 112, 115, 123, 127, 136, 138 sayılı Sözleşmeleri gibi uluslararası belgelerde “çocuk çalıştırılması” olgusu tanımlanmıştır. Çocuk çalıştırılmasının önlenmesini ve çalışan çocuğun korunmasını amaçlayan bu belgeler çocuk ve çalışan çocuk tanımını yapmakta, çocuğun temel hakları tanımlanmakta ve ülkelere çalışılan iş türü, işte karşılaşılması olası risk ve çalışma süresi temelinde en az çalışma yaşını belirlemeleri ve bu yaş sınırlamasını uygulamaları önerilmektedir (14).

Birleşmiş Milletlerin 20 Kasım 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi 18 yaşından küçük olanları çocuk olarak tanımlamıştır. Sözleşme'nin 32. Madde'si ise, çocuğun “ekonomik sömürüye karşı korunmasını, riskli ya da eğitimini engelleyecek, sağlığına veya bedensel, akılsal, ruhsal, ahlaksal, toplumsal gelişimine zarar verecek işlerde

çalıştırılmamasını” bir temel hak olarak öngörmüştür. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 1973 Tarihli 138 sayılı Sözleşmesi’nde ise, “meslek statüsü ne olursa olsun (ücretli, bağımsız çalışan, ücretsiz aile işçisi) ekonomik amaçlı mal ve hizmet üretimine katılan 15 yaşından küçük kişiler” çalışan çocuk olarak tanımlanmıştır (14).

Uluslararası düzenlemelere egemen olan yaklaşım 15 yaşından küçük olan çalışan çocukların çocuk olarak tanımlanması, çocuk çalıştırılmasının aşamalı olarak önlenmesi, bu amaca ulaşılıncaya kadar da çalışan çocukların korunmasının sağlanmasıdır. Bu yaklaşım Türkiye’de de yaygın kabul görmüştür (14).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da en düşük çalışma yaşının belirlenmesi ve çalışan çocuğun korunması için düzenleme yapma görevini devlete yüklemiştir. İş Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Borçlar Kanunu, Deniz İş Kanunu, Basın İş Kanunu, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Çıracılık ve Mesleki Eğitim Kanunu, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü, Gemi Adamlarının Yeterliliği ve Sayısı Hakkında Tüzük, Haftalık İş Günlerine Bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü, Hazırlama Tamamlama Temizleme İşleri Tüzüğü, Asgari Ücret Yönetmeliği, Gemi Adamları Yönetmeliği, Gemi Adamlarının İkamet Yerleri Sağlık ve İaşelerine Dair Yönetmelik, İşyeri Hekimlerinin Çalışma Yerleri ile Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik gibi birçok yasal düzenlemelerle de, Anayasa’da yüklenen görevin yerine getirilmesi için gerekli yasal altyapı oluşturulmuştur. Bu düzenlemelerde en az çalışma yaşı iş türü, çalışma süresi ve karşılaşılabilecek olası risk temelinde belirlenmiş ve çalışan çocukların korunması amacıyla alınması gereken bazı önlemler tanımlanmıştır. En düşük çalışma yaşı saptanırken, 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklanmakla birlikte, bu yaş sınırlaması çocuğun eğitime ve gelişimine engel olmayacak işlerde 14 yaşa kadar indirilmiş; çocukluk dönemi ise iş türü, çalışma ve dinlenme süresi, etkilenilmesi olası risk temelinde 18 yaşa kadar uzatılmıştır (14).

4857 sayılı iş kanununa göre 14 yaşını bitirmiş ancak 15 yaşını doldurmamış ve temel eğitimini almış kişilerin belirli işlerde (hafif iş) çalıştırılabileceği belirtilmiştir. Bu yaş grubu “çocuk işçi” olarak nitelendirilmiş ve belirtilen hafif işlerde haftada 35 saate kadar çalışabileceği belirtilmiştir. Aynı kanunun 15 yaşını tamamlamış ve 18 yaşını

tamamlamamış kişilere “genç işçi” tanımını yapmıştır. Bu kişilerin belirli işlerde haftada 40 saate kadar çalıştırılabileceği belirtilmiştir. Aynı yasaya istinaden çocuk ve genç işçilerin sağlık ve güvenliklerini, fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişmelerini veya öğrenimlerini tehlikeye atmadan çalışma esaslarını belirlemek amacıyla 06.04.2004 tarihinde “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir. Çocuk ve genç işçilerin çalışabilecekleri işlerin tanımları, çalışma süreleri, dinlenme süreleri, hafta sonu ve yıllık izin süreleri, okula devam sırasında işe gitme süreleri gibi birçok konu bu yönetmenlikte belirtilmiştir (15).

2.2.ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Ülkemizde yapılan çocuk işçiliği çalışmalarının büyük kısmı, çocuğun çalışma nedenlerinden ziyade, çocuğun çalışma koşulların ve bu koşulların çocuk sağlığı üzerine olan etkileri ile çocuk işçiliğinin yasalara uygun olup olmadığı irdelemiş; çalışan çocuğun ailesine ilişkin tipolojik veriler ortaya konmuştur. Ulaşabildiğimiz çocuk işçiliği araştırmalarına göre, çocuk işçinin yaşadığı ailenin ve ailede yaşayan kişilerin özellikleri şu şekilde özetlenebilir (5, 13, 16–24, 31, 32);

Çocuk işçi aileleri genelde:

- 1-Kırsaldan göç etmiş, gecekonduda yaşayan yoksul ailedir.
- 2-Bu ailede geniş aile örüntüleri daha fazladır; kalabalık ve çok çocukludur.
- 3-Ebeveynlerin eğitim düzeyi çok düşüktür
- 4-Babaların büyük çoğunluğu işçidir ve enformel sektörde çalışırlar, işsiz baba oranı fazladır.
- 5-Annelerin büyük kısmı ev kadınıdır.
- 6-Çocuk ailenin geçimi için vazgeçilemez ekonomik kaynaktır; çalıştırılması okumasına tercih edilir.

Günümüzde ILO ve birçok akademik çevre çocuğun neden çalıştığı konusunda çeşitli kuramsal yaklaşımlarda bulunmuştur. Bu kuramsal yaklaşımların başında Beqaele/Boyden, Derrien ve IWGCL (International Working Group on Child Labour; Çocuk İşçiliği Konusunda Uluslararası Çalışma Grubu)'nin oluşturduğu modeller gelmektedir (11, 13, 25).

Beqaele ve Boyden, çocuk çalıştırılmasına yol açan faktörlerin iki değişken, arz ve talep ekseninde gerçekleştiğini ileri sürmüşlerdir. Bu modelde çocuk iş-gücü (emek-gücü), hane reisinin denetiminde satılmaya hazır “*metadır*”. Hane reisi hanenin varlık düzeyi, diğer aile bireylerinin istihdam durumu, statü ve gelir gibi bir takım parametrelere bakarak, çocuk iş-gücünü piyasaya sunabilmektedir (arz cephesi). İşletmeler ise ürün türü, işgücü maliyeti ve pazar durumuna göre çocuk işgücünü tercih edebilmektedir (talep cephesi) (25).

Derrien oluşturduğu modelde de çocuğun çalıştırılmasını arz ve talep cephesi olarak ele almakta, “az gelişmişlik ve yoksulluk kısır döngüsü” çerçevesinde incelemektedir (11).

IWGCL’nin oluşturduğu modelde ise çocuğu çalışmaya iten nedenler şu alt başlıklarda toplanmaktadır: Arz/talep cephesinin yapısal sorunları (ülke kalkınma düzeyinin düşüklüğü, gelir dağılımındaki uçurumlar, tarım kesiminin yoksulluğu, kentlere göç, formel sektörde istihdam olanaklarının sınırlılığı, çocukların yaygın ve denetimsiz olarak çalıştırılabildiği küçük sanayinin ve marjinal sektörün genişliği ve bu sektörlerde çalışanların örgütlenme düzeylerinin düşüklüğü); ekonomik küreselleşme ve yapısal uyum programlarının etkileri; coğrafi nedenler ve geleneksel sosyal değerlerdir (13).

Oluşturulan bu modellerde ortak nokta çocuk işçiliğinin nedenlerini arz cephesi (çocuk işgücünü piyasaya sunan aile) ve talep cephesinin (çocuk işgücünü kullanan işveren) istemleri esasında ele almalarıdır.

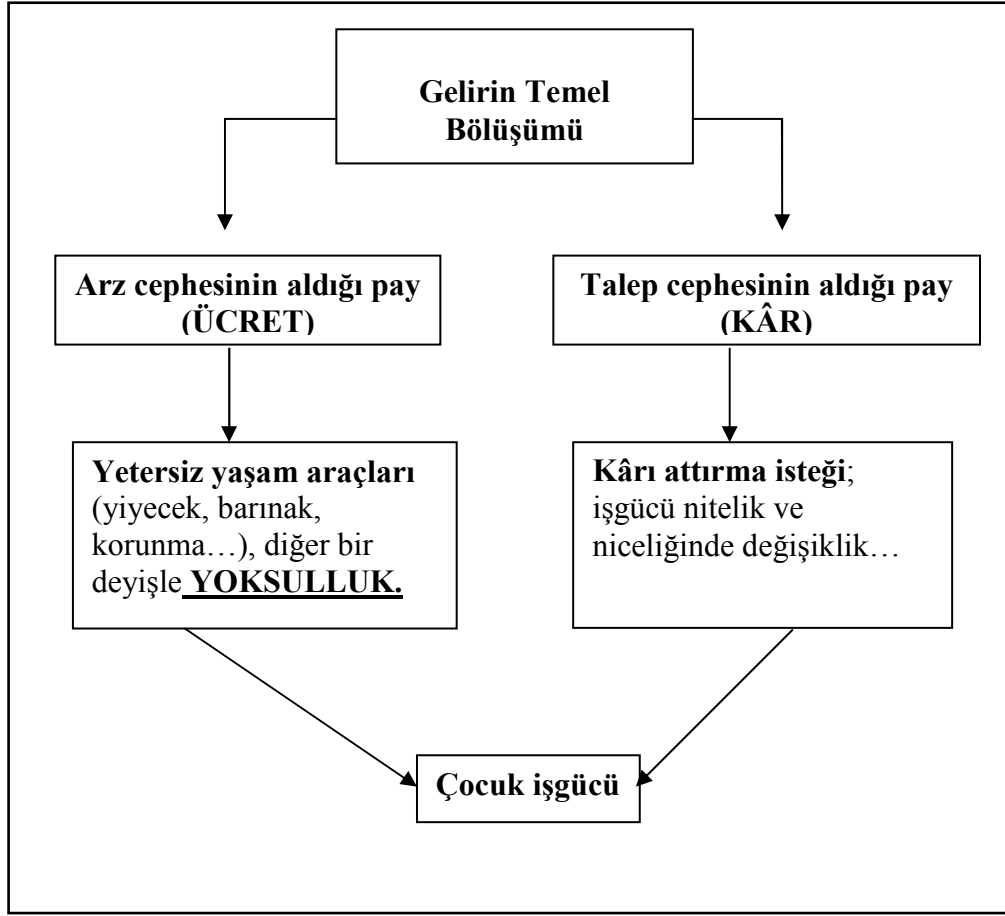
2.2.1. Üretim, bölüşüm ve tüketim ilişkileri

Çocuk işçiliği nedenlerini açıklayabilmek için, öncelikle bugün egemen üretim tarzı olan kapitalizm içinde arz ve talep cephesinin tanımlanması gerekmektedir. Bu üretim tarzının özü, üretim araçlarının az sayıda özel şahısların ellerinde birikmiş olması ve bunlardan yoksun olanlarında yaşamlarını sürdürebilmek için, bu kimselerin işyerlerinde ücret karşılığı çalışmak zorunda kalmalarıdır. Bundan ötürü, kapitalist toplumlarda biri

işverenlerden diğeri işçilerden oluşan iki temel sınıf bulunur. Küçük üreticiler, serbest meslek sahipleri vb. ise bu iki temel sınıfın dışında, ara grupları oluştururlar (26).

Kapitalist sistemde işgücü ve işveren arasındaki ilişki, üretim ilişkilerini oluşturur. Bu üretim ilişkisi, işgücü tarafından yaratılan *artı-ürüne* işverenin el koyması ile belirlenir. Artı-ürüne el koymanın bu ilk aşaması, *temel (birincil) bölüşüm ilişkilerini* oluşturur (27). Temel bölüşüm, işverenlerle işçilerin ücret düzeyi konusunda yaptıkları pazarlık sonucu belirlenir. Ücret, işçiler bakımından gelir, işverenler bakımından masraf olarak görüldüğü için, işçiler ücretin olabildiğince yüksek, işverenler de olabildiğinde düşük olması için çalışırlar. Birinin kazancı ötekini kayı olur. Ücret pazarlığında kapitalist sınıf üstün ve belirleyici durumdadır. Bu üstünlük, kapitalistlerin üretimin örgütleyicisi ve yürütücüsü, yani ekonominin yöneticisi olmalarından kaynaklanır. Buna karşılık işçiler örgütlü oldukları ölçüde ücret pazarlığında bir ağırlık koyabilirler (26).

Her toplumsal kuruluştta, temel bölüşüm ilişkileri içinde el konan *artı değer*, piyasa- içi ve piyasa-dışı mekanizmalarla yeniden paylaşılır veya aktarılır. Bu yeniden paylaşırma/aktarma süreçlerine *ikincil bölüşüm ilişkileri* denmektedir. (27). Bu bağlamda, çocuk işgücünün piyasaya sunulması ve bu işgücünün tercih edilmesi nedenleri diyagramda görüldüğü şekilde özetlenebilir (Şekil-1).

Şekil-1: Gelir Bölüşümü ve Çocuk İşgücünün Piyasaya Sürülmesi

Çocuk işgücünün tercihi ise sınıflar (arz ve talep cephesi) açısından şu şekilde özetlenebilir (11):

Talep cephesi (işveren) açısından: İşverenler yerel, ulusal ya da uluslararası yarışma kapsamında ve kişisel ya da toplu çıkarlarını gözeterak ucuz iş gücü aramaktadır. Çocuklar bu grup için önemli, ayrıcalıklı bir hedef gruptur. Çünkü çocuklar:

- En az eğitim gerektiren görevlere uygun, niteliksiz iş gücüdür
- Ucuz iş gücüdür. Yasa dışı sayılması nedeniyle, hukuksal gerekçeleri yaratılarak ya da kandırılarak, yetişkin işgücüne ödenenden çok daha düşük ücretle ya da hiç ücret ödmeden çalıştırılabilir veya mal ile ödeme yapılabilir.
- Statüsü olmayan iş gücüdür. Yasal sorumluluk yüklenmez. Her türlü örgütlenme (sendika, dernek) hakkı yasaklanmıştır.

- Uysal bir iş gücüdür. Yalıtılmıştır, güvencesizdir, tam bağımlıdır, en kötü koşullarda yaşar, bu nedenle sorun yaşatmaz, başkaldıramaz, başkaldırsa bile otorite tarafından kolayca bastırılır.
- Esnek bir iş gücüdür. Günlük, mevsimlik, yapısal değişikliklere kolayca uyum sağlar. Bugün işe alınıp ertesi gün işten çıkarılabilir. Kısmi süreli çalışmayı ve eksik ücreti kabul ettiği gibi, fazla mesailere ücret ödenmemesini de kolayca kabullenirler.
- Bazı işlerde iyi uyum sağlayan, gelir getirici iş gücüdür. Halı dokunması, konfeksiyon, el işlemleri, oyuncak, kibrit, sigara üretiminde keskin görüşleri ve işlek parmakları değerlendirilir; kısa boylu olanları madenlerdeki galerilerden kolayca geçebilirler; büyüyüp işin gereklerini yerine getirmediklerinde, eğer bir hastalık, kaza, yıpranma onları çalışma yaşamından erkenden dışlamışsa, her türlü yasal korumadan yoksun olarak kolayca işten atılırlar.

Bu tür özellikleri dolayısıyla çocukların çalıştırılması işverence tercih edilmektedir.

Arz cephesi açısından (Geçimini sağlayıp sürdürebilmenin arayışı içinde olan yoksul toplumsal gruplar) :

- İster atalardan miras kalmış olsun, isterse toplumsal statüye, etnik yapıya, ırka, kasta bağlı olsun, isterse de kazaen başına gelmiş olsun (işten atılma, hastalık, kaza, yaralanma), yoksulluk aileleri günü gününe yaşama stratejisine tabi olmaya ve gelecek umutların, eğitim ve sağlığı feda ederek çocuk çalıştırılmasını kabul etmeye yönlendirmektedir.
- Kendisine çalışma ve gelir olanağı, hatta yalnızca gündelik gereksinimlerini karşılama (karın tokluğu) önerisi sunulduğunda çocuk hem kendi çıkarları açısından, hem da ebeveynlerinin ve ailesinin baskısıyla reddetmemektedir.

2.2.2.Göç ve Çocuk İşçiliği

Göç, toplumsal ve ekonomik süreçlerin hem bir sonucu hem de bir nedenidir. Daha geniş bir tanım içinde göç, coğrafi mekân değiştirme sürecinin toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlarıyla toplumun yapısını değiştiren nüfus hareketlerinin tümünü kapsayan bir süreç olarak tanımlanabilir. Türkiye’de göçle birlikte başlayan en önemli değişimlerden birisi kırsal göçün getirdiği “işçileşme” sürecidir. Bu süreç topraktan uzaklaşan milyonlarca köylünün kentlerde tarım dışı sektörlerde yaşamlarını kazanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla göç ve kentleşme, işgücünün yer boyutunda yeniden dağılımını sağlayan ve yeni bir işbölümü örgütlenmesinin kurulmasına katkıda bulunan toplumsal bir olgudur (28).

Türkiye’de içgöç tarihi, birbiri üzerine oturan ve sorunsal alanların farklılaşmasına göre dönemlere ayrılır. 1950’li yıllarda genelde dünya sistemi ile bütünleşmesi hızlanan Türkiye’deki tarımın makineleşmesi ve modernleşmesi, geleneksel toprak sahipliği rejiminin değişmesi, ulaşım koşullarındaki gelişmeler gibi etkenlerle kırsal alanlarda yaşayan nüfus kentsel alanlara doğru hızla hareket etmiştir. Bu hareketlenme 50’li ve 60’lı yılların göçünü ortaya çıkarmıştır. Bir anlamda “kırsalın iticiliği” ile açıklanan bu dönemdeki göç olayı, köyden ve köylülüğten hızla uzaklaşma dönemidir. 1960’lı yılların sonları, 70’li yıllar ve 80’lerin başına kadar olan göçler, daha çok kentsel alanlardaki dönüşümün belirleyiciliği, bir anlamda “çekiciliği” ile anlatılabilir (29). 1980’lerden sonra olan göçlerin belirleyiciliğini ise, 80’den sonrası uygulanan liberal ekonomi politikaların etkisi ile açıklanmaktadır; bu politikalar sanayi ve hizmet sektöründe artış, tarım sektöründeki düşüşe neden oldu, buda köyden kente olan göçü hızlandırdı (28). 1990’lardan itibaren kırsal göç yavaşlamıştır. Bu yavaşlamadaki en önemli faktör, küreselleşme ve yarattığı koşulların getirileridir (30).

1970’lerden itibaren göç tipi farklılaşmış ve kırdan kente göçler önemini yitirmeye, kentler arası göçün önemi artmaya başladı. Günümüzde değişik ölçütlere göre kentleşme oranı %70’leri aşan bir düzeye ulaşmış, yani kentleşme süreci sona ermeye yaklaşmıştır. Bunun sonucunda da ülke içindeki toplam göç hareketlerinde kırdan kente göçün oranı, kentten kente olan göçlerin üçte birine düşmüştür (31).

Göçen nüfusun oturduğu gecekondü bölgelerinde yapılan araştırmalara göre buradaki aile reislerinin büyük çoğunluğu küçük memurluk, becerisiz işler ve küçük ticaret, çeşitli eşya onarıcılığı işleri ile uğraşmaktadır. İncelemelerdeki becerili işçi kategorilerindeki işler de ayakkabıcı, terzi, marangoz, kamyon şoförleri, oto onarım işleri kalfalarından oluşmaktadır. Kentlere göçenler artık kesinlikle köylü değildir. Ancak çok yavaş sanayileşme ve ondan daha yavaş olan formel organizasyon gelişmesi nedeni ile topraklarını bırakmak zorunda kalmış olan bu nüfus endüstriyel-kentli işçi kişiliğini almağa genellikle fırsat bulamamakta, rasgele, küçük, üretici olmayan hizmet işleri ile uğraşmaktadır. Çocukların bu meslek yapısı içinde özel bir yeri vardır. Tıpkı modernleşme öncesi tarımda nasıl aile işletmesine daha altı yaşında katılıyor idi ise, kentlerde yeni göçenlere açık olan bu beceri istemeyen işlere de, aile için küçük yaşta çocukların çalışması tabii bir şey olduğundan hemen girmekte ve köydeki düşük bağımlılık yaşını sürdürmektedir. Dolmuş muavinliği, ayakkabı boyacılığı 8–10 yaşındaki çocuklara da uygun gelmekte ve ailenin gelirin e büyük katkısı olmaktadır” (32).

Denizli özelinde incelendiğinde, 1970’de 80 bin civarında olan merkez nüfusunun, 30 yıllık bir sürede 400 binlere ulaşmasında tayin edici rolü göçler oynamıştır. Bu göçler büyük ölçüde kır kökenlidir. 1970’lerin ortalarından itibaren geleneksel kent merkezini kuşatarak gelişen gecekondü bölgelerine ilk kitlesel göçler, Denizli’nin yoksul köylüleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Kentsel işgücü piyasasına ilk dâhil olanlar, ticari tarım ürünleri üretmeyen Çal, Çivril, Çardak, Honaz, Bozkurt gibi kasabalara bağı köylerdeki yoksul kır emekçileridir. Bunların önemli bir bölümü, sanayi işçisi olmadan önce Aydın’ın Söke ovasına pamuk toplamaya giden mevsimlik tarım işçileridir (33).

Kentsel işgücü piyasasına 1980’lerin ortalarından itibaren Afyon ve Burdur gibi komşu illerden gelen göçmenler ağırlığı oluşturmaktadır. Afyon-Sandıklı ve Dinar’dan gelen yoksul tarım emekçileri, işgücü piyasasının Denizli’nin köy ve kasabalarından gelenlerden sonraki en belirgin grubudur. Coğrafi olarak, üçüncü bir göç dalgası Doğu ve Güney Doğu illerinden olmuştur. 1990’dan itibaren, ilin köy ve kasabaları ile Afyon ve Burdur’dan gelen göçmen nüfusun sayısında belirgin bir artış olmuştur. Bu tarihten itibaren, tütün gibi yoğun ticari tarım ürünü üreten yoksul tarım işletmeleri de il sınırları içinden başlayan göç yolculuğuna dâhil olmuşlardır (33).

1990–2000 yılları arasında kentsel nüfusu en hızlı artan iller arasında yer alan Denizli, nüfus artış oranı olarak Bursa, Adana, Mersin, Antalya gibi illeri geride bırakmıştır (34). DİE'nin 2000 yılı verilerine göre, net göç hızı yaklaşık %20'dir ve nüfus artışının temel nedeni ise göçlerdir. Aynı verilere göre, merkeze olan göçlerin %35'i kendi il sınırları içinden olmuşken, %65'i diğer illerden olmuştur. (35).

Denizli işgücü piyasasının, kısa kabul edilebilecek bir zaman dilimi içinde gerçekleşen yığınsal ve kısa mesafeli göç örgüleri ile şekillendiğini söylemek mümkündür. Denizli'de işçilerin yaş ortalaması düşüktür (26 yaş); 30 ve üzeri yaştaki işçilerin %10'u 6–14 yaş arasında işgücü piyasasına çıkmışken, 18 yaşındaki işçilerin %66'sı 6–14 yaş aralığında çalışmaya başlamıştır (33). Bu gösterge, çocuk işçiliğin Denizli'de son dönemde ciddi ölçüde arttığının bir kanıtıdır.

2.2.3. Aile yapısındaki değişimler

Türkiye'nin çok kısa bir dönem içinde inanılmaz boyutlarda yaşadığı kırdan kente göç olgusu aile yapısında da önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır. En dikkati çeken değişim geniş aile tipinden çekirdek aileye geçiştir. Bu nicel değişime rağmen çekirdek aile kültürel yapı olarak geniş aile özelliklerini halen devam ettirmektedir. Bu vurgudan hareketle, Türkiye'deki hane halkı büyüklüklerine bakarak egemen ilişki tarzını anlamının pek mümkün görünmediği söylenebilir (36). DİE'nin verilerine göre günümüzde bütün ailelerin yaklaşık 3/4'ü çekirdek ailedir (35). Ancak aileler ayrı mekânlarda yaşasalar bile geniş aile hala güçlü bir kültürel yapı olarak durmakta ve “fonksiyonel geniş aile” olarak adlandırılmaktadır. Türkiye gerçeğinde ortaya çıkan bu yapı, aile tipinin geniş aileden çekirdek aileye doğru bir dönüşüm göstermiş olmasına rağmen, çekirdek ailelerin işleyişini ve var oluşunu yönlendiren ilişkilerin daha çok geniş ailelerde yaşananlara benzediğini göstermektedir (36). Ancak yapılan bir çalışmada çocuk işçi ailelerinin yarısından fazlasının geleneksel ataerkil aile olduğunu göstermektedir (37).

Türkiye'deki aile yapısı, aile yaşamını düzenleyen günlük yapısal format anlamında oluşumu ve biçimi farklılıklar gösterse bile klasik ataerkil aile olarak tanımlanan aile yapısıyla genel anlamda benzerlik göstermektedir. Ataerkil geniş ailede yaşlı erkek, genç erkekleri de içerecek biçimde ailenin bütün üyeleri üzerinde bir otoriteye sahiptir (36). Bu

otoriter ilişki özellikle ailede ikincil işgücü konumunda bulunan kadınlar ve çocukların çalışması üzerinde etkili olmaktadır.

2.3. ÇALIŞMANIN ÇOCUK SAĞLIĞI ÜZERİNE ETKİLERİ

Yapılan işin çocuğun gelişimi üzerindeki etkisi, bu işin bir sorun yaratıp yaratmadığının belirlenmesinde ana ölçüttür. Yetişkinler açısından zararsız olan işler çocuklara son derece zararlı olabilir. Çocuğun gelişimi açısından önem taşıyıp bir işte çalışma yüzünden tehlikeye düşebilecek yönler şunlardır;

1-Fiziksel gelişim: genel sağlık, koordinasyon, güç, görme ve işitme.

2-Bilişsel gelişim: okuma-yazma, sayılarla işlem yapabilme ve yaşam için gerekli bilgilerin edinimi

3-Duyusal gelişim: yeterli öz saygı, aileye bağlılık, sevgi ve hoşgörü duyguları

4-Toplumsal ve ahlaki gelişim: grup kimliği bilinci, başkalarıyla birlikte iş yapabilme ve doğru ile yanlış birbirinden ayırabilme yetisi (38).

Fiziksel zarar, bunlar arasında kuşkusuz en gözle görünür olanıdır. Ağır yük taşıma ya da elverişsiz pozisyonlarda uzun süre oturma, çocuğun henüz gelişmekte olan bedenine kalıcı zararlar verebilir. Birkaç yıl süreyle ağır fiziki güçle yapılan bedensel çalışma, yetişkinlik dönemi için gerekli güç ve dayanıklılığı küçük yaşlarda tükettiği için, bir çocuğun biyolojik gelişme potansiyelinin %30'u kadar bir bodurluğa yol açabilir (38). Yapılan birçok çalışmada, çocuk işçilerin beden gelişiminin (boy, ağırlık vb.) okuyan çocuklardan daha geri olduğu bulunmuştur (5, 39, 40). Diğer yandan çocukların çalışma ortamında kaynaklanan risklere, iş kazalarına maruz kalması kaçınılmazdır. Sosyal Sigorta Kurum Başkanlığının verilerine göre 1994–1999 dönemlerini kapsayan 6 yıllık süre içinde toplam 36.597 iş kazası olmuş ve bunların 844'ü iş göremezlik ile sonuçlanmışken, 156 çocuk da hayatını kaybetmiştir (41). Yapılan bir çalışmada, MEM'de eğitim gören çocuk işçilerde son 6 ayda %71.4 oranında iş kazası saptanmış ve çocuk işçilerin %1.7'sinde kalıcı sakatlık olduğu bildirilmiştir (42). Çocuk işçiler benzer olarak meslek hastalıkları açısından da risk taşımaktadırlar. SSK İstanbul Meslek Hastalıkları Hastanesine yatırılan hastaların 71'inde yapıştırıcılara bağlı meslek hastalıkları görülmüştür. Bu hastaların %38'i 18 yaş altındaki çocuk işçilerdir (43).

Çocuklar, psikolojik açısından da çok duyarlıdırlar. Alçaltıcı ya da baskıcı bir ortam, çocuklar üzerinde yıkıcı psikolojik etkilere yol açabilir. Öz saygı, yetişkinler için olduğu kadar çocuklar içinde önem taşır (38). Tehlikeli makinelerle, maddelerle dolu, verimli, dakik ve ölçülü olmaya zorlandığı, kendisine düşman bir çalışma ortamında, çocuk hayal kurmak, yaşına uygun fantezileri yaşamak hakkını kendinde bulamaz. Düşünce dünyası yoksullaşır; ufku daralır; her türlü heyecan bastırılmıştır. Çalışan çocuk erkenden yaşlanır, okullu çocuklar karşısında kendisini değersiz görür, aşağılar, kayıtsız, içe dönük, kadereci bir kimlik geliştirir. Artık çalışma, çocuk için bir şiddet olmaya başlar (11). Çalışırken yaptıkları en küçük hata nedeniyle bedensel ve ruhsal işkencelere maruz kalabilirler. Bu şiddet sopa ya da tokatla vurmak, sigara söndürmek, soğuk su ile ıslatmak, aç bırakmak, cinsel sözler söylemek, sarkıntılık yapmak ırza geçmek; başkalarının önünde aşağılamak, bağırarak, küfretmek şeklinde olabilir (44, 45).

Diğer yandan, ülkemizde MEM'lerinde yapılan birçok çalışmada bağımlılık yapıcı maddelerden sigara, alkol ve uçucu madde kullanımının çocuk işçilerde yüksek düzeyde olması kaygı verici bir durum olarak vurgulanmakta ve önemli bir halk sağlığı sorunu olarak ifade edilmektedir (20, 21, 46- 48).

3.GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. ÇALIŞMA DİZAYNI:

Çocuk işçilik üzerine etkili faktörlerin araştırıldığı bu çalışma olgu-kontrol çalışması olarak planlanmıştır. Vali Necati Bilican Meslek Eğitim Merkezi'nde eğitim gören "18 ve altı" yaş çocuk işçiler olgu grubu; örgün eğitim veren liselerde eğitim gören "18 ve altı" yaş okuyan öğrenciler ise kontrol grubu olarak alınmıştır.

3.2. ÇALIŞMANIN EVRENİ:

2005–2006 eğitim-öğretim yılında Vali Necati Bilican Meslek Eğitim Merkezi ve Denizli şehir merkezinde örgün eğitim veren liselerde okuyan "18 ve altı" yaşındaki öğrenciler çalışmanın evrenini oluşturmuştur.

3.3. ÖRNEKLEM BÜYÜKLÜĞÜNÜN HESAPLANMASI:

Gruplar arası maruziyet farkının % 50 olarak kabul edilmesi ve %95 güven sınırları içinde, %80 güçteki bir araştırma için, Epi Info programı kullanılarak her gruba alınacak örneklem büyüklüğü 306 kişi olarak hesaplandı. Kullanılan formül ve hesaplamalar aşağıda verilmiştir.

$$N = \frac{N t^2 p q}{d^2 (N-1) + t^2 p q} = \frac{1600 \times (1.96)^2 \times 0.5 \times 0.5}{(0.05)^2 (1600-1) + (1.96)^2 0.5 \times 0.5} = 306$$

3.4. OLGU VE KONTROL GRUBUNUN ÖRNEKLEME SEÇİLMESİ:

3.4.1. Olgu grubu:

Vali Necati Bilican Meslek Eğitim Merkezi, ilköğretimi bitirmiş her yaş grubundan çalışan işçilere meslek eğitimi vermektedir. İşçi çocuklar, haftanın bir günü MEM'ne gelerek, çalıştıkları iş kolu ile ilgili teorik bilgi ve ayrıca kültür dersleri almakta; haftanın diğer günlerinde ise iş yerlerinde çalışmaktadır.

MEM’de 2005–2006 eğitim öğretim yılı içinde öğrenim gören işçi öğrencilerin sayısı 1627 idi. Okul idaresinden sınıfların listesi temin edildi. Basit rasgele örnekleme yöntemi ile çalışmaya alınacak sınıflar belirlendi. 306 kişi tamamlanana kadar sınıflar çalışmaya dâhil edildi. Araştırmaya alınan sınıfların dağılımı Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo–1: MEM’de Örnekleme Çıkan Meslek Bölümleri ve Öğrenci Sayıları

Bölüm	Örnekleme çıkan	
	sınıf sayısı	Toplam öğrenci sayısı
Konfeksiyon	5	128
Erkek berber	4	98
Kuaför	3	78
Otomotor/kaporta	2	45
Aşçı	1	17
Torna	1	17
Plastik doğrama	1	14
Toplam	17	397

3.4.2. Kontrol grubu:

Denizli il merkezinde lise eğitimi veren okulların ve bu okullarda okuyan öğrencilerin sayısı Denizli Milli Eğitim Müdürlüğünden temin edildi. Okullar normal liseler, meslek liseleri, fen ve anadolu liseleri ile özel liseler olarak 4 tabakaya ayrıldı. Öğrenci sayısına göre örnekleme alınacak 306 öğrenci bu dört lise grubuna ağırlıklı olarak dağıtıldı. (Tablo–2).

Tablo–2: Kontrol Grubuna Alınacak Liselerin Tabakalanması ve Çalışmaya Alınacak Öğrenci Sayısı

Lise tipi	Lise sayısı	Öğrenci sayısı	Öğrenci %'si	Örnekleme alınacak öğrenci sayısı
Düz liseler	8	9300	52.0	160
Meslek liseleri	7	5900	33.0	101
Fen/Anadolu lis.	3	1800	10.0	31
Özel liseler	5	800	5.0	14
Toplam	23	17.800	100.0	306

Fen ve Anadolu liseleri ile özel liselerin örneklemedeki öğrenci sayısı düşük olduğundan birer okul; Meslek ve Düz liselerden ise ikişer okulun araştırmaya alınması kararlaştırıldı. Daha sonra normal liseler ve meslek liselerinden iki, fen/Anadolu liseleri ile özel liselerden bir okul basit rasgele örnekleme yöntemi kullanılarak belirlendi. Düz ve meslek liselerinden alınması planlanan öğrenci sayısı örnekleme çıkan iki okula eşit olarak dağıtıldı (Tablo–3)

Tablo–3: Örnekleme Çıkan Liseler ve Çalışmaya Alınacak Öğrencilerin Liselere Göre Dağılımı

Lise tipi	Örnekleme seçilen lise	Örnekleme çıkan liselerden alınacak öğrenci sayısı
Düz liseler	Denizli Lisesi	80
	Durmuş Ali Çoban Lisesi	80
Meslek liseleri	Atatürk Endüstri Meslek lis.	51
	Kız Meslek Lisesi	50
Fen/Anadolu liseleri	Denizli Fen Lisesi	31
Özel liseler	Özel Denizli Lisesi	14
Toplam		306

3.5. ANKETİN HAZIRLANMASI, ÖN DENEMESİNİN YAPILMASI VE UYGULANMASI:

3.5.1. Anketin Hazırlanması:

Anketin soruları, çocuk işçiliği ile ilgili yayınlar ve yapılan çalışmalardan taranarak hazırlandı (13, 49, 50). Anket açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşmuştur (Ek-1 ve Ek-2).

3.5.2. Anketin ön denemesinin yapılması:

Anketin ön denemesi, örnekleme seçilmeyen okul ve sınıflarda yapıldı. Okuyan çocuk anketi ön denemesi Tekin Ada Lisesinde, Çocuk işçi anketi ön denemesi ise MEM'nin örnekleme çıkmayan bir sınıfında yapıldı. Aksayan yönleri, işleyişi değerlendirildi ve gerekli düzeltmeler yapıldı.

3.5.3. Anketin Uygulanması:

Anketin uygulanmasından önce örnekleme çıkan okullar için gerekli yasal izinler alındı. Anket uygulaması öncesi okul yöneticileri ve öğretmenleri ile görüşülerek ayrıntılı bilgilendirme yapıldı.

Veriler toplanmadan önce, veri toplama işlevine katılacak anketörlere araştırma ile ilgili eğitim verildi. Araştırma verilerinin toplanması; 17 Ekim – 4 Kasım 2005 tarihleri arasında araştırmacı ve Pamukkale Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalında uzmanlık eğitimi alan 5 araştırma görevlisi ile bir öğretim üyesi tarafından, gözlem altında anket yöntemi ile yapıldı.

Anket uygulanmadan önce öğrencilere çalışmanın amacı ve ankete katılımın isteğe bağlı olduğu anlatıldı. Çalışmaya katılmak istemeyen öğrenci olmadı. Anketin uygulanması örnekleme çıkan her sınıf için bir ders saati içinde yapıldı. Anket uygulayıcıları (6 kişi), öğrenciler anketi bitirinceye kadar sınıfta bulundular; bitirilen anketler gözden geçirilerek, eksik bırakılan ya da atlanılan kısımlar için uyarıldılar.

3.6. ARAŞTIRMANIN DEĞİŞKENLERİ:

3.6.1. Bağımlı değişken: Çocuk işçiliği

3.6.2. Bağımsız değişkenler:

1-Ailenin (babanın) sosyal statüsü

2-Ailede ikincil konumdaki işgücünün çalışma durumu:

Annenin çalışma durumu, çalışan kardeş sayısı, evde çalışan kişi sayısı, çocuğun kendi evinde ev işlerini yapma durumu, çocuğun istediğinde ev işlerini bırakabilme durumu.

3-Ailenin sosyo-demografik özellikleri:

Annenin ve babanın eğitimi, anne ve babanın yaşı, ailenin tipi, ailede yaşayan kişi sayısı, ailedeki çocuk sayısı, çocuğun aile ile birlikte yaşayıp yaşamaması.

4-Ailenin göç durumu:

Ailenin göç etme durumu, ailenin göç ile geldiği yer, ailenin göç nedenleri.

5-Ailenin sahip olduğu yaşam araçları:

Annenin ve babanın sosyal güvence durumu, ailenin ek gelir durumu, ailenin borç durumu, ailenin oturduğu konutun mülkiyeti ve tipi, yaşanan konutun kolaylıkları, dayanıklı tüketim mallarına sahip olma durumu, motorlu araca sahip olma durumu.

6-Aile içi iletişim özellikleri:

Ailede sözü geçen kişi, anne ve baba arasında sözel ve fiziksel şiddet varlığı, şiddeti uygulayan kişi, şiddetin nedenleri, çocuğun cezalandırılması durumu, cezalandıran kişi, verilen cezanın niteliği, çocuğun ev içi çalışma durumu, çocuğun evi terk etme durumu.

Sağlık ile ilgili özellikler incelenirken; çocuk işçilik bağımsız değişken sağlık durumu ile ilgili özellikler (algılanan sağlık, son 15 gündeki sağlık sorunları, sigara içme durumu, bazı sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik vb.) özellikler bağımlı değişken olarak alınmıştır.

3.7. BAZI DEĞİŞKENLERİN TANIM VE ÖLÇÜTLERİ

3.7.1.Çocuk: 18 yaşını doldurmamış ve evli olmayan birey.

3.7.2.Çocuk işçi: Formel sektörde çalışıp, MEM’de eğitim gören çocuk.

3.7.3.Okuyan çocuk: Denizli il merkezinde, örgün eğitim veren liselerde eğitim gören çocuk.

3.7.4.Ailenin sınıf/grup konumu (sosyal statüsü):

Ailenin sınıf/grup konumunu belirlemek için Boratav’ın geliştirdiği sınıf model kullanıldı (50):

İşverenler: Yanında bir veya iki sürekli işçi çalıştıran *küçük*, üç veya üzerinde sürekli işçi çalıştıran ise *orta-büyük işveren* olarak tanımlanmıştır.

Esnaf/Marjinaleri: Yanında hiç sürekli işçi istihdam etmeyen bu grup, sadece kendi hesabına çalışanlardan oluşmaktadır. Ancak farklı özellikler taşıyan en az üç grubun heterojen bileşkesinden meydana gelmektedir: küçük esnaf ve zanaatkarlar, marjinal/enformel işlerde çalışanlar; nitelikli, ancak orta halli (yani yanında sürekli personel çalıştırmayan) serbest meslek sahipleri (örneğin hekim, avukat, muhasebeci).

Ücretli/maaşlılar: Dört alt gruba ayrılmaktadır.

1-Yüksek nitelikli: Yüksek öğrenime gerek duyulan elit nitelikteki işleri kapsar: Hekim, avukat, mühendis gibi...

2-Beyaz yakalı: İlgilinin yüksek öğrenimli olmasına bakılmaksızın, belli bir eğitim düzeyine veya meslek içi eğitimden kaynaklanan uzmanlaşmaya gerek duyan, ancak yüksek nitelikliden belirgin biçimde daha az nitelik gerektiren meslekleri oluşturur: hemşire, diş teknisyeni, banka memuru, sekreter, öğretmen, polis gibi...

3-Niteliksiz hizmet grubu: Tipik örnekleri garson, bekçi, odacı, tezgâhtar, şofördür.

4-Mavi yakalı işçiler: Sanayi, inşaat, maden gibi... doğrudan maddi üretimde çalışan ücretlilerdir.

Emekli ve işsizler: Doğrudan üretim süreci içinde olmadıklarından dolayı, ayrı grup olarak alındılar.

Çiftçiler: Verinin yetersiz olması nedeniyle, kırsal üretim sürecindeki ilişkilerin tanımlanması yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle kırsal üreticiler, sadece çiftçi olarak gruplandırıldı.

3.7.5. İkincil konumdaki işgücü:

Babanın (birincil işgücü) ücreti yaşam araçlarını sağlamaya yetersiz kaldığı durumda, “yaşam araçlarına” sahip olmak için işgücü konumuna geçen ailedeki anne ve çocuk/çocuklar.

3.7.6. Aile tipi (51):

Çekirdek aile: Anne, baba ve evli olmayan küçük çocuklardan oluşan aile.

Geniş aile: Çekirdek ailenin kan ve sıhrî hısımlarıyla birlikte yaşayan şekli.

Parçalanmış aile: Anne veya babadan birisinin boşanma, ölüm, ayrı yaşama gibi nedenlerle olmamasıdır; ebeveynlerden birisi ve çocuklardan oluşur.

3.7.7. Ailenin göç durumu:

Göç eden aile: Nedeni ne olursa olsun, Denizli il merkezi dışından Denizli kent merkezine gelmiş ve halen kent merkezinde oturan aile.

Yerleşik kentli aile: Başka bir yerleşim yerinden (kent ya da kırsaldan) Denizli kent merkezine göç etmemiş, kent merkezinde oturan aile.

Yerleşik kırsal aile: Halen Denizli veya çevre illerin kırsalda oturan, ancak çocuğu çalışmak ya da okumak için kente gönderen aile.

3.7.8. Yaşam araçları:

İşgücünü yeniden üretimi, diğer bir deyişle insanların yaşamını sürdürebilmesi için gerekli maddi mallar ve kültürel öğelerdir. Bunlar ise;

1-İşgücünün beslenme, giyinme, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan mallar.

2- İşgücünün bakmakla sorumlu olduğu ailesinin yaşamı için zorunlu mallar.

3-İşgücünün kültürel gereksinimi için gerekli mallar ve hizmetler.

4-İşgücünün düşünsel ve fiziki yeteneğini geliştirmeye yönelik öğrenim ve eğitim (52).

3.8. İSTATİSTİKSEL ANALİZ:

Veriler SPSS (10.0) istatistik paket programında değerlendirildi. Sayısal değerlerin karşılaştırılmasında Ki-kare testi kullanıldı ve incelenen bağımsız değişkenler için tahmini rölatif riskler (OR) hesaplandı. Ölçümsel değerlerin karşılaştırılmasında ise t- testi kullanıldı. Çocuk işçiliği riskini arttıran faktörlerin belirlenmesi amacıyla Lojistik Regresyon Analizi uygulandı.

Lojistik regresyon analizine alınan parametrelerin seçimi: Çocuk işçiliği için risk durumu oluşturan bağımsız değişkenlerin seçimi, toplumun sosyal ve ekonomik işleyişi düzeyinde belirlenmiştir: Sınıflı toplumlarda ailenin sosyal statüsü, üretilen ulusal gelirden aldığı payı belirler. Bu payın yeterli olup olmaması ise ailenin sahip olduğu yaşam araçlarıyla ölçülür. Ailenin sosyal statüsünün hem tüketim araçlarına ulaşmayı hem de ailedeki diğer kişilerin çalışmasını etkileyeceği açıktır. Bu nedenle, kafa karışıklığına yol açmamak için, sosyal statünün getirisi olan tüketim nesnelere (konut ve özellikleri, tüketim malları, borç durumu, sosyal güvence durumu, ek gelir durumu) ve tüketim nesnelere ulaşmak için ikincil işgücünün çalışma yaşamına girmesi (annenin ve kardeşlerin çalışma durumu) sosyal statü ile birlikte çoklu analize alınmadı.

Diğer yandan, üst yapı kurumlarından biri olarak tanımlanan aile kurumu ve bu kurumun işleyişi, doğrudan çocuk işçiliği ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle ailenin tipi, ailede egemenlik ilişkisi ve annenin eğitimi çoklu analize alınmıştır. Ayrıca göçün etkisinin değerlendirilmesi açısından ailenin kır ya da kentte yaşaması çocuk işçiliği için bağımsız risk faktörü olarak düşünüldü ve çoklu analize dâhil edildi.

3.9. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI:

1-Çalışmamızda, MEM’de öğrenim gören çocuk işçiler çalışmaya alındığı için enformel düzeyde çalışan çocuk işçileri yansıtmamaktadır.

2-Çalışma yerel düzeyde, Denizli il merkezinde yapılmıştır. Bu nedenle genellemelerde dikkatli davranılmalıdır.

3-Örnekleme kız meslek lisesinin çıkması, okuyan öğrencilerde kız oranını yükseltmiştir.

4.BULGULAR

Araştırma 357'si çalışan (olgu) ve 337 si okuyan (kontrol) olmak üzere 18 yaş ve altı 694 kişide gerçekleştirildi. Olgu grubunun en büyük kısmını (%31.9) konfeksiyon bölümü oluştururken, kontrol grubunun en büyük kısmını (%48.4) normal liseler oluşturmaktadır (Tablo-4).

Tablo-4: Çalışmaya Alınan Olgu (Çocuk İşçi) ve Kontrol Grupları (Okuyan Çocuk)

	Sayı	(%)
Çocuk işçi		
Konfeksiyon	114	31.9
Berber	89	24.9
Kuaför	74	20.7
Oto-motor/kaporta	42	11.8
Aşçı	16	4.5
Torna	12	3.4
Plastik doğrama	10	2.8
Toplam	357	100.0
Okuyan çocuk		
Normal Liseler	163	48.4
Meslek Liseleri	108	32.0
Fen Lisesi	43	12.8
Özel Lise	23	6.8
Toplam	337	100.0

Çalışmaya alınan çocukların yaş ve cinsiyete göre karşılaştırılması Tablo-5'de verilmiştir. Çocuk işçilerin %64.1'i erkek, %35.9'u kızlardan oluşurken, okuyan çocukların %45.7 si erkek, %54.3 ü kızdır. Olgu grubundaki erkek oranı kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde yüksektir (p=0.001).

Her iki gruptaki çocukların yaşları 14–18 arasındadır. Çocuk işçilerin yaş ortalamaları ve ortancaları sırasıyla 16.4 (± 1.1) ve 17 iken; okuyan çocukların bu değerler 16.0(± 1.0) ve 16 olarak bulunmuştur ($p=0.001$). Yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde çocuk işçilerde 18 yaş grubu oranı % 4.7 iken, okuyan çocuklarda bu yaş grubunun oranı % 18.7'ye çıkmaktadır. 17-18 yaş grubu çocuk işçilerde daha yüksek oranda bulunmuştur.

Tablo–5: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocukların Cinsiyete ve Yaşa Göre Dağılımı

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	
Cinsiyet					
Erkek	229	64.1	154	45.7	0.001
Kadın	128	35.9	183	54.3	
Yaş					
14 yaş	19	5.4	20	5.9	0.001
15 yaş	57	16.1	87	25.8	
16 yaş	94	26.6	127	37.7	
17 yaş	117	33.1	87	25.8	
18 yaş	66	18.7	16	4.7	
Toplam	357	100.0	337	100.0	

4.1. AİLENİN SOSYAL SINIF/GRUBUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1.1. Ailenin (babanın) sosyal statüsü

Tablo-6'da babanın sosyal statüsü görülmektedir. Çocuk işçi ve okuyan çocukların babalarının sosyal statüleri birbirinden oldukça farklıdır ($p=0.001$). Çocuk işçi babalarının hiçbiri yüksek nitelikli statüde değil iken, okuyan çocuklarda bu oran %6.3'dür. Beyaz yakalı statüdeki baba oranı çocuk işçilerde %0.9 oranında iken, okuyan çocuklarda %18.0'e yükselmektedir. İşveren baba referans alındığında, babanın çiftçi olması çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 36.2 kat daha fazla iken; babanın işsiz olması 27.6 kat daha fazladır.

Çiftçi olan 61 çocuk işçi babasının 28'i küçük köylü, 27'si yoksul köylü ve 6'sı ise tarım işçisidir. Okuyan çocuklarda ise 6 baba küçük köylü, birer baba da yoksul köylü ve tarım işçisidir.

Tablo-6: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Babalarının Sosyal Statüsü

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Babanın statüsü						0.001
Esnaf/marjinal	35	10.0	27	8.1	6.1(3.0-12.9)	0.001
Yüksek nitelikli	0	0.0	21	6.3	0.004(0.0-6052)	0.001
Beyaz yakalı	3	0.9	60	18.0	0.3 (0.1-0.9)	0.03
Niteliksiz hiz. iş.	63	18.0	34	10.2	8.8(4.5-17.4)	0.001
Mavi yakalı işçi	101	28.9	43	12.9	11.2(5.8-21.3)	0.001
İşsiz	29	8.3	5	1.5	27.6(9.2-82.1)	0.001
Emekli	42	12.0	60	18.0	3.3(1.7-6.5)	0.001
Çiftçi	61	17.4	8	2.4	36.2(14.5-90.3)	0.001
İşveren (küçük-orta-büyük)	16	4.6	76	22.8	1	
Toplam*	350	100.0	334	100.0		

*Çocuk işçi grubundan 7 kişi, okuyan çocuk grubundan 3 kişi yanıt vermemiştir.

4.1.2. Babanın kamu ve kamu dışı kurumlarda çalışması

Babaların kamu ve kamu dışı kurumlarda çalışma durumları Tablo-7’de görülmektedir. Çocuk işçi babalarının %9.3’ü kamu kurumlarında çalışırken, okuyan çocuk babalarının bu kurumlarda çalışma oranı %29.5’tir. Kamu dışı kurumlarda çalışan baba, çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 4.1 kat daha fazladır.

Tablo-7: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Babalarının Kamu ve Kamu Dışı Kurumlarında Çalışma Durumları

Babanın çalıştığı kurum	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Kamu dışı kurumlar	291	90.7	232	70.5	4.1 (2.6-6.3)	0.001
Kamu kurumları	30	9.3	97	29.5	1	
Toplam*	321	100.0	329	100.0		

*İşsizler alınmamıştır ve çocuk işçilerden 7, okuyan çocuklardan 3 kişi yanıt vermemiştir.

4.2. AİLEDE İKİNCİL KONUMDAKİ İŞGÜCÜ DURUMU

1-Aileye gelir getiren kişi sayısı

2-Annenin çalışma durumu

3-Çalışan kardeş sayısı

4-Çocuğun kendi ev işlerini yapması ve istediğinde ev işlerini bırakabilmesi

4.2.1. Aileye gelir getiren kişi sayısı

Ailenin ikincil işgücünü değerlendirmede öncelikle eve gelir getiren kişi sayısı incelenmiştir. Okuyan çocukların ailelerinde 3 veya daha fazla kişinin çalışması %7.4 oranında iken, çalışan çocuklarda bu oran %51.9’a yükselmektedir (p=0.001). Aileye gelir sağlayan “uç ve üzeri kişi” çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 13.4 kat daha fazladır (Tablo-8). Toplam 10 (%2.8) ailenin geçimi ise sadece çocuk işçinin çalışmasına bağlıdır.

Tablo–8: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerine Gelir Getiren Kişi Sayısı

	Çocuk		Okuyan		OR (%95 GA)	P
	İşçi		Çocuk			
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Eve gelir sağlayan kişi						
Üç ve üzeri	182	51.9	25	7.4	13.4(8.5-21.2)	0.001
İki ve altı	169	48.1	312	92.6	1	
Toplam**	351	100.0	337	100.0		

*Tek kardeş olanlar analize alınmamıştır

**Çocuk işçi grubundan 6 kişi yanıt vermemiştir.

4.2.2. Annenin çalışma durumu

Annenin formel veya enformel düzeyde çalışması, çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 1.7 kat daha fazladır (Tablo–9).

Tablo–9: Annenin Çalışma Durumu

	Çocuk		Okuyan		OR (%95 GA)	P
	İşçi		Çocuk			
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Annenin çalışma durumu						
Çalışıyor	272	76.8	220	65.7	1.7 (1.2–2.4)	0.001
Çalışmıyor	82	23.2	115	34.3	1	
Toplam*	354	100.0	335	100.0		

*Çocuk işçilerden 3, okuyan çocuklardan 2 kişi ankete yanıt vermemiştir.

Annelerin çalışma biçimi Tablo–10’da görülmektedir. Çocuk işçilerde çalışan anne daha yüksek oranda olmakla beraber, okuyan çocukların annelerinde yüksek nitelikli bir işte çalışma daha yüksek orandadır. “Yüksek nitelikli ve beyaz yakalı” anne oranı çalışan çocuklarda %1.1 iken, okuyan çocuklarda bu oran %17.6’ya yükselmektedir. Buna karşın “Geçici, mevsimlik, ev ekxenli” ve “vasıfsız ve mavi yakalı işçi” olarak çalışan anne oranı, çocuk işçi annelerinde (%51.7-%22.6) okuyan çocuk annelerinden daha fazla orandadır (sırasıyla %31.3–11.3). “Ücretsiz aile işçisi” (ev kadını) anne oranı ise okuyan çocuk annelerinde (%34.3), çocuk işçi annelerinden (%23.2) daha fazla orandadır.

Tablo–10: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Annelerinin Çalışma Biçimleri

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Annenin çalışma durumu				
Geçici, mevsimlik, ev eksenli	183	51.7	105	31.3
Vasıfsız ve mavi yakalı işçi	80	22.6	38	11.3
Ücretsiz aile işçisi (ev kadını)	82	23.2	115	34.3
Kendi hesabına	5	1.4	18	5.4
Yüksek nitelikli ve beyaz yakalı	4	1.1	59	17.6
Toplam*	354	100.0	335	100.0

*Çocuk işçilerden 3, okuyan çocuklardan 2 kişi ankete yanıt vermemiştir.

4.2.3. Ailede çalışan kardeş sayısı

Çalışmanın yapıldığı dönemde, çocuk işçilerde okuyan çocuklara göre daha fazla oranda çalışan kardeş mevcuttur (sırasıyla %49.0, %17.7) (p=0.001). Çocuk işçilerde başka kardeşin de çalışma olasılığı okuyan çocuklardan 4.5 kat daha fazladır (Tablo–11).

Tablo–11: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerinde Kardeşin Çalışma Durumu

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Çalışan kardeş						
Var	167	49.0	55	17.7	4.5(3.1-6.4)	0.001
Yok	174	51.0	256	82.3	1	
Toplam*	341	100.0	311	100.0		

*Ailesinin tek çocuğu olanlar analize alınmamıştır

4.2.4. Çocuğun kendi evinde, ev işleri yapması

Tablo-12’de çocuğun kendi evinde ev işi yapma ve yaptığı ev işini istediğinde bırakabilme durumu gösterilmiştir. Çocuk işçi ve okuyan çocuklar ev işi yapma durumu açısından birbirinden farklı değildir. Çocuk işçilerin %68.6’sı, okuyan çocukların ise %74.2’si kendi evlerinde ev işi yapmaktadır (p=0.1). Ancak ev işi yapan çocukların istediklerinde ev işini bırakabilme durumu anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Çocuk işçilerin %42.6’sı istediğim zaman ev işini bırakabilirim derken, okuyan çocuklarda bu oran %80.4’e yükselmektedir (p=0.001). Çocukların zorunlu ev işi yapması, çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 5.5 kat daha fazladır.

Tablo-12: Çocuk İşçilerin ve Okuyan Çocukların Kendi Ev İşlerini Yapma ve İstediklerinde Ev İşlerini Yapmayı Bırakabilme Durumu

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Ev işi yapma						
Evet	245	68.6	250	74.2	0.8 (0.5-1.1)	0.1
Hayır	112	31.4	87	28.7		
Toplam	357	100.0	337	100.0		
İstediklerinde ev işini bırakabilme						
Hayır	140	57.4	49	19.6	5.5 (3.7-8.3)	0.001
Evet	104	42.6	201	80.4		
Toplam*	244	100.0	250	100.0		

*Sadece ev işi yapanlar analize alınmıştır. Çocuk işçilerden 1 kişi yanıt vermemiştir.

4.3. AİLENİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

1.-Anne ve babanın yaşı
2-Anne ve babanın eğitimi
3-Ailenin tipi
4- Ailede yaşayan kişi sayısı
5- Ailedeki çocuk sayısı
6- Çocuğun aile ile birlikte yaşaması

4.3.1. Anne ve baba yaşı

Ebeveynlerin yaş ortalamaları Tablo–13’de görülmektedir. Gerek çocuk işçilerin gerekse okuyan çocukların ebeveynlerinin yaş ortalamaları benzerdir ve karşılaştırıldığında anlamlı bir fark yoktur ($p=0.2$, $p=0.8$).

Tablo–13: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ebeveynlerinin Yaş Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		P
	Ortalama	SD	Ortalama	SD	
Baba yaş ortalaması	44.3	(±6.4)	44.8	(±4.7)	0.2
Anne yaş ortalaması	40.3	(±5.3)	40.4	(±4.7)	0.8

4.3.2. Anne ve babanın eğitimi

Araştırmada yer alan çocuk işçi ve okuyan çocuk ebeveynlerin eğitim durumu Tablo–14’de gösterilmiştir. Çocuk işçilerde ilkökul mezunu olmayan (okuma yazma bilmeyen ve okuma yazma bilen) baba oranı %5.1 iken, okuyan çocuklarda bu oran %0.9’a düşmektedir. Buna karşın, yüksek okul mezunu baba oranı çocuk işçilerde %0.6 iken, okuyan çocuklarda %32.4’e yükselmektedir ($p=0.001$). Babanın eğitimi “ilkokul ve altı” ile “ortaokul ve üstü” olarak sınıflandırıldığında; “ilkokul ve altı” eğitilmiş babaya sahip olma çocuk işçilerde okuyan çocuklardan **8.9 (GA: 6.2–12.8)** kat daha fazladır ($p=0.001$). Üniversite mezunu olanlara göre değerlendirildiğinde, ilkökul bitirmemiş baba, çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 326.3 kat daha fazladır.

İlkokul altı eğitime sahip olan anne oranı çocuk işçilerde %15.2, okuyan çocuklarda %4.5 olarak bulundu. Yüksek okul bitirenlerin oranı ise olgu grubunda %0.3 iken kontrol grubunda %19.4'tür (p=0.001). Annenin eğitimi “ilkokul ve altı” ile “ortaokul ve üstü” olarak sınıflandırıldığında; “ilkokul ve altı” eğitilmiş anneye sahip olma çocuk işçilerde okuyan çocuklardan **8.5 (GA: 5.8–12.5)** kat daha fazladır (p=0.001). Üniversite mezunu olanlara göre değerlendirildiğinde, ilkokul bitirmemiş anne, çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 232.9 kat daha fazladır.

Tablo–14: Çalışan Çocuk ve Okuyan Çocuk Ebeveynlerinin Eğitim Durumu

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR(%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
	Babanın eğitimi					
İlkokul bitirmemiş	18	5.1	3	0.9	326.3 (50.1-2088.3)	0.001
İlkokul mezunu	256	73.4	95	28.2	146.5 (35.5-604.3)	0.001
Ortaokul mezunu	47	13.5	53	15.7	48.2(11.3-205.9)	0.001
Lise mezunu	26	7.4	77	22.8	18.4(4.2-79.6)	0.001
Üniversite mezunu	2	0.6	109	32.4	1	
Toplam	349*	100.0	337	100.0		
Annenin eğitimi						0.001
İlkokul bitirmemiş	54	15.2	15	4.5	232.9(29.0-1812.2)	0.001
İlkokul mezunu	253	70.9	126	37.5	129.9(17.9-942.7)	0.001
Ortaokul mezunu	35	9.8	44	13.1	51.5(6.8-387.8)	0.001
Lise mezunu	14	3.9	86	25.6	10.5(1.4-81.8)	0.001
Üniversite mezunu	1	0.3	65	19.4	1	
Toplam	357	100.0	336*	100.0		

* Çocuk işçi grubundan 8 kişi, okuyan çocuk grubundan 1 kişi yanıt vermemiştir.

4.3.3. Aileye ait diğer bazı sosyodemografik özellikler

Çocuk işçi ve okuyan çocukların yaşadığı ailenin tipi, evde yaşayan kişi ve kardeş sayısı ile çocuğun ailesiyle birlikte yaşama durumu Tablo-15’de verilmiştir. Çekirdek aile yapısı çalışan (%74.6) ve okuyan çocukların (%88.4) temel aile yapısı olarak bulunmuştur. Ancak geniş ve parçalı aile yapısı çalışan çocuklarda (sırasıyla %13.0, %12.4) okuyan çocuk ailelerine göre daha fazla orandadır (sırasıyla %7.4, %4.2) bulunmuştur (p=0.001). Çekirdek aile referans alındığında, geniş aile yapısı çocuk işçi ailelerinde okuyan çocuk ailelerinde 2.1 kat, parçalı aile ise 3.5 kat daha fazladır.

Evde yaşayan kişi sayısı açısından karşılaştırıldığında çalışan ve okuyan çocuk aileleri arasında anlamlı farklılık saptanmıştır. Çocuk işçilerde evde yaşayan kişi ortalaması 4.7 (± 1.4) iken, okuyan çocuklarda evde yaşayan kişi ortalaması 4.3 (± 0.1)’dir (p=0.001). Evde yaşayan kişi sayısı “beş ve üzeri” ile “dört ve altı” olarak gruplandırıldığında, “beş ve üzeri” kişilik aile çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 2.3 kat daha fazladır (p=0.001).

Çocuk işçilerde kardeş sayısı ortalaması 3.1 (± 1.5) iken, okuyan çocuklarda kardeş sayısı ortalaması 2.4 (± 1.1) olarak bulunmuştur (p=0.001). Kardeş sayısı “iki ve altı” ile “üç ve üstü” olarak sınıflandırıldığında; “üç ve üzeri” sayıda kardeşi olma çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 3.1 kat daha fazladır (p=0.001).

Çocuğun ailesi ile birlikte yaşaması açısından çocuk işçiler ve okuyan çocuklar arasında anlamlı bir fark yoktur (p=0.2). Çocuk işçilerin %9.8’i ailesinden ayrı yaşarken okuyan çocuklarda bu oran %6.8’dir.

Tablo-15: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerinin Bazı Sosyodemografik Özellikleri

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Aile tipi						0.001
Geniş aile	46	13.0	25	7.4	2.1 (1.2–3.5)	0.006
Parçalı aile	44	12.4	14	4.2	3.5 (1.9–6.6)	0.001
Çekirdek aile	265	74.6	298	88.4	1	
Toplam	355*	100.0	337	100.0		
Evde yaşayan kişi						
5 ve üstü	181	51.4	106	31.5	2.3(1.7–3.1)	0.001
4 ve altı	171	48.6	231	68.5	1	
Toplam	352*	100.0	337	100.0		
Kardeş sayısı						
3 ve üstü	217	60.8	112	33.2	3.1 (2.3–4.2)	0.001
2 ve altı	140	39.2	225	66.8	1	
Toplam	356*	100.0	337	100.0		
Çocuğun aile ile birlikte yaşaması						
Hayır	35	9.8	23	6.8	1.5 (0.9–2.7)	0.5
Evet	322	90.2	314	93.2	1	
Toplam	357	100.0	337	100.0		

*Çocuk işçi grubundan aile tipi sorusuna 2, evde yaşayan kişi sorusuna 5, kardeş sayısı sorusuna 1 kişi yanıt vermemiştir.

4.4.AİLENİN GÖÇ DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

1-Ailenin şu anda yaşadığı yer

2-Ailenin göç etme durumu

3- Ailenin göç ile geldiği yer

4- Ailenin göç nedenleri

4.4.1.Ailenin şu anda yaşadığı yer

Ailelerin şu anda yaşadıkları yer Tablo-16’da görülmektedir. Çocuk işçi ailelerinin %77.3’ü Denizli kent merkezinde yaşarken, okuyan çocuklarda bu oran %95.5’dir. Denizli, Manisa, Burdur gibi illerin kırsalında yaşayan aile, çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 6.3 kat daha fazladır.

Tablo-16: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerinin Şu Anda Yaşadığı Yer

	Çocuk		Okuyan		OR (%95 GA)	P
	İşçi		Çocuk			
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Kırsal	81	22.7	15	4.5	6.3 (3.5-11.2)	
Kent merkezi	276	77.3	322	95.5	1	0.001
Toplam	357	100.0	337	100.0		

4.4.2.Ailenin göç etme durumu

Hem okuyan hem de çalışan çocukların ailelerinin yarıdan fazlası (sırasıyla %55.4, %54.6) göç etmiştir (Tablo-17).

Göç etmemiş aileler içinde, çocuk işçi ailelerinin önemli bir kısmının Denizli köy/kasabalarında ya da çevre illerin (Manisa-Sarıgöl, Burdur-Göhlisar) kırsalında yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu nedenle göç etmeyen aile “kentsel göç etmeyen” ve “kırsal göç etmeyen” aile olarak iki grupta ele alındı. Tablo-17’de görüldüğü gibi yerleşik kırsal aile çocuk işçilerde daha fazla oranda iken, yerleşik kentsel aile okuyan çocuklarda daha fazla oranda bulunmuştur (p=0.001). Göç etmeyen kentsel aile baz alındığında, yerleşik kırsal aile çocuk işçilerde, okuyan çocuklardan 9.0 kat daha fazladır.

Tablo–17: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerinin Göç Durumu

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
					0.001	
Göç eden aile	195	54.6	187	55.5	1.7 (1.2–2.4)	0.001
Yerleşik kırsal aile	81	22.7	15	4.5	9.0 (4.9–16.7)	0.001
Yerleşik kentsel aile	81	22.7	135	40.1	1	
Toplam	357	100.0	337	100.0		

4.4.3.Ailenin göç ile geldiği yer

Göç eden ailelerin göç geldikleri yer açısından ele alındığında; Denizli kırsalı gerek çocuk işçi (%55.9) gerekse okuyan çocuk ailelerinde (%57.3) ilk sırayı alırken, çevre iller (Afyon, Burdur, Aydın, Uşak) ikinci sırayı almaktadır (Tablo–18). Komşu illerden göç etme okuyan çocuklarda daha düşük orandadır (p=0.038).

Tablo–18: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerin Göç Geldiği Yerlerin Dağılımı

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		p
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	
Denizli köy/ilçe	109	55.9	110	57.3	
Komşu iller	63	32.3	42	22.5	0.038
Diğer iller	23	11.8	35	18.7	
Toplam	195	100.0	187	100.0	

4.4.4.Ailenin göç etme nedeni

Ailelerin göç etme nedenleri incelendiğinde; her iki grupta da ilk sırayı “toprak yetersizliği/işsizlik ve kötü yaşam koşulları” almasına karşın çocuk işçilerde (%97.4) oransal olarak okuyan çocuklardan daha fazladır (%58.3) (Tablo–19).

Tablo–19: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerin Göç Nedenleri

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk	
	Sayı	(%)**	Sayı	(%)**
Toprak yetersizliği/işsizlik/kötü yaşam koşulları	190	97.4	109	58.3
Yüksek yaşam standardı isteği	32	16.4	65	34.8
Tayin	7	3.6	48	25.7
Eğitim	36	18.5	54	28.9
Kendi işini kurması	29	14.9	41	21.9
Diğer*	17	8.7	6	3.2
Toplam	195	100.0	187	100.0

*Diğer: evlenme, aile ile geçinememe, boşanma, deprem vb.

**Soruya birden fazla yanıt verilmiştir.

4.5. AİLENİN SAHİP OLDUĞU YAŞAM ARAÇLARI

1-Annenin ve babanın sosyal güvence durumu

2-Ailenin ek gelir ve borç durumu

3-Ailenin oturduğu konutun mülkiyeti, tipi ve konutun kolaylıkları

4-Dayanıklı tüketim mallarına sahip olmama durumu

5-Motorlu araç sahip olmama durumu

4.5.1. Baba ve annenin sosyal güvence durumu

Babanın ve annenin sosyal güvence durumu Tablo–20’de verilmiştir. Çocuk işçi ve okuyan çocuk ebeveynlerinin sosyal güvence durumları anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($p=0.001$). Sosyal güvence olup/olmamasına göre sınıflandırıldığında, sosyal güvencesi olmayan baba, çocuk işçilerde okuyan çocuklardan **5.6 (GA: 3.2–10.1)** kat daha fazladır. Annelerde sosyal güvence durumu, olup/olmamasına göre gruplandırıldığında sosyal güvenceye sahip olmayan anne oranı çalışan çocuklarda okuyan çocuklardan **2.7 (GA: 2.0–3.7)** kat daha yüksektir.

Tablo–20: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ebeveynlerinin Sosyal Güvence Durumu

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	
Babanın SGK					
Yok	73	20.8	15	4.5	0.001
SSK	181	51.6	147	43.6	
BAĞ-KUR	82	23.4	94	27.9	
Emekli sandığı	15	4.3	81	24.0	
Toplam	351*	100.0	337	100.0	
Annenin SGK					
Yok	243	68.6	150	44.8	0.001
SSK	86	24.3	57	17.0	
BAĞ-KUR	23	6.5	69	20.6	
Emekli sandığı	2	0.6	59	17.6	
Toplam**	354	100.0	335	100.0	

*Çocuk işçi grubundan 6 kişi yanıt vermemiştir.

**Çocuk işçi grubundan 3, okuyan çocuk grubundan 2 kişi yanıt vermemiştir.

4.5.2. Ailenin ek gelir ve borcululuk durumu

Ailenin asıl işinin getirisine ek olarak, başka kaynaklardan (kira, rant vb.) mali gelirleri ve ailenin borcu olup olmadığı sorulmuş ve Tablo–21’de gösterilmiştir. Çocuk işçi ailelerinin %89.0’u her hangi bir ek gelire sahip değilken, okuyan çocuk ailelerinde bu oran %64.4 olarak bulunmuştur (p=0.001). Ailenin ek gelirinin olmaması, çalışan çocuklarda okuyan çocuklardan 4.5 kat daha fazladır.

Çocuk işçi ailelerinin yaklaşık %75.4’nün borcu varken, okuyan çocuklarda borcu olan aile oranı %60.8’dir (p=0.001). Çocuk işçilerde borcu olan aile okuyan çocuklardan 2.0 kat daha fazladır (Tablo–21).

Her iki grupta da herhangi bir motorlu araca (otomobil, panelvan vb.) sahip olma durumu Tablo–21’de verilmiştir. Motorlu araca sahip olmayan aile oranı çocuk işçilerde %61.3 iken, okuyan çocuklarda %34.1’dir (P=0.001). Motorlu araca sahip olmayan aile, çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 3.1 kat daha fazladır. Sadece otomobil varlığı açısından değerlendirildiğinde çocuk işçilerin %29.4’nün (n=105), okuyan çocukların %52.2’sinin (n=176) ailesi binek otomobile sahiptir.

Tablo–21: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerinin Ek Gelir ve Borç Durumu

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Gelir getiren mal var						
Yok	315	89.0	217	64.4	4.5 (3.0-6.7)	0.001
Var	39	11.0	120	35.6	1	
Toplam	354*	100.0	337	100.0		
Ailenin borcu						
Var	269	75.4	205	60.8	2.0 (1.4-2.7)	0.001
Yok	88	24.6	132	39.2	1	
Toplam	357	100.0	337	100.0		
Motorlu araç						
Yok	219	61.3	115	34.1	3.1 (2.2–4.2)	0.001
Var	138	38.7	222	65.9	1	
Toplam	357	100.0	337	100.0		

*Çocuk işçi grubundan 3 kişi yanıt vermemiştir.

4.5.3. Ailenin sahip olduğu konut ve konut özellikleri

Gerek çocuk işçilerin gerekse de okuyan çocukların aileleri konuta sahip olma oranları açısından birbirinden farklı değildir ($p=0.9$). Ailelerin yaklaşık 2/3'nün kendine ait konutu vardır. Ancak yaşanan konutun tipine göre değerlendirildiğinde gruplar arasındaki fark ileri derecede anlamlıdır ($p=0.001$). Gecekonuda yaşayanların oranı çocuk işçilerde %77.9 iken, okuyan çocuklarda %35.0'dır ($p=0.001$). Gecekonuda yaşama, çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 6.5 kat daha fazladır (Tablo-22).

Ankette yaşanan konuttaki oda sayısı sorgulanmıştır. Konutlardaki oda sayısı “üç ve altı” ile “4 ve üzeri” olarak gruplandırılıp değerlendirildiğinde, çocuk işçi ailelerinin % 37.8'i “üç ve altı” odalı konutlarda yaşarken, okuyan çocuk ailelerinde bu oran %25.8'dir ($p=0.001$). “Üç ve altı” odalı konutlarda yaşayan aile, çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 1.7 kat daha fazladır (Tablo-22).

Daha güvenilir bir değerlendirme yapılabilmesi için, evde oda başına düşen kişi sayısı hesaplanmıştır. Çocuk işçilerde odabaşına düşen kişi ortalaması 1.4 (± 0.8) iken, okuyan çocuklarda 1.1 (± 0.5) olarak bulunmuştur ($p=0.001$). Odabaşına düşen kişi sayısını “birden az” ve “bir ve birden fazla” olarak gruplandırıldığında; “bir ve birden fazla” kişinin aynı odada yaşaması çocuk işçilerde %58.3 iken, okuyan çocuklardan bu oran %39.5'dir ($p=0.001$). Oda başına “bir ve birden fazla” kişi düşen aile sayısı çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 2.1 kat daha fazladır (Tablo-22).

Tablo–22: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerin Oturduğu Konutun Mülkiyeti, Tipi, Oda Sayısı ve Oda Başına Düşen Kişi Sayısına Göre Dağılımı

	Çocuk		Okuyan		OR (%95 GA)	P
	İşçi		Çocuk			
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Konutun mülkiyeti						
Kendine ait	222	62.2	230	68.2	0.8(0.6-1.0)	0.9
Kendine ait değil	135	37.8	107	31.8	1	
Toplam	357	100.0	337	100.0		
Konutun tipi						
Gecekondu	278	77.9	118	35.0	6.5 (4.7-9.1)	0.001
Apartman dairesi	79	22.1	219	65.0	1	
Toplam	357	100.0	337	100.0		
Oda sayısı						
1-3 oda	133	37.8	87	25.8	1.7 (1.3-2.4)	0.001
4 ve üzeri oda	219	62.2	250	74.2	1	
Toplam	352*	100.0	337	100.0		
Odabaşına düşen kişi						
Bir ve birden fazla	203	58.3	133	39.5	2.1 (1.6-2.9)	0.001
Birden az	145	41.7	204	60.5	1	
Toplam	348**	100.0	337	100.0		

*Çocuk işçi grubundan 5 kişi yanıt vermemiştir

**Çocuk işçi grubundan 9 kişi yanıt vermemiştir.

4.5.4.Ailenin sahip olduğu konut kolaylıkları

Tablo–23’de konut kolaylıkları verilmiştir. Konut kolaylıkları açısından çocuk işçi ve okuyan çocukların yaşadıkları konutlar arasında anlamlı düzeylerde fark vardır. Anketle sorguladığımız bazı temel konut özellikleri açısından yeterli olmayan konutta oturma, çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 2.1 ile 40.0 kat arasında değişen düzeylerde daha fazladır. En büyük farklılık şebeke suyu ve ev içinde tuvalet bulunmamasında olduğu saptanmıştır. Okuyan çocukların evlerinde 1 ev hariç tamamında şebeke suyu varken, çocuk işçilerin yaşadığı evlerin %10.6’sında şebeke suyu bulunmamaktadır. İçinde tuvalet bulunmayan evde yaşama okuyan çocuklarda %0.6 iken, çalışan çocuklarda %17.9’a yükselmektedir.

Tablo–23: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerinin Yaşadığı Konutta Bulunan Konut Kolaylıklarının Dağılımı

Konut kolaylıkları	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Şebeke suyu						
Yok	38	10.6	1	0.3	40.0 (5.5–293.2)	0.001
Var	319	89.4	336	99.7		
Kalorifer						
Yok	326	91.3	148	43.9	13.4(8.8–20.6)	0.001
Var	31	8.7	189	56.1		
Ev içinde tuvalet						
Yok	64	17.9	2	0.6	36.6(8.9–150.8)	0.001
Var	293	82.1	335	99.4		
Şofben/termosifon						
Yok	198	55.5	64	19.0	5.3(3.8–7.5)	0.001
Var	159	44.5	273	81.0		
Sıcak su sistemi						
Yok	212	59.4	139	41.2	2.1(1.5–2.8)	0.001
Var	145	40.6	198	58.8		
Toplam	357	100.0	337	100.0		

4.5.5. Ailenin sahip olduğu bazı tüketim malları

Ailenin bazı tüketim mallarına “sahip olma” durumu, çocuk işçi ve okuyan çocuk ailelerinde anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir (Tablo–24). Tüketim malları açısından en büyük farklılık internet aboneliği (OR: 17.7) ve bilgisayara sahip olmada (OR: 11.5) gözlenmiştir.

Tablo–24: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerinin Bazı Tüketim Mallarına Sahip Olma Durumu

Dayanıklı tüketim malları	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Bulaşık makinesi						
Yok	300	84.0	144	42.7	7(4.9-10.1)	0.001
Var	57	16.0	193	57.3	1	
İnternet aboneliği						
Yok	347	97.2	223	66.2	17.7(9.1-34.6)	0.001
Var	10	2.8	114	33.8	1	
Bilgisayar						
Yok	321	89.9	147	43.6	11.5(7.7-17.3)	0.001
Var	36	10.1	190	56.4	1	
Video kamera						
Yok	335	93.8	239	70.9	6.2(3.8-10.2)	0.001
Var	22	6.2	98	29.1	1	
Klima						
Yok	342	95.8	278	82.5	4.8(2.7-8.7)	0.001
Var	15	4.2	59	17.5	1	
Dijital fotoğraf makinesi						
Yok	300	84.0	223	66.2	2.7(1.-3.9)	0.001
Var	57	16.	114	33.8	1	
Toplam	357	100.0	337	100.0		

4.6. AİLE İÇİ EGEMENLİK İLİŞKİSİ

4.6.1. Ailenin ihtiyaçları için para harcamada sözü geçen kişi

Tablo-25’de görüldüğü gibi, ailenin mali harcamalarında en çok sözü geçen kişi açısından gruplar arasında anlamlı fark vardır (p=0.001). Çocuk işçi ailelerinde mali konularda baba yetkin (%48.0) iken, okuyan çocuk ailelerinde çoğunlukla “anne ve baba birlikte” (%57.6) karar vermektedir. “Anne ve baba eşit” olma referans alındığında, mali harcamalar konusunda ebeveyn dışındaki kişilerin söz sahibi olması çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 5.1 kat daha fazladır. Mali harcamalar konusunda yetkinliği baba ve diğerleri olarak gruplandırdığımızda, babanın yetkin olması çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 2.3 (GA: 1.6–3.1) kat daha fazladır.

Tablo-25: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ailelerinde Sözü Geçen Kişi

	Çocuk		Okuyan		OR (%95 GA)	P
	İşçi		Çocuk			
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Sözü geçen						0.001
Baba	171	48.0	98	29.1	2.8 (2.0-3.9)	0.001
Anne	48	13.5	40	11.9	1.9(1.2-3.1)	0.007
Diğer (kardeş, dede vb.)	16	4.5	5	1.5	5.1 (1.8-14.3)	0.002
Anne ve baba eşit	121	34.0	194	57.6	1	
Toplam	356*	100.0	337	100.0		

*Çocuk işçi grubundan 1 kişi yanıt vermemiştir.

4.7.AİLE İÇİ ŞİDDET

1-Anne ve baba arasında sözel ve fiziksel şiddet, şiddeti uygulayan kişinin niteliği ve şiddetin nedenleri

2-Çocuğun cezalandırılması, cezalandıran kişi, ve verilen cezanın niteliği

3-Çocuğun ev içi çalışma durumu

4-Çocuğun evi terk etme durumu

4.7.1. Ebeveynler arasında şiddet

Anne ve baba arasında sadece sözel şiddet varlığı açısından anlamlı fark saptanmamakla birlikte ($p=0.4$), fiziksel şiddet açısından çocuk işçi aileleri ve okuyan çocuk aileleri arasında anlamlı düzeyde fark vardır. Çocuk işçi ailelerinde fiziksel şiddet %9.8 oranında görülürken, okuyan çocuk ebeveynleri arasında fiziksel şiddet görülme oranı %2.1'dir ($p=0.001$). Hiç şiddet olmayan aile referans alındığında, anne ve baba arasında fiziksel şiddet çocuk işçi ailelerinde, okuyan çocuk ailelerine göre 5.3 kat daha fazladır (Tablo–26).

Tablo–26: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ebeveynleri Arasında Sözel ve Fiziksel Şiddet Durumu

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Şiddet						0.001
Sadece sözel	60	16.8	53	15.7	1.2(0.8–1.9)	0.4
Fiziksel	35	9.8	7	2.1	5.3(2.3–12.1)	0.001
Yok	262	73.4	277	82.2	1	
Toplam	357	100.0	337	100.0		

Ebeveynlerin şiddete maruz kalma durumları Tablo–27’de görülmektedir. Her iki grupta da kadınlar hem sözel hem de fiziki şiddete erkeklere göre çok daha yüksek oranda maruz kalmaktadır.

Tablo–27: Sözel Şiddete Maruz Kalan Ebeveynlerin Dağılımı

Şiddete maruz kalan ebeveyn	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Sözel şiddete maruz kalma				
Anne	46	76.6	37	69.8
Baba	3	5.0	6	11.3
Karşılıklı	11	18.4	8	18.9
Toplam	60	100.0	53	100.0
Fiziksel şiddete maruz kalma				
Anne	34	97.1	6	85.7
Baba	0	0.0	1	14.3
Karşılıklı	1	2.9	0	0.0
Toplam	35	100.0	7	100.0

4.7.2.Ebeveynler Arasındaki Şiddetin Nedeni

Sözel ve/veya fiziksel şiddet olan ailelerde şiddetin temel nedeni, “geçim sıkıntısı/işsizlik” olarak bulunmuştur (Tablo–28).

Tablo–28:Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuk Ebeveynleri Arasındaki Şiddet Nedenlerinin Dağılımı

Şiddetin nedeni	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Geçim sıkıntısı/işsizlik vb	57	67.1	36	69.2
Kumar, içki, eve gelmeme, aldatma vb	15	17.6	12	23.1
Anne baba anlaşamaması	13	15.3	4	7.7
Toplam*	85	100.0	52	100.0

*Çocuk işçilerde 10, okuyan çocuklardan 8 kişi cevap vermemiştir.

4.7.3. Aile bireyleri tarafından çocuğun cezalandırılması

Çocuğun cezalandırma durumu değerlendirildiğinde; her iki grupta da sözel/duygusal ceza ilk sırayı almaktadır. Okuyan çocukların duygusal/sözel ceza alma oranı (%40.4) çocuk işçilerden (%22.1) daha fazladır. Ancak fiziksel ceza açısından değerlendirildiğinde çocuk işçiler (%14.0) okuyan çocuklardan (%4.5) daha fazla oranda fiziksel cezaya maruz kalmaktadır (p=0.001). Ceza almayan çocuklar referans alındığında, fiziksel ceza alma durumu çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 2.7 kat daha fazladır. (Tablo–29).

Tablo–29: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuklara Verilen Cezanın Niteliği

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
	Verilen ceza					
Duygusal/sözel	79	22.1	136	40.4	0.5 (0.3-0.7)	0.001
Fiziksel	50	14.0	15	4.5	2.7(1.5-5.0)	0.001
Ceza almayan	228	63.9	186	55.2	1	
Toplam	357*	100.0	337	100.0		

*Bir çocuk işçi yanıt vermemiştir.

4.7.4. Çocuğu cezalandıran kişi

Çocuk işçilerde babanın ceza verme oranı %52.3 iken, okuyan çocuklarda bu oran %31.9'dir. Çocuk işçilerde annenin ceza verme oranı (%27.3) okuyan çocuklardan daha düşüktür (%45.1) (Tablo–30). Ceza verenler baba ve diğerleri olarak gruplandırıldığında ceza verenin baba olma olasılığı çocuk işçilerde okuyan çocuklardan **2.3 (GA:1.4–3.8)** kat daha fazladır.

Tablo–30: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocukları Cezalandıran Kişinin Niteliği

Çocuğu cezalandıran kişi	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	
Sadece baba	67	52.3	46	31.9	0.001
Sadece anne	35	27.3	65	45.1	
Baba ve anne	11	8.6	28	19.4	
Diğer (abla, ağabey vb.)	15	11.7	5	3.5	
Toplam*	128	100.0	144	100.0	

*Ceza alan çocuk işçilerden 1, okuyan çocuklardan 7 kişi cevap vermemiştir.

Sadece fiziksel cezayı veren kişiler değerlendirildiğinde, her iki grupta saptanan oranlar birbirine yakındır. Çocuk işçilerde ve okuyan çocuklarda fiziksel ceza verenler sırası ile baba (%66.0, %53.3), anne (%24, %26.7), baba ve anne (%10.0, %20.0) olarak bulunmuştur.

4.7.5. Çocuğun cezalandırılma nedeni

Ceza verilenler içinde, ceza verilme nedeni olarak her iki grupta da ilk sırayı “aile ile anlaşamama” almaktadır. Çocuk işçilerde aile anlaşamama oranı %55.7 iken okuyan çocuklarda bu oran %32.4’dür (Tablo–31).

Tablo–31: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocukların Cezalandırılma Nedenleri

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Aile ile anlaşamama	68	55.7	45	32.4
Eve geç gelme/internet kafe vb.	24	19.7	23	16.5
Ev içi yaramazlık	13	10.7	41	29.5
Ders çalışmama	0	0.0	26	18.7
Diğer (sigara, alkol, erkek arkadaş vb.)	17	14.0	4	2.9
Toplam*	122	100.0	139	100.0

*Çocuk işçilerden 7, okuyan çocuklardan 12 kişi cevap vermemiştir.

4.7.6. Çocuğun evi terk etme durumu

Tablo–32’de çocuğun evi terk etme durumu gösterilmiştir. Araştırmanın yapıldığı döneme kadar çocuk işçilerde evi terk etme oranı %7.9 iken, okuyan çocuklarda bu oran %2.7’ye düşmektedir (p=0.002). Çocuğun geçmişte evi terk etme durumu çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 3.1 kat daha fazladır.

Geçmişte evi terk edenlerin, terk etme nedeni incelendiğinde, çocuk işçilerde ve okuyan çocuklarda ilk sırayı “baba ile kavga” almaktadır. Babayla kavgadan dolayı evi terk eden çocuk işçi oranı %85.7, okuyan çocuk oranı ise %88.9 dur.

Tablo–32: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocukların Evi Terk Etme Durumu

Evi terk etme durumu	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Var	28	7.9	9	2.7	3.1(1.4–6.7)	0.002
Yok	328	92.1	327	97.3	1	
Toplam*	356	100.0	336	100.0		

*Her iki gruptan da 1 kişi yanıt vermemiştir.

4.8. ÇOKLU ANALİZE GÖRE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN BELİRLEYİCİLERİ

Çocuk işçiliği için bağımsız risk faktörü olarak düşünülen bağımsız değişkenler Binary Lojistik Regresyon/Backward L.R. analiziyle değerlendirildi. Tablo-33a ve Tablo-33b’de görüldüğü gibi;

- “İşveren” baba referans alındığında; babanın “işsiz” olması çocuk işçilerde, okuyan çocuklardan 13.4 kat, “çiftçi” olması 10.4 kat, “niteliksiz/mavi yakalı işçi” olması 6.8 kat daha fazladır.
- Kentte yaşamak referans alındığında, kırsalda yaşamak çocuk işçilerde, okuyan çocuklardan 2.7 kat daha fazladır.
- Çekirdek aile referans alındığında; “parçalı aile” çocuk işçilerde, okuyan çocuklardan 4.9 kat daha fazladır.
- Ailede yaşayan diğer kişiler referans alındığında babanın evde sözü geçmesi çocuk işçilerde, okuyan çocuklardan 1.8 kat daha fazla.
- Ortaokul ve üzeri eğitimi olan anneler referans alındığında ilkokulu bitirmemiş anneler çocuk işçilerde, okuyan çocuklardan 4.5 daha fazla iken, ilkokul mezunu anne 3.9 kat daha fazladır.
- Evde “4 ve altı” kişi yaşayan aile referans alındığında, 5 ve üzeri kişi yaşayan aile çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 1.4 kat daha fazladır.
- Kız çocuklar referans alındığında, erkek çocukların çalışması çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 1.9 kat daha fazladır.

Tablo-33a: Çocuk İşçiliği Risk Faktörleri İçin Oluşturulan Modeller

Bağımsız değişkenler	Model-1	Model-2	Model-3	Model-4	Model-5	Model-6
Sosyal statü						
Esnaf/marjinaleri	6.2 (3.0-12.9)	6.3 (3.0-13.2)	6.2 (2.9-13.1)	5.5 (2.5-11.7)	4.2 (1.9-9.6)	4.7 (1.9-10.0)
Yüksek nitelikli/beyaz y.	0.2 (0.01-0.6)	0.2 (0.05-0.7)	0.2 (0.05-0.7)	0.2 (0.06-0.7)	0.2 (0.01-0.9)	0.2 (0.07-1.0)
Niteliksiz/ Mavi yakalı	10.1 (5.5-18.5)	10.0 (5.4-18.3)	9.9 (5.3-18.3)	9.9 (5.3-18.6)	6.7 (3.4-12.7)	7.1 (3.6-13.9)
İşsiz	27.6 (9.2-82.1)	25.6 (8.5-76.7)	22.9 (7.5-69.6)	23.7 (7.7-72.6)	12.5 (4.0-39.7)	13.5 (4.2-43.3)
Emekli	3.3 (1.7-6.5)	3.2 (1.6-6.3)	2.9 (1.5-5.8)	3.0 (1.5-6.1)	2.2 (1.0-4.7)	2.4 (1.1-5.1)
Çiftçi	36.2 (14.5-90.3)	19.4 (7.4-51.4)	17.6 (6.6-47.0)	17.6 (6.5-47.6)	10.2 (3.6-28.6)	11.1 (3.9-31.7)
İşveren	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Ailenin oturduğu yer						
Kır		3.2 (1.6-6.4)	3.3 (1.6-6.7)	2.8 (1.4-5.8)	2.7 (1.3-5.5)	2.5 (1.2-5.3)
Kent		1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Aile Tip						
Geniş aile			1.6 (0.8-2.9)	1.6 (0.8-3.0)	1.6 (0.8-3.0)	1.6 (0.7-2.8)
Parçalı aile			3.4 (1.8-8.6)	3.9 (1.8-8.6)	4.6 (2.0-10.7)	5.0 (2.1-11.9)
Çekirdek aile			1.0	1.0	1.0	1.0
Sözü geçen kişi						
Baba				2.1 (1.4-3.1)	1.9 (1.3-2.9)	1.8 (1.2-2.7)
Diğer				1.0	1.0	1.0
Anne Eğitimi						
İlkokul bitirmemiş					4.8 (2.3-10.0)	4.4 (2.1-9.4)
İlkokul mezunu					3.8 (2.4-5.9)	3.7 (2.3-5.8)
Ortaokul ve üzeri					1.0	1.0
Evde yaşayan kişi sayısı						
5 ve üzeri						1.4 (0.9-2.2)
4 ve altı						1.0

Tablo-33b:Lojistik Regresyon Analizine Göre Çocuk İşçiliğinin Belirleyicileri

Bağımlı değişken: Çocuk işçiliği			
	OR	%95 G.A.	P
Babanın sosyal statüsü			0.001
Esnaf/marjinaleri	4.1	(1.8-9.3)	0.001
Yüksek nitelikli/beyaz yakalı	0.3	(0.07-0.9)	0.047
Niteliksiz/ Mavi yakalı işçi	6.8	(3.4-13.3)	0.001
İşsiz	13.4	(4.2-43.4)	0.001
Emekli	2.4	(1.1-5.0)	0.027
Çiftçi	10.4	(3.6-30.1)	0.001
İşveren	1		
Ailenin oturduğu yer			0.001
Kır	2.7	(1.3-5.6)	0.010
Kent	1		
Aile tipi			0.001
Geniş aile	1.6	(0.8-3.1)	0.175
Parçalı aile	4.9	(2.0-11.8)	0.001
Çekirdek aile	1		
Sözü geçen kişi			
Baba	1.8	(1.2-2.8)	0.004
Diğer	1.0		
Anne Eğitimi			
İlkokul bitirmemiş	4.5	(2.1-9.6)	0.001
İlkokul mezunu	3.9	(2.5-6.3)	0.001
Ortaokul ve üzeri	1		
Evde yaşayan kişi			
5 ve üzeri	1.4	(1.0-2.3)	0.046
4 ve altı	1		
Cinsiyet			
Erkek	1.9	(3.6-30.1)	0.001
Kız	1		

4.9. ÇOCUK İŞÇİ VE OKUYAN ÇOCUKLARIN SAĞLIK VE BAZI TEDAVİ HİZMETLERİNDEN YARARLANABİLME DURUMLARI

4.9.1.Çocuk işçi ve okuyan çocuklarda algılanan sağlık düzeyi

Çalışma içerisinde çocuk işçi ve okuyan çocukların sağlık durumları da sorgulanmıştır. Öncelikle çocuklara genel olarak kendi sağlıklarını nasıl algıladıkları sorulmuştur. Tablo–34’de görüldüğü gibi çocuk işçi ve okuyan çocukların sağlıklarını algılamaları anlamlı düzeyde farklıdır ($p=0.001$). Çocuğun, sağlığını “çok iyi” olarak algılaması okuyan çocuklarda çalışan çocuklardan daha fazladır (sırasıyla %24.3, %13.7). Sağlığını “iyi” hissetme durumu yaklaşık olarak her iki grupta da aynı orandadır. Ancak sağlık durumunu “orta, kötü ve çok kötü” olarak algılama çocuk işçilerde daha fazla orandadır (sırasıyla %44.5, %34.1).

Tablo–34: Çocuk işçi ve Okuyan Çocuklarda Algılanan Sağlık Düzeyi

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	
Algılanan Sağlık					
Çok iyi	49	13.7	82	24.3	
İyi	149	41.7	140	41.5	
Orta	115	32.2	84	24.9	0.001
Kötü	36	10.1	30	8.9	
Çok kötü	8	2.2	1	0.3	
Toplam*	357	100.0	337	100.0	

* Çocuk işçilerden bir kişi yanıt vermemiştir.

4.9.2.Çocuk işçi ve okuyan çocuklarda son 15 günde sağlık sorunu olma durumu ve var olan sağlık problemleri

Çocuk işçi ve okuyan çocukların son 15 gün içindeki sağlık problemleri sorgulanmıştır. Gerek çocuk işçi ve gerekse okuyan çocuklarda son 15 gün içinde sağlık problemi yaşama durumu arasında anlamlı düzeyde farklılık yoktur ($p=0.410$) (Tablo–35).

Tablo-35: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuklarda Son 15 Günde Sağlık Sorunu

Son 15 Günde Sağlık Sorunu Varlığı	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	
Evet	120	34.1	104	31.1	
Hayır	232	65.9	230	68.9	0.410
Toplam*	352	100.0	334	100.0	

*Çocuk işçilerden 4, okuyan çocuklardan 3 kişi yanıt vermemiştir.

Tablo-36'da son 15 gün içerisinde var olan sağlık problemlerinin dağılımı görülmektedir. Her iki grupta da solunum yolu hastalıkları (grip, tonsillit, faranjit vb.) tüm hastalıkların yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Çocuk işçiler ve okuyan çocuklar arasında, son 15 günde yakalandıkları sağlık problemleri açısından istatistiksel bir fark yoktur (p=0.199).

Tablo-36: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocuklarda Son 15 Gündeki Sağlık Problemleri

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Solunum yolu hastalıkları	62	53.9	58	57.4
Göz ile ilgili problemler	11	9.6	3	3.0
Psikolojik sorunlar	12	10.4	8	7.9
Ekstremitelerle ilgili problemler (ağrı, kırık vb.)	16	13.9	11	10.9
Baş ağrısı	8	7.3	13	12.9
Diğer	6	5.2	8	7.9
Toplam*	115	100.0	101	100.0

*Sağlık sorunu olan çocuk işçilerden 5, okuyan çocuklardan 3 kişi yanıt vermemiştir.

4.9.3.Çocuk işçi ve okuyan çocukların sigara içme durumları

Çalışmada özellikle ileri yaşlarda çok ciddi sağlık sorunlarına yol açabilecek sigara içme davranışları da araştırılmıştır. Tablo-37’de çocukların sigara içme durumları görülmektedir. Çocuk işçilerde sürekli sigara içme %20.7 iken, okuyan çocuklarda %5.1’dir. Sigara içme durumu cinsiyete göre değerlendirildiğinde hem erkek ve hem de kızlarda sigara içme oranı çocuk işçilerde daha yüksektir. Bu oranlar erkek çocuk işçilerde %26.6, kız çocuk işçilerde %11.7 iken erkek okuyan öğrencilerde %9.7 ve okuyan kız öğrencilerde %1.1 olarak bulunmuştur.

Tablo–37: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocukların Sigara İçme Durumları

Sigara	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	
Hiç içmeyen	224	63.6	283	84.5	
Her gün içen	73	20.7	17	5.1	0.001
Arasına içen	27	7.7	11	3.3	
İçmeyi bırakan	28	8.0	24	7.2	
Toplam*	352	100.0	335	100.0	

*Çocuk işçilerden 5, okuyan çocuklardan 2 kişi yanıt vermemiştir.

4.9.4.Çocuk işçi ve okuyan çocukların son 1 yıl içinde tedavi hizmetlerine ulaşabilirlik

Son bir yıl içerisinde bazı tedavi hizmetlerinden yararlanamama durumu araştırılmıştır. Tablo-38’de görüldüğü gibi hekime gidememe, reçete alamama ve diş hekimine gidememe durumu çocuk işçilerde, okuyan çocuklardan anlamlı düzeyde farklılıklar göstermektedir (p=0.001). Hastalandığı halde doktora gidememe çocuk işçilerde okuyan çocuklara göre 2.6 kat daha fazladır. Benzer olarak yazılan bir reçeteyi alamama durumu çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 4.0 kat daha fazladır.

Tablo-38:Çocuk İşçi ve Okuyan Çocukların Son 1yıl İçinde Tedavi Hizmetlerine Ulaşabilirlik

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		OR (%95 GA)	P
	Sayı	(%)	Sayı	(%)		
Hekime gidememe						0.001
Evet	93	26.3	40	11.9	2.6(1.8–4.0)	
Hayır	261	73.7	279	88.2	1	
Toplam*	354	100.0	337	100.0		
Reçeteyi alamama						0.001
Evet	39	11.0	10	3.0	4.0 (2.0–8.2)	
Hayır	315	89.0	327	97.0	1	
Toplam*	354	100.0	337	100.0		
Diş hekimine gidememe						0.001
Evet	65	18.3	29	8.6	2.4 (1.5–3.8)	
Hayır	291	87.1	307	91.4	1	
Toplam**	356	100.0	336	100.0		

*Çocuk işçilerden 3 kişi yanıt vermemiştir.

**Çocuk işçilerden 1, okuyan çocuklardan 1 kişi yanıt vermemiştir.

Çalışmada bazı tedavi edici sağlık hizmetlerinden yararlanamama nedenleri Tablo-39’da görülmektedir. Son bir yıl içerisinde sağlık sorunu olduğu halde hekime gidememe nedeni olarak çocuk işçilerde “parasızlık” ilk sırada yer alırken, okuyan çocuklarda “ihmal/önemsememe” ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca, her 4 çocuk işçiden biri sağlık sorunu olduğu halde “işyerinden izin alamadığı için” tedavi hizmetlerinden yararlanamamıştır.

Son bir yıl içerisinde yazılmış olan bir reçeteyi alamama nedeni olarak çocuk işçiler çoğunlukla parasızlık nedeniyle alamadıklarını belirtmişlerdir. Okuyan çocuklarda ise ilk sıradaki neden olarak ihmal vb. yer almaktadır.

Gerek çocuk işçilerde ve gerekse okuyan çocuklarda diş sağlığı ile ilgili bir sorunu olduğu halde diş hekimine gidememe nedenleri de sorgulanmıştır. Her iki grupta da ilk sırada “ihmal/önemsememe/korku” yer almaktadır. Diğer yandan her 3 çocuk işçiden ikisinin parasızlık veya işyerinden izin alamadığı için diş hekimine gidemediği görülmektedir.

Tablo–39: Çocuk İşçi ve Okuyan Çocukların Tedavi Hizmetlerinden Yararlanamama Nedenleri

	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Hekime gidememe nedeni				
Parasızlık	35	39.3	4	10.3
İşyerinden izin alamama	22	24.7	0	0.0
İhmal/önemsememe	23	25.8	29	74.4
Dr.dan korkma vb.	9	10.1	6	15.4
Toplam*	89	100.0	39	100.0
Reçete almama nedeni				
Parasızlık	28	71.8	3	33.3
İhmal, vb.	11	28.2	6	66.6
Toplam**	39	100.0	9	100.0
Diş hekimine gitmeme nedeni				
Parasızlık	20	31.7	5	20.0
İşyerinden izin alamama	21	33.3	0	0.0
İhmal/önemsememe/korku	22	35.9	20	80.0
Toplam***	63	100.0	25	100.0

*Doktora gidemeyen çocuk işçilerden 4 kişi, okuyan çocuklardan 1 kişi yanıt vermemiştir.

**Reçete alamayan okuyan çocuklardan 1 kişi yanıt vermemiştir

***Diş doktoruna gidemeyen çocuk işçilerden 2 kişi, okuyan çocuklardan 4 kişi yanıt vermemiştir.

5. TARTIŞMA

Çocuk işçiliği önemli bir halk sağlığı sorunudur. Nedenleri arasında sosyal etmenler belirleyici konumdadır. Ekonomik ve sosyal yaşamı belirleyen üretim tarzının ve olası diğer faktörlerin çocuk işçiliğinin gelişimindeki rolü, bu çalışmada ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ailenin sosyal statüsü ile çocuk işçiliği arasındaki ilişki, bu çalışmanın temel bulgularından birini oluşturmaktadır. İşveren temel alındığında babanın esnaf/marjinal, işçi (niteliksiz hizmet ve mavi yakalı), işsiz, çiftçi ve emekli olması çocuk işçiliği riskini arttırmaktadır. Bu risk ise sırasıyla en fazla işsiz, çiftçi ve işçi (niteliksiz hizmet ve mavi yakalı) statüsüne ait olan ailelerdedir. Yapılan bir çalışmada babanın çalışmamasının çocuk işçiliğini 3.0 kat arttırdığı bildirilmiştir (24). Çalışmamızda ise bu durum daha dramatik olarak arttığı gözlenmiş ve çocuk işçilerde babanın işsiz olması 13.4 kat daha fazla bulunmuştur. Her ne kadar çalışma tipi ve ailenin sosyal statüsünün belirlenmesi çalışmamızla benzerlik göstermese de, ülkemizde yapılan diğer çalışmalarda da, çocuk işçi babalarının büyük kısmını işçiler ve emekçiler (zanaatkâr, esnaf, çiftçi) oluşturmaktadır (5, 17, 18, 20, 22, 23, 37). Bu, beklenen bir bulgudur. Çünkü sosyal statü, ulusal gelirin temel ve ikincil bölüşümü sürecinde, bu gelirden alınan payı belirlemektedir. Çocuk işçi ailelerinin çoğunlukla işçi ve emekçi ailelerden oluşması ve dolayısıyla bu ailelerin ulusal gelirden aldığı payın yetersiz olması, çocuğunu çalışma yaşamına iten temel risk faktörü olduğunu göstermektedir.

Sosyal statüsü gereği ulusal gelirden yeterince pay alamayan yoksul işçi ve emekçi gruplar, varlığını devam ettirebilmek ve refah durumunu arttırmak (yeterli miktarda yaşam araçlarına sahip olabilmek, yoksulluktan kurtulmak) için çeşitli uyum mekanizmaları geliştirebilmektedir. Bu uyum mekanizmalarının başında ailede bağımlı kişi sayısının azaltılması, diğer bir deyişle çalışan kişi sayısının artırılmasıdır. Ailede, işgücü piyasasına arz edilmeye hazır işgücü ise anne ve çocuklardır. Çalışmamız çocuk işçi ailelerinde hem çocukların hem de annelerin işgücüne katıldıklarını ortaya koymuştur. Çocuk işçi ailelerinde okuyan çocuk ailelerine göre çalışan kardeş 4.5 kat fazladır. Çocuk işçi ailelerinin yaklaşık yarısında (%49), araştırmaya katılan çocuk işçi dışında başka bir

çocukta çalışmakta ve eve gelir getirmektedir. Daha da önemlisi, her 100 çocuk işçi ailesinden yaklaşık 3'ünün geçiminin sadece çocuk/çocuklar tarafından sağlanmasıdır. Bu durum, yoksul işçi ve emekçi aileler için, çocuk emeğinin kullanımının yaşamsal öneme sahip olduğunun da göstergesidir. İstanbul'da dar gelirli ailelerin oturduğu 6 mahallede yapılan bir saha çalışması, çocuk emeğinin yoksul aileler için önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmaya göre de, yoksul ailelerin gelirlerinin %17.5'ini çalışan çocukların kazançları tarafından karşılanmaktadır (53). Benzer bir durum annenin çalışma durumunda gözlenmiştir. Annenin çalışması çocuk işçilerde 1,7 kat daha fazla görülmektedir. Çocuk işçilerin anneleri incelendiğinde yaklaşık her 4 anneden 3'ü formel yada enformel düzeyde çalışmaktadır. Çocuk işçi annelerin sadece %23.2'si ücretsiz aile işçisidir (ev kadını). Ancak, diğer çocuk işçiliği ile ilgili çeşitli çalışmalarda farklı bir sonuç göze çarpmaktadır (18, 20, 22–24, 37). Bu çalışmalarda çocuk işçi annelerinin büyük çoğunluğunun (%75.6-%92.2) “ev kadını” olarak bildirilmesi bu çalışmayla olan temel farklılıktır. Bu farklılığı yaratan temel neden ise; çalışmamızda anne sadece formel düzeyde çalışması ile değil, “kadının görünmez emeği” olarak nitelenen enformel düzeyde çalışmasının da çalışıyor olarak değerlendirilmeye alınmasından ileri gelmektedir. Çocuk işçi anneleri daha yüksek oranda çalışmakla beraber; okuyan çocuklarda annenin yüksek nitelikli veya beyaz yakalı işlerde çalışıyor olması çok daha yüksek orandadır. Bu ise kadının eğitim düzeyiyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Okuyan çocukların annelerinde çalışan oranı daha az, buna karşın çalışanlar daha iyi nitelikli işlerde çalışmaktadırlar.

Çocuk işçilerde babanın, annenin ve çocuk/çocukların çalışması (ortalama aile büyüklüğü 4.7 kişi, 3 ve üzeri sayıda çalışan kişi olan aile oranı %51.9) gene de çocuk işçi ailelerinin nitel ve nicel düzeyde yeterli yaşam araçlarına sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin, her 4 çocuk işçi ailesinin 3'ü gecekonduda yaşamakta, en temel gereksinimlere ulaşmada bile eksiklikler göze çarpmaktadır. Her 10 evden 1'inde şebeke suyu, yaklaşık 2'sinde evin içinde tuvalet bulunmamaktadır. Gerek yaşam kolaylaştırıcı aletler ve gerekse teknolojiden yararlanma düzeyinin de yetersizlikler göze çarpmaktadır. Örneğin her 10 çocuk işçi ailesinden yaklaşık olarak sadece 2'si bulaşık makinesine, 1 aile ise bilgisayara ve 100 aileden ancak 3'ü internet aboneliğine sahiptir. Çocuk işçi ailelerinde bazı yaşam araçları ve bazı tüketim mallarına sahip olma açısından yetersizlikler DİE'nin Türkiye'de Çalışan Çocuklar 1999 çalışmasında da vurgulanmıştır

(12). Yaşam araçlarına sahip olmanın ötesinde, her 4 çocuk işçi ailesinden 3'ü bankaya, akrabaya, komşuya, esnafa borçlu durumdadır. Diğer bir deyişle çocuk işçi ailelerin geleceklerinin ipotek altında olduğunu söylemek çok da abartı olmayacaktır.

Diğer yandan çocuk emeğine olan ihtiyacın, kır ve kentte yaşayan aileler arasında fark etmesi, bu çalışmanın diğer önemli bir bulgusudur. Ailenin kırdan yaşaması ile çocuk işçiliği arasında ilişki belirlenmiştir. Tekstil sektörünün ağırlıkta olduğu Denizli’de, kırsal çocuk-geç emek gücünün kullanılması işgücü piyasasının temel özelliğidir. Bu emek gücünün kullanımı şu mekanizmayla yürümektedir (33): Yörede “grup işçiliği” adı verilen sistemle, üretim mekânına belli bir mesafedeki köy ya da kasabada oturan emekçiler servisler aracılığı ile fabrikalara taşınmaktadır. Köylerde genellikle çevre bağları kuvvetli, güvenilir, hatırlı kişilerin –ki bunlara ‘dayıbaşı’ denir- aracılığı ile fabrika sahibinin istediği sayıda, tamamına yakını “genç kız ve erkeklerden” oluşan işçiler tespit edilir. İşçiler grup olarak işbaşı yaparlar; çoğunlukla iş akitlerine de toplu olarak son verilir (33). Kırsal çocuk emek gücünün kullanımı, esnek üretimle doğrudan bağlantısı vardır. Özellikle 1980’lerden sonra üretim sistemindeki değişimin, diğer bir deyişle Fordist Üretimden, Esnek Üretime geçişin temel nedenlerinden biri emek gücünü en ucuz mal etmektir. Esnek üretimle birlikte, Fordist sistemdeki yerleşik fabrika rejimi yıkılarak yerine esnek imalat, esnek istihdam biçimleri getirildi (54). Öyleki üretim, bir ülkeden diğerine, aynı ülke içinde farklı bölgelere, fabrikalardan sokaklara ve evlere taşındı. Bu mekanlarda üretim faaliyetini gerçekleştiren emek biçimi de değişmiş, artan oranda kadın ve çocuk emeği üretim süreci içine dahil edilmiştir (55). Üretimde taşeronlaşma, ana eksen oldu. Taşeron firmalar ise, sipariş üzerine bir gecede emek gücünün en ucuz olduğu yerde kurulup, sipariş bitince kapanan adeta “gecekondu üretim mekânları” durumunu aldı. Diğer yandan, 1980 sonrası uygulanan tarımsal politikalar, küçük üreticiliği tasfiyesini de beraberinde getirdi. Topraktan kopan yoksul çiftçi aileleri en ucuz, en kötü koşullarda çalışabilecek bir emek gücü niteliğine kavuştu. Bu, küresel istihdam stratejisine de uygun bir emek gücüydü. Çünkü küresel istihdam stratejisi üretken, ucuz ve uysal bir işgücünün üst düzeyde kullanılmasını esas almaktadır. İstihdam edilen işgücü çoğunlukla kadın, 16–25 yaş dilimleri arasında, vasıflı ya da yarı-vasıflı işçilerdir (33). Kırsalla iç içe kurulan organize sanayi bölgeleri ise, taşeron firmalarla kırsal emek gücünü buluşturan üretim

noktaları oldu. Honaz ilçesi doğumlu olan Bahattin Akşit, iç göç üzerine kaleme aldığı bir makalede bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“1990’ların ikinci yarısında, 1997 yılından başlayarak Denizli mucizesi benim köyüme de geldi ve köyden 150 kadar genç kız ve erkek köyden 25 km. kadar uzaklıkta olan Denizli Organize Sanayi Bölgesindeki tekstil fabrikalarında değişik vardiyalarda çalışmaya başladılar ve benim köy fabrika işçilerinin uyuduğu, dinlendiği, beslendiği, yani, kısacası, yeniden üretildiği bir yerleşim mekânına dönüştü...” (56).

Yapılan hem tekli hem de çoklu analizlerde, çocuk işçi ailelerinde kırsalda oturan aileye daha fazla oranda rastlaması, kırsal bölgede yaşamının dezavantajlı bir grup olduğunu göstermektedir.

Araştırmadan çıkan sonuçlardan bir diğeri aile tipi ile çocuk işçiliğinin ilişkili olduğunun, bir risk oluşturduğunun saptanmasıdır. Çalışmamızda çekirdek aile referans alındığında, parçalı aile yapısının çocuk işçilik riskini arttırdığı saptanmıştır. Aile yapısının farklılaşması toplumun üretim ve mülkiyet ilişkilerine göre farklılaşır. Bu farklılaşma ise çocuğun ve kadının aile içindeki değerini belirler (36). Kağıtçıbaşına göre, geleneksel geniş ailede çocuğun ekonomik değeri ön plandadır. Bu ekonomik değer küçükken aileye maddi katkısı, hem de yaşlılık güvencesi olarak belirmektedir. Gelişmiş teknoloji toplumunda ise buna zıt bir durum söz konusudur; aile içi gerçek katkı çocuktan anne-babaya değil, anne-babadan çocuğa doğrudur (16). Ancak çalışmamızda çekirdek aile oranı çocuk işçi ailesinde yaklaşık %75 olmasına rağmen, Kağıtçıbaşı’nın bulgularıyla aynı çağrışımı yapmamaktadır; katkının yönünü belirleyen olgu, ailenin çekirdek ya da geniş olmasından ziyade, ailenin refah durumu yani geliri ile ilintilidir. Nitekim ikili karşılaştırmada çocuk işçilikle anlamlı ilişkisi görülen geniş ailenin yapılan çoklu analizde bu etkinin kaybolduğu gözlenmiştir. Ancak, çocuk işçilik üzerine asıl etkiyi parçalanmış aile yapısında görmekteyiz. Parçalı aile yapısı, çocuğa yüklediği yükümlülükler açısından hem geniş hem de çekirdek aileden farklılık göstermektedir. Özellikle babanın ölmüş olması ya da ebeveynlerin boşanmış olmaları, çocuğu doğrudan aile reisi, diğer bir deyişle evin geçimini sağlayan kişi konumuna getirmektedir. Bu farklılıklar, çocuk işçiliği için

doğrudan ya da dolaylı risk yaratabilmektedir. Yapılan bir olgu-kontrol çalışmasında da anne, babanın ayrı yaşıyor veya en az birinin ölmüş olmasının çocuk işçilerde okuyan çocuklara göre daha yüksek oranlarda olduğu bildirilmiştir (24).

Bu araştırmanın bir temel bulgusu da annenin eğitim düzeyi ile çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi göstermesidir. Annenin eğitim düzeyi düştükçe çocuk işçiliği artmaktadır (4.5 kat). Benzer bir olgu-kontrol çalışmasında da anne eğitimsizliğinin çocuk işçiliğini 1.7 kat arttırdığı bildirilmiştir. Annenin eğitim düzeyi, gerek aile yapısında ve gerekse de toplumsal düzeyde dönüşüm yaratan en önemli etmenlerin başında gelmektedir. Çünkü eğitim düzeyi, babanın aksine, annenin aile ve toplumsal ölçekte karar mekanizmaları üzerindeki etkinliğini belirleyen en önemli faktörlerden biridir (57). Çocuk işçi annelerinin eğitim düzeyindeki düşüklük düşünüldüğünde, annenin gerek çocuk çalışması ve çalışma biçimi ve gerekse aile içindeki diğer karar mekanizmalarına katılımının yetersiz kalması beklenen bir durumdur. Örneğin bu çalışmada, mali konularda karar verirken anne ve babanın birlikte karar vermesi eğitim düzeyi yüksek annelerin olduğu okuyan çocuk ailelerinde %58 iken, bu oran düşük eğitimli annelerin bulunduğu çocuk işçi ailelerinde %34' dür. Kadının eğitim düzeyinin düşüklüğü ailede babanın otoritesinin artmasına neden olmaktadır. Babanın otoritesinin arttığı durumlarda ise çocuğun çalışma riski artmaktadır. Örneğin çalışmada çocuk işçilerde mali konularda babanın tek başına etkin olması durumu 1,8 kat daha fazla bulunmuştur. Babanın parasal harcamalarda etkinliğinin diğer bir sonucu ise, aile gelirinin eşitsiz bir biçimde dağılımını da beraberinde getirmektedir. Yapılan bir çalışmada, reisi kadın olan aileler, reisi erkek olan ailelere göre daha yoksul olsalar dahi, kaynakların dağılımında daha eşitlikçi bir görünüm sergiledikleri saptanmış, gelirlerinin daha büyük kısmını alkol, sigara vb. yerine gıdaya ayırdıkları için daha yüksek bir kişi başına gıda tüketimine ulaştıkları ve sınırlı kaynaklarına karşın çocukların eğitim, sağlık, beslenmesine daha çok kaynak ayırdıkları gösterilmiştir (58). Özetlemek gerekirse annenin eğitimi aile içinde egemenlik ilişkisini ve dolayısıyla karar mekanizmalarını etkileyen en önemli unsurlardandır. Eğitimsiz annenin bulunduğu ailelerde gerek annenin kendisinin gerekse de çocuğun çalışma biçim ve düzeyini baba belirlemektedir. Ailenin geçim düzeyi çok düştüğü zaman, baba annenin çalışmasına karar vermekte ve bu karar ancak vasıfsız ve düzensiz işler düzeyinde

olmaktadır. Düzensiz çalışma, gelirinde düzensiz olmasını beraberinde getirmektedir. Bu da çocuğun çalışma yaşamına girmesini tetikleyen temel etkilerden birini oluşturmaktadır.

Şiddet, günümüzde en önemli halk sağlığı sorunlarının başında gelmektedir ve çalışmada aile içi şiddet de irdelenmiştir. Çocuk işçilerin ve okuyan çocukların aile ilişkileri kapsamında çocuğun şiddete uğraması, şiddeti uygulayan kişi ve şiddet nedeni gerek çocuk işçi ve gerekse okuyan çocuk ailelerinde önemli farklılık göstermektedir. Çocuk işçilerde fiziksel şiddete maruziyet ve babanın şiddet uygulaması daha belirgindir.

Her ne kadar çocuk işçi ailelerinde anneye yönelik şiddet daha fazla düzeyde olsa da; gerek çocuk işçi ve gerekse okuyan çocuk ailelerinde şiddet vardır ve şiddetin hedefi genelde annelerdir, kadınlardır. Kadına yönelik bu şiddet, ailede erkek egemenliğinin de bir göstergesidir. Ataerkilliğin tarihsel başlangıcından günümüze kadar uzanan şiddet, geleneksel toplum ya da ortaçağa ait bir olgu değildir (59). Ataerkil sistem içinde belirlenen toplumsal cinsiyet ilişkileri, temelde egemenlik ve ast-üst (boyun eğme) yani güç ilişkileridir. Zor ve şiddet unsurları bu ilişkileri sürekli kılar ve kocanın karısı üzerindeki hâkimiyetine dayanan evlilik bağından güç alan erkeğin, karısı üzerinde sözel, fiziksel veya psikolojik şiddet uygulamasına olanak sağlar (60). Kadına yönelik şiddet kendine özgü bir yapıya sahip olmakla birlikte, söz konusu diğer şiddet biçimleriyle birleştiğinde çok daha ağır bir soruna dönüşmektedir (59). Çalışmamızda, çocuk işçi anneleri erkeğin şiddeti dışında, yoksulluğun şiddetine de daha fazla maruz kalmaktadır. Bu “bileşke şiddet” kadının sosyal hayattan yalıtılmış bir hayat sürmeye zorlamaktadır. Birçok şiddet türünün bileşkesini içeren çocuk işçi ailelerinde, çocukların durumu da annelerinden farklı değildir. Ancak, bu çalışmada elde edilen iki bulgu özellikle dikkat çekici özelliktedir: birincisi çocuğun şiddeti algılama biçimi, ikincisi ise çocuğa şiddeti uygulayan kişinin niteliği. Okuyan çocuklarda “duygusal ve sözel” şiddet (%40.4), çocuk işçilerden (%22.1) daha fazla oranda bulunmuştur. Bu, gerçekte, çocuk işçilerin daha az duygusal ve sözel şiddete maruz kaldığından değil, çocuk işçinin şiddeti algılama eşliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışma ortamı itibarıyla her türlü şiddete maruz kalan çocukların, evde annenin, babanın veya diğer aile bireylerinin kızmalarını, bağırmasını... şiddet olarak algılamamaları da beklenen bir durumdur. Ancak, fiziksel şiddet nesnel bir durum olduğundan, gerçek bir karşılaştırma yapma olanağı vermektedir

ve çocuk işçilerle okuyan çocuklar karşılaştığında maruz kalınan şiddet farkı ortaya çıkmaktadır. Çocuk işçiler, okuyan çocuklardan yaklaşık 3 kat daha fazla fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. Çocuklara ceza verenler incelendiğinde, çocuk işçilerde baba ön sırada iken (%52.3), okuyan çocuklarda anne (%45.1) ön sıradadır. Bu bulgu çocuk işçi ailesinde egemen olan erkek ideolojisinin, okuyan çocuk ailesinde farklı bir kimliğe büründüğünün göstergesidir. Şöyle ki; eğitim düzeyi yükselen kadının, ev içinde karar mekanizmalarında erkekle eşitlenmesini beraberinde getirmektedir. Egemen olan erkek ideolojisi ve bu ideoloji ile özdeşleşen ailedeki iktidar ilişkisi, bu defa kadın tarafından yürütülmektedir. Özetlemek gerekirse çocuk işçi ailesinde egemen erkek ideolojisi baba tarafından yürütülürken, okuyan çocuk ailesinde iktidara ortak olan anne tarafından da yürütülmektedir. Çocuk, egemen iktidara karşı çıktığında (çalışmamızda, her iki gruptaki çocuk şiddetin nedeni olarak aile ile anlaşamamayı göstermektedir) ise şiddet başlamaktadır. Ancak burada çocuğa uygulanan fiziksel şiddet çocuk işçilerde daha fazla orandadır. Çocuk, kendisine yüklenen aile geçindirme sorumluluğuna isyanı, aile ile anlaşamamanın daha fazla olmasını da beraberinde getirmektedir. Ve nihayet bir anlamda kısmen de olsa ekonomik olarak özgürlüğünü kazanmış çocuk işçi, çalışmamızda olduğu gibi, bu isyanını bazen evden kaçma (çocuk işçilerde okuyan çocuklara göre 3 kat daha fazla) ile de gösterebilmektedir.

Çalışmada çocuk işçiler için risk faktörlerinin belirlenmesinin yanı sıra çocuk işçilerle okuyan çocukların sağlık sorunları, sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlikleri ve algılanan sağlık durumları karşılaştırılmıştır. Çocuk işçiler ve okuyan çocukların son 15 gündeki sağlık sorunları ve sorunlarının çeşitliliği açısından farklılık saptanamamıştır. Buna karşın İstanbul'da kontrol grubu kullanılarak çocuk işçiler üzerinde yapılan bir çalışmada, çocuk işçi ve okuyan çocuklar arasında hastalık açısından önemli farklılıklar bulunmuştur (40). Söz konusu çalışmada hastalık tanısı, direkt hekim tarafından yapılan fizik muayene sonucu konmuşken, çalışmamızda anketle, sadece çocuğun beyanı üzerinden hastalık tanısı konmuştur. Hekim tarafından hastalık olarak tanımlanan birçok durum, çocuğu rahatsız etmediği sürece çocuk tarafından hastalık olarak algılanmaması da beklenebilecek bir durumdur. Çalışmamızda saptanan farksızlığın nedeninin bundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Biyolojik sağlık göstergesi olan hastalıklar açısından ocuk işçi ve okuyan çocuklar arasında fark gzkmezken, (aynı dönem için) ocuk işçilerin sağlıklarını daha kötü algıladıkları ortaya konmuştur. Araştırmamızda kullanılan “Algılanan Sağlık leği” kişinin biyolojik, ruhsal ve toplumsal sağlığını kendisinin değerlendirmesine olanak sağlayan, sağlığın çok boyutluluğunu yansıtan, tek soruluk, basit ama güçlü bir göstergedir. Yaşam kalitesinin ölçülmesinde, belirleyici ana bileşenlerden biri olan bu ölçek, sağlığın değişik boyutlarını içermesi ve kapsamlı olması nedeniyle objektif bulgulara oldukça yakın sonuçlar vermektedir (61).

Sağlıkta eşişsizliklerin göstergesi olarak kullanılan algılanan sağlık durumunun ocuk işçilerde, okuyan çocuklara göre daha kötü olduğu belirlenmiştir. “Sağlığını çok iyi hissetme hali” ocuk işçilerde okuyan çocuklara göre çok düşüktür. Her ne kadar çocukların beyan ettikleri hastalıkları arasında fark gözükmese de, ocuk işçilerin sağlık düzeyleri algılanan sağlık durumuyla kendini göstermekte ve okuyan çocuklara göre daha kötü durumda olduğunu göstermektedir.

Sağlığın ruh sağlığı boyutunda ise ocuk işçi ailelerinde var olan geçim sıkıntısının yanı sıra aile bireyleri arasında daha fazla fiziksel şiddete rastlanması, daha fazla parçalanmış aile olması, çocuğun daha fazla fiziksel şiddete maruz kalması, daha fazla evden kaçmalar olması ocuk işçilerin ruh sağlığı boyutunda olumsuz koşullar olduğunu işaret etmektedir. Nitekim alışan çocukların göreceli olarak okuyan çocuklara göre daha fazla psikolojik sorunlara sahip olduğu görülmektedir. Bunun başka bir yansıması olarak daha yüksek oranlarda sigara içme oranları göze çarpmaktadır. MEM’de yapılan bir çalışmada ocuk işçilerde yüksek oranda (%36) depresyon olduğu ve sigara içenlerde depresyonun daha fazla olduğu rapor edilmiştir (47). Yine birçok çalışmada ocuk işçilerde yüksek sigara içme oranları bildirilmiştir (20, 21, 46, 47). Bu çalışmanın yapıldığı MEM’de, 8 yıl önce yapılan bir başka çalışmada ise, her gün sigara içen ocuk işçi oranı % 31 olarak bildirilmiştir (48). Çalışmamızda ocuk işçilerde saptanan sigara içme oranı bahsedilen çalışmalara göre biraz daha düşüktür. Ancak okuyan çocuklara göre karşılaştırıldığında her iki cinsiyette de anlamlı düzeyde daha fazla sigara içme alışkanlığı olduğu görülmektedir. Ankara’da yapılan ve MEM ile düz lisenin karşılaştırıldığı bir diğer çalışmada ocuk işçilerde okuyan çocuklara göre yaklaşık 5 kat fazla sigara içme oranları

bildirilmiştir(24). Çalışmamızda da her gün sigara içenlerin oranının okuyan çocuklara göre çocuk işçilerde yaklaşık 4 kat fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu veri zaten sağlıksız koşullarda yaşayan ve çalışan çocuk işçilerin gelecekteki sağlıklarının da olumsuz etkileneceğinin bir göstergesidir.

Çocuk işçilerde saptanan diğer bir önemli bulgu “sağlıkta eşitsizlik göstergelerinden olan” sağlık hizmetlerine ulaşılabilirliktir. Son bir yıl içerisinde bazı sağlık hizmetlerine ulaşamama durumu incelendiğinde; çocuk işçilerin gerektiği halde sağlık hizmetlerine ulaşmakta zorluk çektiği ve ana neden olarak ta ekonomik sıkıntıyı ve işyerinden izin alamamayı belirttikleri görülmektedir. Sağlıkları daha fazla risk altında olan çocuk işçiler, tedavi hizmetlerinden daha az yararlanabilmektedir. Çocuk işçilerde hasta olduğu halde hekime gidemeyenlerin oranı yaklaşık %26 ve okuyan çocuklara göre 2,6 kat yüksek, yazılan bir reçeteyi alamama oranı ise %11 ve okuyan çocuklara göre 4 kat yüksektir. Özetle söylenecek olursa; çocuk işçilerde sağlık sorunları olduğunda, tedavi edici hizmetlere ulaşmada ciddi sorun olduğu göze çarpmaktadır. Hastalandığı halde doktora gidememe nedeni olarak parasızlık ve iş yerinden izin alamamanın ilk iki sırayı alması ve okuyan çocuklara göre anlamlı farklılık göstermesi çocuk işçilerde iki farklı sorunu göstermektedir. Kendileri sigortalı olduğu halde kendisinden (cebinden) çıkabilecek sağlık harcamalarını düşünerek “sağlık sorunu olmasına rağmen” hekime ulaşamaması acı bir durumdur. Hem sağlıklarına harcayabilecek kadar paralarının olmadığını hem de sosyal güvence olarak sunulan sağlık hizmetinin eksikliğini işaret etmektedir. Tedavi hizmetlerinden (hekime gidememe, reçete alamama ve dış doktoruna gidememe) yeterince yararlanamama nedenleri arasında para yetersizliği, her üç tedavi hizmetine ulaşamama nedenleri arasında ilk sırayı almaktadır. Asgari ücret düşüklüğü (DİE'nin 1999 Çocuk İşgücü Anketine göre, 1999 da çocuk işçilerin ortalama aylık kazancı 117 dolar) (12), diğer bir deyişle “temel bölüşüm” ilişkileri içindeki çalışana üretimden verilen payın azlığı hayatın her alanını olduğu gibi çalışanların sağlık hizmetlerine ulaşmasını engellemektedir. Çocuk işçiler gibi henüz gelişmesini devam ettiren bir grupta bile bu tip engellemeler olması sorunun ciddiyetini daha da arttırmaktadır.

Daha da önemlisi bu çocukların önemli kısmı, parası olsa dahi işyerinden izin alıp hekime gidememektedirler. Hasta olduğu halde doktora gidememe nedeni olarak ikinci sırada “işyerinden izin alamama” yanıtı alınması işverenlerin işgücü kaybının engellemesi için getirdiği önlemlerin çalışanların sağlığa ulaşmasına olumsuz etki ettiğini açıkça göstermektedir. DİE verilerine göre ekonomik işlerde çalışan çocukların yarıdan fazlası, fiili çalışma süresi olan 40 saatten fazla çalışmaktadır (12). Ancak işveren buna rağmen işgücü kaybını önleyip, kar payını arttırmak için, hastalıklarında dahi hekime gitme iznini engelleyebilmektedir. Bu da çocuk sömürsünün boyutlarının ne kadar derin olduğunu göstermektedir. Araştırmamıza alınmayan sosyal güvencesiz ve enformel sektörde çalışan çocuk işçilerde ise sağlığa ulaşamamanın boyutlarının çok daha yüksek olacağı aşikardır. Özetle çocuk işçi ailesinin ve kendisinin geçimini sağlamasının diyeti olarak, yalnızca çocukluğunu değil, bir yaşam aracı olan sağlığını da feda etmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; ailenin sosyal statü düşüklüğünün, parçalanmış aile yapısının, ailenin kırsal bölgede yaşamasının, anne eğitiminin düşüklüğünün ve ailede baba otoritesinin fazla olmasının çocuk işçiliği üzerinde etkili olduğu gösterilmiştir. Ayrıca, çocuk işçilerde okuyan çocuklara göre sosyal statünün getirisi olarak yaşam araçlarına sahiplilik durumunun yetersizliği, aile içi şiddet düzeyinin fazlalığı ve çocuk işçilerin sağlık düzeyi ile bazı tedavi hizmetlerine ulaşabilirliklerindeki yetersizlikler belirlenmiştir.

Ulaşılan sonuçlar göstermektedir ki, çocuk emeği kullanımı ekonomik ve sosyal yapılanmanın sonucudur. Bu bağlamda, çocuk işçiliği sorununun boyutları büyürken, sorunun temel nedenine yönelik gerçekçi ve sorumlu politikalar üretilmemekte ve milyonlarca çocuk, biyolojik varlığına düşman bir üretim alanında baş başa bırakılmaktadır.

İşsizler, çiftçiler ve işçiler gibi düşük sosyal statüye sahip grupların ekonomik düzeylerini arttıracak politikalar üretilmediği sürece, çocuk işçiliğini yaratan serbest piyasa ve rekabet koşullarının, çocuk işçiliğini ortadan kaldırılması için ürettiği ve uyguladığı politikaların gerçekçi olmayacaktır. Bu nedenle düşük sosyal statüye sahip grupların ekonomik düzeyini arttıracak düzenlemeler yapılmalıdır.

Bunun yanı sıra annelerin eğitim düzeylerinin yükselmesinin çocuk işçilik üzerine koruyucu etkisi göz önüne alındığında, kız çocuklarının eğitim düzeylerinin yükseltilmesinin toplumsal yararlarından bir tanesi de bu olacaktır.

Parçalanmış ailelerin çocuk işçiliği için risk oluşturmaktadır. Bu tip ailelere yönelik koruyucu sosyal programlar geliştirilmelidir.

Çocuk işçilerin sağlık hizmetlerinden yararlanmadaki zorlukları dikkate alınarak kolaylaştırıcı uygulamalar geliştirilmelidir.

7. ÖZET

Çocuk işçiliği, çalışma ortamının çocuk sağlığı üzerine uzun vadede yarattığı etkileri nedeniyle, önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bu araştırmada, çocuk işçiliği üzerine etkili olan faktörlerin saptanması, ayrıca çocuk işçilerin sağlık ve sağlık hizmetlerinden yararlanma durumlarının belirlenmesi amaçlandı.

Araştırma olgu-kontrol tipinde planlandı. Olgu grubu olarak Denizli Vali Necati Bilican Meslek Eğitim Merkezinde eğitim gören çocuk işçiler (357 kişi); kontrol grubu olarak ise Denizli kent merkezinde örgün eğitim veren liselerde okuyan öğrenciler (337 kişi) çalışmaya alındı. Çalışmanın veri toplaması 17 Ekim – 4 Kasım 2005 tarihleri arasında yapıldı. Araştırmanın bağımlı değişkeni olarak çocuk işçilik, bağımsız değişkenleri olarak; ailenin sosyal statüsü, sosyo-demografik özellikleri, yaşam araçları, aile içi şiddet ve sağlık durumları ile tedavi hizmetlerinden yararlanabilme durumu alınmıştır.

Çocuk işçiliği ile ilgili risk faktörlerinin saptanması için çoklu analize ailenin sosyal statüsü, ailenin tipi, ailede yaşayan kişi sayısı, ailenin kır ya da kentte oturması, annenin eğitimi alındı. Ailenin sosyal statüsü, tipi, annenin eğitimi, ailede sözü geçen kişi ve ailenin kırsal yada kentte yaşaması çocuk işçilik üzerine etkili faktörler olarak saptanmıştır. Buna göre; çocuk işçilerde okuyan çocuklara göre babanın işsiz olması 13.4 kat (GA: 4.2-43.4), çiftçi olması 10.4 kat (GA: 3.6-30.1), niteliksiz hizmet ve mavi yakalı işçi olması ise 6.8 kat (GA: 3.4-13.3) daha fazladır. Benzer olarak ailenin kırsalda oturması çocuk işçilerde okuyan çocuklardan 2.7 kat (GA: 1.3-5.6), parçalı aile olması ise 4.9 kat (GA:2.0-11.8) daha fazladır. Evde sözü geçen kişinin baba olması (OR: 1.8, GA: 1.2-2.8) ve anne eğitiminin düşük olması (OR: 4.5, GA: 2.1-9.6) çocuk işçilikle ilişkili bulunan diğer risk faktörlerdir.

Sağlık sorunları açısından bakıldığında çocuk işçiler sağlıklarını daha kötü algılamaktadırlar. Ayrıca, sağlık hizmetine ulaşılabilirlik açısından çocuk işçilerle okuyan çocuklar arasında derin bir eşitsizlik belirlenmiştir. Sağlık problemlerinde doktora ulaşamama ve yazılan ilaçları alamama çocuk işçilerde daha yüksek orandadır.

SUMMARY

Child labour is an important public health problem owing to the effects of the working life on the child health in the long run. In this research, it was aimed to determine the causes of child labour and to define the conditions of child labour in order to benefit from health services.

This research was planned as a case-comparison group study. Therefore, child labour being educated at Denizli Vali Necati Bilican Meslek Eğitim Merkezi (n=357) was chosen as the experiment group on the students attending public high schools in Denizli (n=337) were chosen as the control group. Gathering the data for his research was completed between the 17th October and 4th November 2005. In this research, child labour was regarded as the dependent variable and the social status of the family, the socio-demographic characteristics of the family the fundamental needs of the needs, violence in the family, health conditions and the extent of benefiting from medical treatment were kept in mind as the independent variables.

To determine the causes and the risks regarding child labour, the social status of the family, the family type, the number of the people in the family, the family's living in a rural or an urban place and the mother's education level were evaluated in a multiple analysis. The social statuses of the family, the family type, the education of the mother, the head of the family, the family's living in a rural place or in an urban place was determined as the causes of child labour. According to this, among child labour, the father's being unemployed is 13.4 (CI: 4.2–43.4) times, the father's being a farmer is 10.4. (CI: 3.6–30.1) times, the father's being an unskilled worker or a manual worker is 6.8 (CI: 3.4-13.3) times more than that of the children who are educated. Similarly, among child labour, the fact that the family lives in a rural place is 2.7 (CI: 1.3–5.6) times and the fact that the parents split up or they are separated is 4.9 (CI: 2.0-11.8) times more than that of the children who are studying. The fact that the head of the family is the father (OR: 1.8, CI: 1.2–2.8) and the educational level of the mother (OR: 4.5, CI: 2.1–9.6) is low are other causes regarding child labour.

In terms of health problems, child labour perceives their health to be worse. In addition, there has been defined a great amount of inequality between child labour the children who are studying at school in terms of being able to get health services. With regard to health problems, not being able to see a doctor n buy the prescribed medicine is higher among child labour

8. KAYNAKLAR

- 1- Özdemir A.M, Özdemir Y. G, Küresel Kapitalizmde Çocuk Emeğinin Ekonomi Politikası. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2005; 23: 8–15.
- 2- Ennew J. Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar (Çeviren: Çiçek Öztekin). UNİCEF Türkiye Temsilciliği Yayınları: Ankara, 1998.
- 3- Postman N. Çocukluğun Yokoluşu (Çeviren: Kemal İnal). İmge Kitabevi: İstanbul, 1995.
- 4- Bob F. Çocuk Hakları (Çeviren: Alev Türker) . Ayrıntı Yayınları: İstanbul, 1993.
- 5- Duyar İ, Özener B. Çocuk İşçiler. Ütopya Yayınları: Ankara, 2003.
- 6- Başaranbilek E. Arkeolojik Eserlerde Çocuk (İçinde: Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyum. Editör: Bekir Onar). Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, 1994.
- 7- Timuçin A. Düşünce Tarihi 1. Bulut Yayınları: İstanbul, 2002.
- 8- Alâeddin Ş. Siyasal Düşünceler Tarihi. Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara, 2002.
- 9- Brizon P. Emeğin ve Emekçilerin Tarihi (Çeviren: Cemal Süreyya). Onur Yayınları: Ankara, 1977.
- 10- Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali (Çeviren: Metin Çulhaoğlu). İLO Uluslararası Eğitim Merkezi Yayınları: Ankara, 2001.
- 11- Derrien MJ. Çocuk Çalıştırılması ile İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi (Çeviren: Dr. Haluk Başçıl, Dr. Bülent Piyal). Uluslararası Çalışma Örgütü Yayınları: Ankara, 1994.
- 12- Türkiye’de Çalışan Çocuklar 1999. DİE Yayınları: Ankara, 2001.
- 13- Zeytinoğlu S. Çalışan Çocukların İstismar ve İhmali. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.13: İzmir, 2001.
- 14- Piyal B. Türkiye’de Küçük Ölçekli Üretimde Çalışan Çocukların Sorunları ve Çözüm Önerileri. Yayınlanmamış Sunu.
- 15- www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html - 241k.13.7.2006
- 16- Kağıtçıbaşı Ç. Türkiye’de Değişen Aile ve Çocuğun Değeri (İçinde: Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyum. Editör: Bekir Onar). Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, 1994.
- 17- Tekin M. Çıracı Olarak Çalışan Çocuklar Üzerinde Yapılan Bir Araştırma. Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi 12–14 Haziran 1989 Ankara, 1991.

- 18- Demirbilek S, Demirbilek T. İzmir Çıraklık Eğitim Merkezinde Öğrenim Gören Çıraklar Üzerine Bir Araştırma (İçinde: Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri.) DİE Yayınları: Ankara, 2001.
- 19- Dikbayır G, Dayıoğlu M, Bakır M.A, Ataöv A. Gelirin Çocuk İstihdamı Üzerindeki etkisi. (İçinde: Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri.) DİE Yayınları: Ankara, 2001.
- 20- Akış N, İrgil E, Pala K, Aytekin H. Gemlik Çıraklık Eğitim Merkezinde Okuyan Çırakların Çalışma Koşulları ve Sosyal Sorunları. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2004; 17: 15–20.
- 21- Bakar C, Maral I, Aygün R. Ostim ve Ahievren Meslek Eğitim Merkezlerinde Eğitim Gören Çırakların Sosyo-demografik Özellikleri, Çalışma Nedenleri ve İş Yaşamı ile İlgili Özellikleri. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2004; 17: 21–27.
- 22- Sanayide Çalışan Çocuklar Raporu. HAK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu Yayınları: Ankara, 2000.
- 23- Canbaz S. Samusun Çıraklık Eğitim Merkezine Devam Eden Çırakların Sosyo-demografik ve Çalışma Yaşamına İlişkin Özelliklerin Değerlendirilmesi. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2003; 13: 33–39.
- 24- Bakar C. Meslek Eğitim Merkezinde Eğitim Gören Çıraklar ile Lise Öğrencilerinin Demografik Özellikleri ve İlk Yardım Bilgi Düzeylerinin Karşılaştırılması. Basılmamış Uzmanlık Tezi: Ankara, 2003.
- 25- Bequele A, Boyden JO. Çocuk İstihdamıyla Mücadele (Çeviren: Şanar Tayşi). İLO Yayınları: Ankara, 1995.
- 26- Aren S. 100 Soruda Ekonomi El Kitabı. Gerçek Yayınevi: İstanbul, 1992.
- 27- Boratav K. Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm. İmge Kitabevi: Ankara, 2005.
- 28- İçduygu A, Sirkeci İ, Aydınğün A. Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi. Türkiye’de İç Göç Konferansı. Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997. Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, 1998.
- 29- İçduygu A, Ünalın T. Türkiye’de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri. Türkiye’de İç Göç Konferansı. Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997. Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, 1998.
- 30- Keyder Ç. Kalkınmacılık Sonrası Dönemde Türkiye’de Kırsal Dönüşüm Eğilimleri Ve Sosyal Politikalar. (İçinde: Küresel Düzen Birikim, Devlet ve Sınıflar. Derleyenler Köse A.H, Şenses F, Yeldan E.) İletişim Yayınları: İstanbul, 2004.

- 31- Tekeli İ. Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yenden Tanımlama Aşaması. İç Göç Konferansı. Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997. Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, 1998.
- 32- Kıray M. Toplum Bilim Yazıları. Gazi Üniversitesi Yayınları: Ankara, 1982.
- 33- Özügürlü M. Anadolu’da Küresel Fabrikanın Doğuşu. Emek Çalışmaları Merkezi Yayınları: İstanbul, 2005.
- 34- Keleş R. Kentleşme Politikası. İmge Yayınları: Ankara, 2004.
- 35- www.tuik.gov.tr/Start.do;jsessionid. 25.7.2006
- 36- Dedeoğlu S. Sindrella’nın Pazar Yolculuğu. (İçinde: Neoliberalizmin Tahribatı. Derleyen: Balkan N, Savran S.). Metis: İstanbul, 2004.
- 37- Ege BG. Çalışan Çocuk Kimdir? (İçinde: Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri.) DİE Yayınları: Ankara, 2001.
- 38- Dünya Çocuklarının Durumu. UNICEF Yayınları: Ankara, 1992.
- 39- Ambadekar NN, Wahab SN, Zodpey SP, Khandait DW. Effect of Child Labour on Growth of Children. Public Health 1993; 113:303–306.
- 40- Fırat M. Çalışan Çocukların Durumu ve Bulgular, Öneriler. (İçinde: 3.Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi). TTB Yayınları: Ankara, 1998.
- 41- Uğurlu A. Sosyal Güvenlik. (İçinde: Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri.) DİE Yayınları: Ankara, 2001.
- 42- Geçer H, Çağlayan Ç. Kocaeli Meslek Eğitim Öğrencilerinde İş Kazası Sıklığı. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2004; 20: 27-33.
- 43- Karabulut Ö. Çocuk işçiliğine karşı sendikal mücadele: TÜRK-İŞ Modeli. TÜRK-İŞ Yayınları: Ankara, 1998.
- 44- Gharaibeh M, Hoeman S. Health Hazards and Risks for Abuse Among Child Labour in Jordan. Journal of Pediatric Nursing 2003; 18: 140–147.
- 45- Boidin C. Çalışma Yaşamında Çocuk: Psikososyolojik Yaklaşım. (Çeviren: Dr. Bülent Piyal). Uluslar arası Çalışma Bürosu yayınları: Ankara, 1995.
- 46- Canbaz S. Samusun Çıraklık Eğitim Merkezine Devam Eden Çırakların Durumluluk-Sürekli Kaygı Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2003; 13: 33–39.
- 47- Öner S, Buğdaycı R, Kurt Ö, Toros F. Mersin ÇEM’i Öğrencilerinde Depresyon Sıklığı ve Etkileyen Faktörler. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2004; 18: 36-41.

- 48- Özşahin A. Denizli Vali Necati Bilican ÇEM’de Okuyan Çıraqlarda Psikoaktif Madde Kullanımı. Uzmanlık tezi: Denizli, 1998.
- 49- Çocuk İşgücü 1999. DİE Yayınları: Ankara, 2002.
- 50- Boratav K. İstanbul ve Anadolu’dan Sınıf Profilleri. İmge Kitabevi: Ankara, 2004.
- 51- Kongar E. Türkiye Üzerine Araştırmalar. Remzi Kitabevi: İstanbul, 1986.
- 52- Çavdar T. Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler. Nazım Kitaplığı Yayınları: İstanbul, 2005.
- 53- Karaaslan ME, Özarı Ş. Woman in the informal Sector in Turkey, IAFFE Yaz Konferansında Sunulan Tebliğ: İstanbul, 2000.
- 54- Belek İ. Postkapitalist Paradigmalar. Sorun Yayınları: İstanbul, 1999.
- 55- Özar Ş, Ercan F. Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu Bütünleşme mi? (İçinde: Neoliberalizmin Tahribatı. Hazırlayan Balkan N, Savran S.) Metis Yayınları: İstanbul, 2004.
- 56- Akşit B. İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış. Türkiye’de İç Göç Konferansı. Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997. Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, 1998.
- 57- Tan M. Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitim. Türkiye İş Bankası Yayınları: Ankara, 1979.
- 58- Delarocha, M.G. (1995), The Urban Family and Poverty in Latin America, Latin America Perspectives, 22 (2), 12-13.
- 59- Eğitim Sen 1.Kadın Kurultayı Bildirgesi: Kadına Yönelik Şiddet, 2-4 Temmuz 2004, Ankara. Eğitim Sen Yayınları: Ankara, 2005
- 60- Gödelek K. Kadına Yönelik Şiddet. 1.Kadın Kurultayı. 2-4 Temmuz 2004. Eğitim Sen Yayınları: Ankara, 2005
- 61- Erengin KH, Dedeoğlu N. Sağlığı Ölçmenin Kolay Bir Yolu: Algılanan Sağlık. Toplum ve Hekim Dergisi, 1997; 12 (77): 11–16.
- 62- Sütüok Z, Tanır F, Savaş N. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sağlık Durumlarının Değerlendirilmesi. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2004; 17: 34–38.

EK-1

Ailenin Sosyo-ekonomik ve Kültürel Özelliklerinin Çocuk İşçiliği Üzerine Etkisi;
Çalışan Çocukların ve Örgün Eğitimde Okuyan Öğrencilerin Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Durumlarının Karşılaştırılması

Babanız İSSİZ ise;

1-Daha önce çalıştığı bir işi var mıydı?

-Hayır (**soru 4'egeçiniz**) -Evet

2-En son çalıştığı iş yerinde yaptığı iş neydi?.....

3-İşten ayrılma nedeni?

-Geçici bir işte çalışıyordu, iş bitti

-Geliri azdı

-İşten memnun değildi

-Emekli oldu

- İşten çıkartıldı (neden.....)

Diğer.....

4- Babanız iş arıyor mu?

-Hayır -Evet (ne zamandan beri iş arıyor?.....)

Babanız İŞÇİ ise;

1-Nerede çalışıyor.....

2-Bu iş yerindeki görevi ne?.....

3-Babanız bu işine ek olarak başka bir işte çalışıyor mu?

-Hayır -Evet (yaptığı iş ne?.....)

Babanız MEMUR ise;

1-Çalıştığı kurumun adı:

2-Bu iş yerindeki görevi

3-Babanız bu işine ek olarak başka bir işte çalışıyor mu?

-Hayır -Evet (yaptığı iş ne?.....)

Babanız ESNAF/SERBEST Meslek ise;

1-İş yerinde yapılan iş türü ne :.....

2-Bu iş yerindeki konumu/görevi ne :.....

3-İşyeri kendine ait ise yanında eleman çalışıyor mu?

-Hayır

-Evet (çalışan kişi sayısı.....)

Babanız EMEKLİ ise;

1-Emekli olmadan önce yaptığı işi yazınız.....

2-Emekli olduğu halde bir işte çalışıyor mu?

-Hayır

-Evet (yaptığı iş ne?.....)

Babanızın ÇİFTÇİ ise;

1-Kendine ait arazisi var mı?

-Hayır

-Evet (..... dönüm **sulu arazi**,dönüm **kuru arazi**)

2-Babanız hayvan besliyor mu?

-Hayır

-Evet

1-Büyük baş hayvan (inek, öküz, manda gibi) :..... Tane

2-Küçük baş hayvan (koyun,keçi gibi): Tane

3-Tavuk, horoz vb:..... Tane.

3- Ailenize ait traktör var mı?

- Hayır

- Evet

4-Babanız son bir yıl içinde, başkalarının işletmesi için kiraya tarla, bağ, bahçe verdi mi?

- Hayır

- Evet

5-Babanız aileden çalışanların dışından yanında başka insan çalıştırıyor mu?

-Hayır

-Evet (kaç kişi çalıştırıyor.....)

6-Babanız kendi işinin dışında pamuk toplamak, zeytin toplamak, portakal toplamak, tuz çıkarmak vb. gibi işler için başkasının işinde de çalışıyor mu?

- Hayır

Evet

Anneniz EV KADINI ise;

1-Anneniz daha önce mal yâda para getiren bir işte hiç çalıştı mı?

-Hayır (**soru 4'e geçiniz**) -Evet

2-Daha önce çalıştığı bu işte yaptığı iş neydi?

3-İşten ayrılmasının nedeni nedir?

-Geliri azdı

-Geçici bir işte çalışıyordu, iş bitti

-İşten memnun değildi

-Doğum yaptı, ayrıldı

-Babam çalışmasını istemedi

-Emekli oldu

- İşten çıkartıldı (Neden.....
Diğer.....

4- Anneniz şuan **iş bulsa çalışır mı?**

-Hayır -Evet

5- Anneniz yemek, temizlik vb. gibi zorunlu günlük işleri dışında herhangi bir iş yapıyor mu (tarhana, salça, sebze yetiştirme, tavuk besleme, aile bireyleri için dikiş örgü gibi)?

-Hayır (**Soru 7'ye geçiniz**) -Evet

6-Anneniz ürettiği bu ürünleri gelir getirmesi için pazar, dükkân ya da başka yerlere de satıyor mu?

-Hayır -Evet

7-Anneniz hiç ücret karşılığı evde iş (el ve makine ile havlu dokuma, nakışçılık, dantelcilik, elbise dikme, halı dokuma gibi) yaptı mı / yapıyor mu?

-Hayır -Evet

8-Anneniz pamuk toplamak, zeytin toplamak, portakal toplamak, tuz çıkarmak vb. gibi başkasının işinde para karşılığı hiç çalıştı mı / çalışıyor mu?

-Hayır -Evet

Anneniz İŞÇİ ise;

- 1-Nerede çalışıyor.....
- 2-Bu iş yerindeki görevi ne.....
- 3-Anneniz bu işine ek olarak başka bir işte çalışıyor mu?
- Hayır -Evet (yaptığı iş ne?.....)

Anneniz MEMUR ise;

- 1-Çalıştığı kurum.....
- 2-Bu iş yerindeki görevi
- 3-Anneniz bu işine ek olarak başka bir işte çalışıyor mu?
- Hayır -Evet (yaptığı iş ne?.....)

Anneniz ESNAF/SERBEST meslek ise;

- 1-İş yerinde yapılan iş türü ne:.....
- 2-Bu iş yerindeki konumu/görevi ne.....
- 3-İşyeri kendine ait ise yanında eleman çalışıyor mu?
- Hayır -Evet (çalışan kişi sayısı?.....)

Anneniz EMEKLİ ise;

- 1-Emekli olmadan önce yaptığı işi yazınız.....
- 2-Emekli olduğu halde bir işte çalışıyor mu?
- Hayır -Evet (yaptığı iş ne?.....)

1-Cinsiyetiniz : -Erkek -Kız

2-Kaç yaşındasınız?

3-Babanız ve anneniz birlikte mi yaşıyor?

-Evet -Babam öldü

-Annem öldü -Ayrı yaşıyorlar (siz kiminle kalıyorsunuz.....)

4-Babanız veya anneniz **çalışma/ış nedeniyle** haftada **en az birkaç gün evden ayrı kaldığı** oluyor mu?

-Hayır -Evet

5- Anne, baba, kardeşler dışında evde sizinle birlikte oturan başka kimse (büyük baba, dayı, amca, hala vb.) var mı?

Hayır -Evet

6-**Siz dâhil** kaç kardeşsiniz? (.....kardeş)

7-**Siz dâhil** aynı evde birlikte oturduğunuz kişi sayısı? (.....kişi)

8-Şu anda kimin yanında kalıyorsunuz?

-Ailemle(annem, babam ve kardeşlerimle)

-Yurtta

-Arkadaşlarımla veya yalnız bekâr evinde

-Akrabalarımın yanında

Diğer.....

9-Babanızın yaşı:....., Annenizin yaşı:.....

10-Babanızın eğitimi?

-Okur-yazar değil

-Lise mezunu

-Okur-yazar

- İki yıllık yüksek okul mezunu

- İlkokul

-Dört yıllık üniversite mezunu

-Ortaokul

11-Annemizin eğitimi?

-Okur-yazar değil

-Lise mezunu

-Okur-yazar

- İki yıllık yüksek okul mezunu

- İlkokul

-Dört yıllık üniversite mezunu

-Ortaokul

12-Babanızın bağlı olduğu sosyal güvenlik kurumu (**emeklilik hakkını** elde edeceği kurum)?

-Yok -Emekli sandığı -SSK -Bağ-kur Diğer.....

13-Anninizin bağlı olduğu sosyal güvenlik kurumu (**emeklilik hakkını** elde edeceği kurum)?

-Yok -Emekli sandığı -SSK -Bağ-kur Diğer.....

14-Sizin dışınızda, **birlikte oturduğunuz** erkek veya kız kardeşlerinizden çalışan var mı?

-Hayır -Evet (kaç kardeşiniz çalışıyor.....)

15-Sizinle birlikte ailenize **toplam gelir** sağlayan **kişi** sayısı : (.....kişi) ve evinize giren toplam **ortalama para** miktarı (.....TL)

16-Halen ailenizin oturduğu ev;

-Kendine ait -Yakınıma, akrabama ait, kira vermiyoruz
-Lojman Diğer.....
-Kira (ne kadar :.....TL.)

17-Oturduğunuz evin tipi?

-Gecekondu -Tek katlı müstakil ev
-İki yada daha fazla katlı müstakil ev -Apartman dairesi
-Eski yapı (ahşap vb.) dubleks, tripleks müstakil ev
-Yeni yapı dubleks, tripleks-villa vb
Diğer.....

18-**Salon dahil** evinizdeki oda sayısı :.....

19-Oturduğunuz konutta aşağıdakilerden mevcut olanları belirtiniz?

-Banyo -Mutfak
-Şehir şebeke suyu -Şofben, termosifon
-Kalorifer, kat kaloriferi -Sıcak su (merkezi sistem, güneş enerjisi)
-Tuvalet (-Evin içinde -Evin dışında)

20-Evinizde aşağıdakilerden hangisi/hangileri var, olanları işaretleyiniz?

-Bulaşık makinesi -Bilgisayar -Klima
-İnternet aboneliği -Video kamera -Dijital fotoğraf makinesi

21-Aileniz aşağıdaki araçlarından hangisi/hangilerine sahip, olanları işaretleyiniz?

- Otomobil -Minibüs -Kamyon/kamyonet
-Jeep -Panelvan/pikap Diğer.....

22-Ailenizin hiç **borcu var mı** (birden çok seçenek işaretleyebilirsiniz)?

- Aile büyüklerine borcu var
-Arkadaş/komşuya borcu var
-Bankaya borcu (kredi vb.) var
-Devlete vergi vb. borcu var
-Esnafa taksit borcu (televizyon, buzdolabı, bilgisayar vb. gibi eşyalara)
-Ailemin hiç borcu yok
Diğer, yazınız.....

23-**Geçim sıkıntısı nedeniyle** evinizden eşya, ziynet eşyası, otomobil, ev, arsa satıldı mı?

- Hayır -Evet

24-Ailenizin Denizli veya başka bir il'de **gelir getiren** ev, arsa, araba, dükkân vb. var mı?

- Hayır -Evet

25-Ailenizde, ailenin ihtiyaçları için para harcamada **en çok sözü geçen** kişi kim?

- Baba -Ağabey -Baba ve annenin eşit
-Anne -Abla Diğer.....

26-Son bir yıl içinde anneniz ve babanız arasında **yüksek sesle kavga, bağırma, küfür gibi olay oldu mu?**

- Hayır, olmadı
-Evet, annem maruz kaldı
-Evet, babam maruz kaldı

27-Son bir yıl içinde anneniz ve babanız arasında **vurma, tokat atma, tekme atma gibi olaylar oldu mu?**

- Hayır, olmadı (**soru 29'a geçiniz**)
-Evet, annem maruz kaldı
-Evet, babam maruz kaldı

28-Sizce anne-babanız arasındaki **küfür, bağırma, tokat, tekme atma** gibi olayların nedeni nedir (**birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz**)?

-Ailenin geçim sıkıntısı -Babanın işsiz olması veya çalışmaması

-Babanın içki içmesi -Annenin içki içmesi

-Babanın eve gelmemesi veya geç gelmesi

-Annenin eve gelmemesi veya geç gelmesi

-Babanın kumar, şans oyunları, at yarışı gibi oyunları oynaması

Diğer.....

29-Bugüne kadar aile büyükleri tarafından hiç cezalandırıldınız mı?

Hayır (**soru 33'e geçiniz**) -Evet

30-Sizi en çok cezalandıran kim?

31-En çok cezalandırılmanızın nedeni nedir?

32-Çoğunlukla ne tür bir ceza/cezalar veriliyor (birden çok seçenek işaretleyebilirsiniz)?

-Dayak atma -Harçlık kesme -Küfür etme

-Aç bırakma -Uzun süre küsme -Evde hapsetme

-Eviden atma -Azarlama -Sevdiği şeylerden mahrum etme Diğer.....

33-Son hafta içinde kendi evinizin işlerinde çalıştınız mı (çamaşır yıkama, kardeşlerine bakma, yemek pişirme, bulaşık yıkama, evin içini ve dışını temizleme vb. gibi)?

-Evet, her gün ev işlerini yaparım

-Evet, sıklıkla ev işlerini yaparım

-Nadiren ev işlerini yaparım

-Hayır, ev işlerini hiç yapmam (**Soruya 35'e geçiniz**)

34-İstedığınız zaman ev işlerini yapmayı bırakabilir misiniz?

-Hayır bırakamam, çünkü ailem izin vermez

-Hayır bırakamam, çünkü ailemin ev işleri aksar

-Evet bırakırım, istesem hiç ev işi yapmam

Diğer.....

35-Bu güne kadar evi hiç terk ettiniz mi?

-Hayır -Evet

1-Evi terk etme nedeniniz:

.....

2-Nerede kaldınız.....

3-Geçiminizi nasıl sağladınız.....

36-Ailenizin (**Denizli ilçe, kasaba, köy yâda başka bir il, ilçeden**) **göç durumu** var mı?

- Hayır (**soru 42'ye geçiniz**)

-Ailem ilçede/köyde oturuyor, sadece ben Denizli'de yaşıyorum (**soru 42'ye geçiniz**)

- Evet

37- Ailenizin Denizli merkeze gelmeden **önce yaşadığı yer** neresi?

İL İlçe..... Köy.....

38-Aileniz Denizli'de kaç yıldır yaşıyor?

39-Doğum yeriniz: İL İlçe..... Köy.....

40-Sizce ailenizin **göç etmesinin nedenleri** nedir (**birden çok seçenek işaretleyebilirsiniz**)?

-Toprak yetersizliği, geçim zorluğu

-İşsizlik nedeniyle, iş bulmak için

-Ek gelir elde etmek için

-Ölü mevsimi değerlendirmek için

-Tayin nedeniyle göç ettik

-Kendi işini kurması nedeniyle

-Daha iyi ve ileri eğitim için

-Daha yüksek yaşam standardı

-Geldiği yerin yaşam koşullarının kötü olması

Diğer, yazınız :.....

41- Ailenizin **göç ettiği** yerden halen maddi geliri var mı?

-Hayır - Evet

42-Genel olarak **sağlığınız son 15 gün içinde** nasıldır?

-Çok iyi -İyi -Orta -Kötü -Çok kötü

43-En son başvurduğunuz sağlık kurumuna;

-Kendime ait **işyeri vizite kâğıdı** ile gittim

-Babam veya annemden dolayı bana ait olan **sağlık karnesi** ile gittim

-**Ücretli** muayene olmak için gittim

Diğer.....

44-**Son 15 gün içinde herhangi bir sağlık problemiz oldu mu?**

-Hayır,

-Evet, (sağlık probleminiz ne idi?.....)

45-Herhangi bir sağlık sorununuz olduğunda **ilk olarak** hangi sağlık kuruluşuna başvurursunuz?

- Sağlık ocağı -Devlet hastanesi
-Özel poliklinik/hastane -Özel muayenehane
-Üniversite hastanesi -Herhangi bir sağlık kuruluşuna gitmem
-İşyeri /kurum hekimi Diğer.....

46-Herhangi bir sağlık probleminiz nedeniyle **en son başvurduğunuz**;

1-Sağlık kuruluşunun adı.....

2-Aldığınız hizmetten memnun kaldınız mı?

- Hayır (neden -Evet

47-En son başvurduğunuz sağlık kurumunda, aldığınız hizmet için **para ödediniz** mi?

- Hayır -Evet (ne kadar ücret ödediniz.....YTL)

48- **Son bir yıl içinde** yazılmış bir reçeteyi alamadığınız oldu mu?

- Hayır -Evet (neden.....)

49- **Son bir yıl içinde** herhangi bir sağlık sorununuz olduğu halde doktora veya sağlık kurumuna başvuramadığınız oldu mu?

- Hayır -Evet (neden.....)

50- **Son bir yıl içinde** önerilen tıbbi tahlil, tedavi veya izlem (kontrol) olduğu halde yapamadığınız bir durum oldu mu?

- Hayır -Evet (neden.....)

51- **Son bir yıl içinde** diş ile ilgili bir sorununuz olduğu halde diş hekimine gidemediğiniz oldu mu?

- Hayır -Evet (neden.....)

52- Eğitim durumunuz?

- Okur-yazar değil -Ortaokul mezunu/İlköğretim okul mezunu
-Okur-yazar -Lise terk
-İlkokul mezunu -Lise mezunu

53-İlk çalışmaya başladığınızda kaç yaşındaydınız?

54-**Okula gitmemenizin veya okulu yarıda bırakmanızın** nedeni nedir (en önemli olan 3 şikkı işaretleyiniz)?

- Ailemin geçimine parasal katkı sağlamak zorunda olduğum için
- Ailemin yaptığı işe (işyerine, çiftçilik, hayvancılık) yardımcı olmak zorunda olduğum için
- Ailemin ev işlerine yardım etmek zorunda olduğum için
- Kardeşlerime bakmak zorunda olduğum için
- Ailemin okumama izin vermemesi nedeniyle
- Okulun zor olması ve okumada başarısız olmamdan dolayı
- Okulun masraflarının çok yüksek olduğu için
- Öğretmenlerle iyi geçinemediğim için
- Sakatlanmam veya hastalanmam nedeniyle
- Diğer.....

55-**Okuldan ayrıldıktan sonra** çalışmayı istemenizin en önemli nedeni aşağıdakilerden hangisi (en önemli 3 nedeni işaretleyiniz)?

- Ailemin ekonomik (parasal) gelirine katkıda bulunmak için
- Ailemin borçlarının ödenmesine yardımcı olmak için
- Ailemin ekonomik faaliyetlerine (işyeri, çiftçilik vb gibi) yardımcı olmak için
- Kendi ihtiyaçlarımı karşılamak için
- Ailem istediği için
- İleride daha rahat iş bulmak için meslek öğrenmek
- Boşta kalmamak için
- Diğer.....

56-**Sizin geliriniz olmasa** aileniz maddi (parasal) **sıkıntıya** düşer mi?

- Hayır
- Evet

57-Aldığınız haftalık ücret ne kadar?.....YTL

58-Dün toplam kaç saat çalıştınız?.....

59-Geçen hafta toplam kaç gün çalıştınız?.....

60-Şimdiye kadar çalıştığınız iş yerinde, çalışma koşullarından kaynaklanan aşağıdaki iş kazalarından birine yâda birkaçına maruz kaldınız mı?

- Kırık veya çıkık
-Burkulma ve/veya incinme
-Deri yüzeyini bozmayan ezik ve/veya çürük
-Kimyasal maddelerin neden olduğu hastalık
-Gürültü sonucu işitme kaybı
-Hiç iş kazası geçirmediğim (**soru 63'e geçiniz**)
Diğer, geçirilen kaza ne idi?.....

61- Geçirdiğiniz iş kazası nedeniyle herhangi bir tedavi gördünüz mü?

- Hayır -Evet

62-Geçirdiğiniz iş kazası işinizi ne şekilde etkiledi?

- İşi bırakmak, değiştirmek zorunda kaldım
-İşimi etkilemedi, çalışmaya devam ettim
-Bir süre işime devam edemedim (Ne kadar süre

63-İşe başlarken sağlık kontrolünden geçtiniz mi?

- Hayır -Evet

64-Çalışırken, iş kazası geçirmediğiniz veya hastalanmadığınız halde sağlık kontrolünden geçtiniz mi?

- Hayır -Evet

65-**Arkadaşlarınıza** işyerinde hiç azarlayıcı, aşağılayıcı laflar ve küfür edildi mi?

- Hayır -Evet (kim tarafından.....

66-**Size** işyerinde hiç azarlayıcı, aşağılayıcı laflar ve küfür edildi mi?

- Hayır -Evet (kim tarafından.....

67-**Arkadaşlarınıza** işyerinde hiç tokat atma, tekme atma, sopayla vurma gibi davranışlar oldu mu?

- Hayır -Evet (kim tarafından.....

68-**Size** işyerinde hiç tokat atma, tekme atma, sopayla vurma gibi davranışlar oldu mu?

- Hayır -Evet (kim tarafından.....

69-Kendinize eğlence, sinema, kitap okuma vb. gibi işler için **yeterince** vakit ayırabiliyor musunuz?

- Hayır -Evet (**soru 71'e geçiniz**)

70-Niçin kendinize yeterince vakit ayıramıyorsunuz?

- Çalıştığım için boş zamanım olmuyor
- Aileme ev işlerinde yardım ettiği için
- Diğer.....

71-Siz sigara içiyor musunuz?

- Hiç içmedim
- Her gün tane içiyorum
- Her gün olmamakla beraber arasıra (Haftada birkaç tane) içiyorum
- İçiyordum bıraktım

72-Ailenizden sendika yâda meslek odası gibi kurumlara kayıtlı olan var mı?

- Hayır, ailede üye olan yok
- Baba üye
- Annem üye
- Kardeşlerden herhangi bir üye

73-Şu anda ne yapıyor olmayı isterdiniz?

- Okuyor olmak isterdim
- Hiçbir şey yapmak istemezdim
- Oyun oynamak/eğlenmek isterdim
- Diğer.....

EK-2

Ailenin Sosyo-ekonomik ve Kültürel Özelliklerinin Çocuk İşçiliği Üzerine Etkisi;
Çalışan Çocukların ve Örgün Eğitimde Okuyan Öğrencilerin Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Durumlarının Karşılaştırılması

Babanız İŞSİZ ise;

1-Daha önce çalıştığı bir işi var mıydı?

- Hayır (**soru 4'egeçiniz**) -Evet

2-En son çalıştığı iş yerinde yaptığı iş neydi?.....

3-İşten ayrılma nedeni?

- Geçici bir işte çalışıyordu, iş bitti
-Geliri azdı
-İşten memnun değildi
-Emekli oldu
- İşten çıkartıldı (neden.....)
Diğer.....

4- Babanız iş arıyor mu?

- Hayır -Evet (ne zamandan beri iş arıyor?.....)

Babanız İŞÇİ ise;

1-Nerede çalışıyor.....

2-Bu iş yerindeki görevi ne?.....

3-Babanız bu işine ek olarak başka bir işte çalışıyor mu?

- Hayır -Evet (yaptığı iş ne?.....)

Babanız MEMUR ise;

1-Çalıştığı kurumun adı:

2-Bu iş yerindeki görevi

3-Babanız bu işine ek olarak başka bir işte çalışıyor mu?

- Hayır -Evet (yaptığı iş ne?.....)

Babanız ESNAF/SERBEST Meslek ise;

1-İş yerinde yapılan iş türü ne :.....

2-Bu iş yerindeki konumu/görevi ne :.....

3-Bu iş yeri kendine mi ait : -Hayır -Evet

4-İşyeri kendine ait ise yanında eleman çalışıyor mu?

-Hayır

-Evet (çalışan kişi sayısı.....)

Babanız EMEKLİ ise;

1-Emekli olmadan önce yaptığı işi yazınız.....

2-Emekli olduğu halde bir işte çalışıyor mu?

-Hayır

-Evet (yaptığı iş ne?.....)

Babanızın ÇİFTÇİ ise;

1-Kendine ait arazisi var mı?

-Hayır

-Evet (..... dönüm **sulu arazi**,dönüm **kuru arazi**)

2-Babanız hayvan besliyor mu?

-Hayır

-Evet

1-Büyük baş hayvan (inek, öküz, manda gibi) :..... Tane

2-Küçük baş hayvan (koyun,keçi gibi): Tane

3-Tavuk, horoz vb:..... Tane.

3- Ailenize ait traktör var mı?

- Hayır

- Evet

4-Babanız son bir yıl içinde, başkalarının işletmesi için kiraya tarla, bağ, bahçe verdi mi?

- Hayır

- Evet

5-Babanız aileden çalışanların dışından yanında başka insan çalıştırıyor mu?

-Hayır

-Evet (kaç kişi çalıştırıyor.....)

6-Babanız kendi işinin dışında pamuk toplamak, zeytin toplamak, portakal toplamak, tuz çıkarmak vb. gibi işler için başkasının işinde de çalışıyor mu?

- Hayır

Evet

Anneniz EV KADINI ise;

1-Anneniz daha önce mal yâda para getiren bir işte hiç çalıştı mı?

-Hayır (**soru 4'e geçiniz**) -Evet

2-Daha önce çalıştığı bu işte yaptığı iş neydi?

3-İşten ayrılmasının nedeni nedir?

-Geliri azdı

-Geçici bir işte çalışıyordu, iş bitti

-İşten memnun değildi

-Doğum yaptı, ayrıldı

-Babam çalışmasını istemedi

-Emekli oldu

- İşten çıkartıldı (Neden.....

Diğer.....

4- Anneniz şuan **iş bulsa çalışır mı?**

-Hayır -Evet

5- Anneniz yemek, temizlik vb. gibi zorunlu günlük işleri dışında herhangi bir iş yapıyor mu (tarhana, salça, sebze yetiştirme, tavuk besleme, aile bireyleri için dikiş örgü gibi)?

-Hayır (**Soru 7'ye geçiniz**) -Evet

6-Anneniz ürettiği bu ürünleri gelir getirmesi için pazar, dükkân ya da başka yerlere de satıyor mu?

-Hayır -Evet

7-Anneniz hiç ücret karşılığı evde iş (el ve makine ile havlu dokuma, nakışçılık, dantelcilik, elbise dikme, halı dokuma gibi) yaptı mı / yapıyor mu?

-Hayır -Evet

8-Anneniz pamuk toplamak, zeytin toplamak, portakal toplamak, tuz çıkarmak vb. gibi başkasının işinde para karşılığı hiç çalıştı mı / çalışıyor mu?

-Hayır -Evet

Anneniz İŞÇİ ise;

1-Nerede çalışıyor.....

2-Bu iş yerindeki görevi ne.....

3-Anneniz bu işine ek olarak başka bir işte çalışıyor mu?

-Hayır -Evet (yaptığı iş ne?.....)

Anneniz MEMUR ise;

1-Çalıştığı kurum.....

2-Bu iş yerindeki görevi

3-Anneniz bu işine ek olarak başka bir işte çalışıyor mu?

-Hayır -Evet (yaptığı iş ne?.....)

Anneniz ESNAF/SERBEST meslek ise;

1-İş yerinde yapılan iş türü ne:.....

2-Bu iş yerindeki konumu/görevi ne.....

3-Bu iş yeri kendine mi ait -Hayır -Evet

4-İşyeri kendine ait ise yanında eleman çalışıyor mu?

-Hayır -Evet (çalışan kişi sayısı?.....)

Anneniz EMEKLİ ise;

1-Emekli olmadan önce yaptığı işi yazınız.....

2-Emekli olduğu halde bir işte çalışıyor mu?

-Hayır -Evet (yaptığı iş ne?.....)

1-Cinsiyetiniz : -Erkek -Kız

2-Kaç yaşındasınız?

3-Babanız ve anneniz birlikte mi yaşıyor?

-Evet -Babam öldü

-Annem öldü -Ayrı yaşıyorlar (siz kiminle kalıyorsunuz.....)

4-Babanız veya anneniz **çalışma/ış nedeniyle** haftada **en az birkaç gün evden ayrı kaldığı** oluyor mu?

-Hayır -Evet

5- Anne, baba, kardeşler dışında evde sizinle birlikte oturan başka kimse (büyük baba, dayı, amca, hala vb.) var mı?

Hayır -Evet

6-**Siz dâhil** kaç kardeşsiniz? (.....kardeş)

7-**Siz dâhil** aynı evde birlikte oturduğunuz kişi sayısı? (.....kişi)

8-Şu anda kimin yanında kalıyorsunuz?

-Ailemle(annem, babam ve kardeşlerimle)

-Yurtta

-Arkadaşlarımla veya yalnız bekâr evinde

-Akrabalarımın yanında

Diğer.....

9-Babanızın yaşı:....., Annenizin yaşı:.....

10-Babanızın eğitimi?

-Okur-yazar değil

-Lise mezunu

-Okur-yazar

- İki yıllık yüksek okul mezunu

- İlkokul

-Dört yıllık üniversite mezunu

-Ortaokul

11-Annemin eğitimi?

-Okur-yazar değil

-Lise mezunu

-Okur-yazar

- İki yıllık yüksek okul mezunu

- İlkokul

-Dört yıllık üniversite mezunu

-Ortaokul

12-Babanızın bağlı olduğu sosyal güvenlik kurumu (**emeklilik hakkını** elde edeceği kurum)?

-Yok -Emekli sandığı -SSK -Bağ-kur Diğer.....

13-Anninizin bağlı olduğu sosyal güvenlik kurumu (**emeklilik hakkını** elde edeceği kurum)?

-Yok -Emekli sandığı -SSK -Bağ-kur Diğer.....

14-**Birlikte oturduğunuz** erkek veya kız kardeşlerinizden çalışan var mı?

-Hayır -Evet (kaç kardeşiniz çalışıyor.....)

15-Ailenize **toplam gelir** sağlayan **kişi** sayısı : (.....kişi) ve evinize giren toplam **ortalama para** miktarı (.....TL)

16-Halen ailenizin oturduğu ev;

-Kendine ait -Yakınıma, akrabama ait, kira vermiyoruz
-Lojman Diğer.....
-Kira (ne kadar :.....TL.)

17-Oturduğunuz evin tipi?

-Gecekondu -Tek katlı müstakil ev
-İki yada daha fazla katlı müstakil ev -Apartman dairesi
-Eski yapı (ahşap vb.) dubleks, tripleks müstakil ev
-Yeni yapı dubleks, tripleks-villa vb
Diğer.....

18-**Salon dahil** evinizdeki oda sayısı :.....

19-Oturduğunuz konutta aşağıdakilerden mevcut olanları belirtiniz?

-Banyo -Mutfak
-Şehir şebeke suyu -Şofben, termosifon
-Kalorifer, kat kaloriferi -Sıcak su (merkezi sistem, güneş enerjisi)
-Tuvalet (-Evin içinde -Evin dışında)

20-Evinizde aşağıdakilerden hangisi/hangileri var, olanları işaretleyiniz?

-Bulaşık makinesi -Bilgisayar -Klima
-İnternet aboneliği -Video kamera -Dijital fotoğraf makinesi

21-Aileniz aşağıdaki araçlarından hangisi/hangilerine sahip, olanları işaretleyiniz?

- Otomobil -Minibüs -Kamyon/kamyonet
-Jeep -Panelvan/pikap Diğer.....

22-Ailenizin hiç **borcu var mı** (birden çok seçenek işaretleyebilirsiniz)?

- Aile büyüklerine borcu var -Arkadaş/komşuya borcu var
-Bankaya borcu (kredi vb.) var -Devlete vergi vb. borcu var
-Esnafa taksit borcu (televizyon, buzdolabı, bilgisayar vb. gibi eşyalara)
-Ailemin hiç borcu yok Diğer, yazınız.....

23-**Geçim sıkıntısı nedeniyle** evinizden eşya, ziynet eşyası, otomobil, ev, arsa satıldı mı?

- Hayır -Evet

24-Ailenizin Denizli veya başka bir il'de **gelir getiren** ev, arsa, araba, dükkân vb. var mı?

- Hayır -Evet

25-Ailenizde, ailenin ihtiyaçları için para harcamada **en çok sözü geçen** kişi kim?

- Baba -Ağabey -Baba ve annenin eşit
-Anne -Abla Diğer.....

26-Son bir yıl içinde anneniz ve babanız arasında **yüksek sesle kavga, bağırma, küfür gibi olay oldu mu?**

- Hayır, olmadı
-Evet, annem maruz kaldı
-Evet, babam maruz kaldı

27-Son bir yıl içinde anneniz ve babanız arasında **vurma, tokat atma, tekme atma gibi olaylar oldu mu?**

- Hayır, olmadı (**soru 29'a geçiniz**)
-Evet, annem maruz kaldı
-Evet, babam maruz kaldı

28-Sizce anne-babanız arasındaki **küfür, bağırma, tokat, tekme atma** gibi olayların nedeni nedir (**birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz**)?

- Ailenin geçim sıkıntısı -Babanın işsiz olması veya çalışmaması
-Babanın içki içmesi -Annenin içki içmesi
-Babanın eve gelmemesi veya geç gelmesi
-Annenin eve gelmemesi veya geç gelmesi
-Babanın kumar, şans oyunları, at yarışı gibi oyunları oynaması
Diğer.....
...

29-Bugüne kadar aile büyükleri tarafından hiç cezalandırıldınız mı?

- Hayır (**soru 33'e geçiniz**) -Evet

30-Sizi en çok cezalandıran kim?

31-En çok cezalandırılmanızın nedeni nedir?

32-Çoğunlukla ne tür bir ceza/cezalar veriliyor (birden çok seçenek işaretleyebilirsiniz)?

- Dayak atma -Harçlık kesme -Küfür etme
-Aç bırakma -Uzun süre küsme -Evde hapsedme
-Eviden atma -Azarlama -Sevdiği şeylerden mahrum etme
Diğer.....

33-Son hafta içinde kendi evinizin işlerinde çalıştınız mı (çamaşır yıkama, kardeşlerine bakma, yemek pişirme, bulaşık yıkama, evin içini ve dışını temizleme vb. gibi)?

- Evet, her gün ev işlerini yaparım
-Evet, sıklıkla ev işlerini yaparım
-Nadiren ev işlerini yaparım
-Hayır, ev işlerini hiç yapmam (**Soruya 35'e geçiniz**)

34-İstedığınız zaman ev işlerini yapmayı bırakabilir misiniz?

- Hayır bırakamam, çünkü ailem izin vermez
-Hayır bırakamam, çünkü ailemin ev işleri aksar
-Evet bırakırım, istesem hiç ev işi yapmam
Diğer.....

35-Bu güne kadar evi hiç terk ettiniz mi?

-Hayır -Evet

1-Evi terk etme nedeniniz:

2-Nerede kaldınız.....

3-Geçiminizi nasıl sağladınız.....

36-Ailenizin (**Denizli ilçe, kasaba, köy yâda başka bir il, ilçeden**) **göç durumu** var mı?

- Hayır (**soru 42'ye geçiniz**)

-Ailem ilçede/köyde oturuyor, sadece ben Denizli'de yaşıyorum (**soru 42'ye geçiniz**)

- Evet

37- Ailenizin Denizli merkeze gelmeden önce yaşadığı yer neresi?

İL İlçe..... Köy.....

38-Aileniz Denizli'de kaç yıldır yaşıyor?

39-Doğum yeriniz: İL İlçe..... Köy.....

40-Sizce ailenizin **göç etmesinin nedenleri** nedir (birden çok seçenek işaretleyebilirsiniz)?

-Toprak yetersizliği, geçim zorluğu

-İşsizlik nedeniyle, iş bulmak için

-Ek gelir elde etmek için

-Ölü mevsimi değerlendirmek için

-Tayin nedeniyle göç ettik

-Kendi işini kurması nedeniyle

-Daha iyi ve ileri eğitim için

-Daha yüksek yaşam standardı

-Geldiği yerin yaşam koşullarının kötü olması

Diğer, yazınız :.....

41- Ailenizin **göç ettiği** yerden halen maddi geliri var mı?

-Hayır - Evet

42-Genel olarak **sağlığınız son 15 gün içinde nasıldır?**

-Çok iyi

-İyi

-Orta

-Kötü

-Çok kötü

43-En son başvurduğunuz sağlık kurumuna;

-Babam veya annemden dolayı bana ait olan sağlık karnesi ile gittim

-Ücretli muayene olmak için gittim

Diğer.....

44-Son 15 gün içinde herhangi bir sağlık problemiz oldu mu?

-Hayır,

-Evet, (sağlık probleminiz ne idi?.....)

45-Herhangi bir sağlık sorununuz olduğunda **ilk olarak** hangi sağlık kuruluşuna başvurursunuz?

- Sağlık ocağı -Devlet hastanesi
-Özel poliklinik/hastane -Özel muayenehane
-Üniversite hastanesi -Herhangi bir sağlık kuruluşuna gitmem
-İşyeri /kurum hekimi Diğer.....

46-Herhangi bir sağlık probleminiz nedeniyle **en son başvurduğunuz**;

1-Sağlık kuruluşunun adı.....

2-Aldığınız hizmetten memnun kaldınız mı?

- Hayır (neden -Evet

47-En son başvurduğunuz sağlık kurumunda, aldığınız hizmet için **para ödediniz** mi?

- Hayır -Evet (ne kadar ücret ödediniz.....YTL)

48- **Son bir yıl içinde** yazılmış bir reçeteyi alamadığınız oldu mu?

- Hayır -Evet (neden.....)

49- **Son bir yıl içinde** herhangi bir sağlık sorununuz olduğu halde doktora veya sağlık kurumuna başvuramadığınız oldu mu?

- Hayır -Evet (neden.....)

50- **Son bir yıl içinde** önerilen tıbbi tahlil, tedavi veya izlem (kontrol) olduğu halde yapamadığınız bir durum oldu mu?

- Hayır -Evet (neden.....)

51- **Son bir yıl içinde** diş ile ilgili bir sorununuz olduğu halde diş hekimine gidemediğiniz oldu mu?

- Hayır -Evet (neden.....)

52-Kendinize eğlence, sinema, kitap okuma vb. gibi işler için **yeterince** vakit ayırabiliyor musunuz? -Hayır -Evet (**soru 54'e geçiniz**)

53-Niçin kendinize yeterince vakit ayıramıyorsunuz?

- Çalıştığım için boş zamanım olmuyor
-Aileme ev işlerinde yardım ettiği için
Diğer.....

54-Okul zamanı dişında, arta kalan zamanlarda para kazanmak için hiç çalıştınız mı?

- Okul çıkışı her gün çalışırım -Hafta sonları çalışırım
-Yaz tatillerinde çalışırım -Hayır, hiç çalışmadım (**Soru 57'ye geçiniz**)

55-İlk çalışmaya başladığınızda kaç yaşındaydınız?.....

56- Çalışmayı istemenizin en önemli nedeni aşağıdakilerden hangisi (en önemli 3 nedeni işaretleyiniz)?

- Ailemin ekonomik (parasal) gelirine katkıda bulunmak
- Ailemin borçlarının ödenmesine yardımcı olmak için
- Ailemin ekonomik faaliyetlerine (işyeri, çiftçilik vb gibi) yardımcı olmak için
- Kendi ihtiyaçlarını karşılamak için
- İş/meslek öğrenip ileride daha rahat iş bulmak için
- Ailem istediği için
- Kuracağım işe para biriktirmek için
- Boşta kalmamak için
- Diğer.....

57-Siz sigara içiyor musunuz?

- Hiç içmedim
- Her gün tane içiyorum
- Her gün olmamakla beraber arasıra (Haftada birkaç tane) içiyorum
- İçiyordum bıraktım

58-Ailenizden sendika yâda meslek odası gibi kurumlara kayıtlı olan var mı?

- Hayır, aileden üye olan yok
- Baba üye
- Annem üye
- Kardeşlerden herhangi bir üye

59-Şu anda ne yapıyor olmayı isterdiniz?

- Okumak yerine, çalışmak isterdim (Neden:.....)
- Hiçbir şey yapmak istemezdim
- Oyun oynamak/eğlenmek isterdim
- Diğer.....